

in peruertenda hominis ratione tantundem vtraq; valerent, *in Solone*. Species facti est, *in conf. 15. matrim* de eo, qui puellam vexando, tundendo & vrgendo impulit, vt fidem daret alicui statim post horas duas quā pater mortuus esset, cum in luctu versarentur, & quid agerent nescirent, & quod indecorum esset, sponsalia inire, cum pater animā agit, & extremū vitæ spiritū ducit, & q̄ sponsalia solent differri propter mortem patris, *l. sape, de sponsalib.* Ergo multo magis contrahenda. Deinde puellam turbatam mœstam & anxiam ob mortē paternam, fidem dedisse. Quis enim in morte paterna non turbatur? *l. hac consultissima §. at cum humana fragilitas, qui testa. facere possunt.* Nam & eo tempore nemo potest in ius vocari, *l. 2. finali. de in ius vocando.*

§. 21. S V M M A R I A.

1 Metus quomodo probetur.

2 Metus an probetur per domesticos testes.

3 Metus an probetur per vnum testem.

Nunc videndum & discutiendum, quibus rationibus ꝑ metus probetur, & cui incumbat probatio? Sciendum itaq;, quod leges præsumunt, eum qui sponsalia contraxit, sponte id fecisse, & sua voluntate. Ideoq; qui metū allegat, vel vim, eā demonstrare & probare debet. Neq; enim eius simplici affirmationi aut assertioni creditur. Testibus itaq; & aliis coniecturis metū probari tradūt *Dd. l. ob turpem, de condict. ob turpē causam l. interpositas C. de transact.* Quo spectat illud *Innoc.* plus fidei adhibendū esse duobus testibus affirmantib. metu aliquid gestū esse, quā sexcentis aliis, qui libere aliquid factū affirmant *c. super hoc de renanc.* Et hisce rationibus mouetur, quod qui metu aliquid gestū affirmant, de iis testentur quæ sensib. exteriorib. h. e. aurib. & oculis percipere potuerunt. Qui vero absq; metu & libere contractū affirmant, quasi de re dubia, incerta, & in animo recondita, quæ oculis auribusue percipi nō possit, testimoniam perhibeant, quæ sententia vulgo recepta est, & probata teste *Decio c. fin. de appell.* Testes autē erunt omni exceptione maiores, quales in reliquis contractib. Sed an ꝑ per domesticos verbera & minæ probari possint quæritur? Et censent *2 Dd.* probari posse; si quidē domi quis verberatus sit, aut minitatus sit alicui, *gl. in c. cum dilecti, in versi. et si tres, de electionib. & c. fin. de testib. cogend.* vbi traditur, recipi testes periuros & criminosos, vbi qui probet nemo est alius. Sed ꝑ an vnus; testis ad metus probationē sufficiat, quæritur? Et *Cæpolla caut. 144.* plenā fidē eū facere existimat. Sed tamen vix est, vt ea sententia defendi possit, idq; quod in omni re probanda duo vt minimū testes requirantur, *l. vbi numerus, de testib. l. 9. C. de testib.* Alciat *tract. de præsump.* Et quod vnus testis, nullus sit testis. Ita *Ciceronis* testimoniū in causā *Clodii* non fuit admissum, neq; probatū. *Valer. Max.* Idq; rationis est. Nemo enim non videt perfacile esse aliquē subornare, qui testaretur puellam metu adductam promississe spōsalia, vel gratis vel mercede conductū. Et hac ratione spōsalia rite cōtracta facile infirmari & subuer- ti posse: & ita sentit *Didacus.* Deniq; in arbitrio iudicis erit relinquendum, an

p P p 2 metus

metus legitime & satis probatus sit. Innocent. Abbas & *Dd. cap. cum dilect. de his qua vi*. Protestatio etiam ad metum probandum multum facit. Verbi gratia: Si patre filiam despondente ipsa protestata, & disertis verbis professâ fuerit, sibi non placere nuptias, seque metu coactam consensisse.

§. 22. S V M M A R I A.

1. Protestatio multum facit ad metum probandum.

2. Protestatio an possit clam fieri.

1. **P**rotestatio † in ipso actu adhibita ad metum probandum non parum habet momenti, c. *Lotharius* 13. q. 2. & *gl. late*. Itaque si filia antequam sponsalia tractentur, protestetur, se consentire non posse, neq; velle: & postea sequatur actus tractatus vel conuentio, lex præsumit, quicquid gestum est, metu gestum esse. Panorm. c. 1. *de his qua vi metu*. Quæ præsumtio onus probandi in aduersarium transfert, vt demonstrare cogatur, libera voluntate sponsalia contracta esse. Et hæc protestatio vt efficax sit, & alleganti profit, coram viris honestis fieri debet, & publice. Quæritur, si quis metu coactus protestari in illo actu publice non audeat, quod illa res illi detrimento esse, aut damno, aut periculum parere possit? Poterit clam † & in occulto protestari, aut absente eo, qui metum incusserit? *Ias. l. pacta nouissima C. de pact. modo ante actum protestetur.*

Neque tamen ea de causa protestatio vana erit. *Dd. l. qui in aliena §. 1. de acquir. hered. Ripa c. cum M. nu. 115. de constitut. Didac. 2. part. c. 3. nu. 12. §. 5. cons. matrimon. 77.* Qui viuente cancellario protestabatur. Etsi autem protestatio ad metum probandum multum adiumenti habet, tamen & absque ea nihilo minus metus probari potest, & ea quæ metu gesta sunt, rescindi. Estque communis & recepta omnium Doctorum sententia, & ita in summo vrbs Romanæ prætorio iudicatum esse, refert Couaruias *nu. 12.* Quod si vero puella absens in carcere vel alias detineatur, vt remediis hisce vti non possit, & alicui despondeatur, & illa testibus fide dignis docere posset, se nunquam consensisse, eam etiam post concubitum audiendam esse, de vi illata existimauerim. Idq; Theologis probari video, & ego verum putauerim, dummodo cõstet, eam inuitam etiam viro concubuisse, & vi coactam esse. Quod etsi vix fieri potest, tamen factum esse aliquando notum est. Nam vi rapta censetur, & inter raptam & raptum matrimonium nullum est, imo capitis pœna plectitur qui vi puellam rapuerit, nisi illa postea persuasionem ducta, & blandis verbis illecta consenserit, & nuptias suo consensu probauerit; Idque satius est. Nam tunc matrimonium, quod nullum erat, fieri consensu, dicendum est, quo spectat lex apud Senecam *libro controuersiarum*, Rapta raptoris mortem aut nuptias eligat. Ita Sabinorum scemina raptæ, tandem vxores consensu factæ sunt, & puellæ.

Sylo, eadem ratione; sed illas necessitas excusauit, vt qui non vi sed necessitate illas rapuerint.

§. 23.

§. 23. S V M M A R I A.

1 Metus illatus quomodo purgetur.

2 Metus purgatur facto.

Nunc videndum, qua ratione metus illatus purgetur, adimatur seu amoveatur? Et libero consensu subsecuto eum purgari dubium non est. Itaque sponsalia metu contracta firma erunt, si metu cessante & amoto, is qui fidem dedit, libere consentiat, idque expressis verbis fateatur is, cui metus illatus fuit, id tamen non in instanti fieri oportet, sed ex interuallo, & quidem metu amoto, & in loco tuto securo & libero. Nam si quis detentus & metu compulsus fidem dederit, & postea in eodem loco interrogatus, num libenter despondisset, responderit, sese libenti animo id fecisse, metus nondum purgatus censetur. *conf. 77. num. 9. matrimoniali*, etiam si se hilarem & lubentem præbuerit, puellam deosculatus, amplexus; computatione facta. Vel si expresse dixerit, & his verbis usus sit, sponte facio, quicquid facio, nam his verbis non purgatur metus, sed geminatur, argumento *l. doli §. diuersum ff. nouationib. Bald. l. emp. 1. col. C. plus valere quod agitur. Eberhard. conf. matrim. 4.* Sed et etiam rebus ipsis & factis purgatur metus. Quid enim si post metum illatum puella ad concubitus volens admittat eum qui metum intulit, neque villo modo restiterit, *c. 2. & 31. de sponsalib.* certe voluntate sua coacta esse dicetur, ut ille apud Terentium loquitur. Ideoque hic metus prætexi non potest. Quid si longo tempore concordēs vna vixerint, & alteruter fugiendi etiam & protestandi copia data, metum prætexere velit. Certe audiendus non est. Nam longa cohabitatio metum, si quis fuit purgauit, *c. ad id quod & c. 21. de sponsalib.* Spatium autem temporis, quo metus purgatur cohabitatione, doctores annum cum dimidio statuunt, si mulier in illius domo habitet, qui metum intulit, *c. ad id*, ubi Dd. notant *de sponsalibus*. Vnde si quis metu compulsus fidem dedit, & in puellæ amplexus non multo post tempore venit, nondum amoto metu & purgato, matrimonium contractum censetur. Qua de re facti species *conf. 43. matrim.* Itaque haud scio, an excusari possit Ludouicus XII. Rex Galliarum, qui cum inuitus Ludouici XI. filiam duxisset, eam post concubitus repudiavit, hoc prætextu quod metu adactus eam duxisset, & in amplexum eius venisset, se enim veritatem, ne vxor eum apud patrem Regem potentissimum deferret, & in discrimen aliquod adduceret. Atque hoc colore Pontifici causam suam probauit, ut in diuortium consentiret. Itaque repudiata vxore Ludouicus Annam duxit Britannorum principem, quod factum ita excusare conatur Connanus lib. 8. comment. c. 4. Sed tamen si in facta Principum inquirere licet, multa sunt quibus quis adductus statuat, illiberaliter & male fecisse Ludouicum, qui post concubitus vxorem repudiavit, peius Pontificem, qui diuortium probauerit & admiserit. Nam ut demus Ludouico XI. cogente Ludouicum XII. duxisse filiam, quam non duxisset, si sui esset arbitrii, contraxit tamen matrimonium, quod tamen inter inui-

p P p 3 tos.

tos non contrahitur. Maluisse tamen videtur *l. si patre, de ritu nuptiarum*. Deinde cum nemo inuitus mulierem cōplectatur, sed in venerem incitatus & volens, sequitur Ludouicum XII. post expletam libidinē iam amoto metu audiēdum non fuisse, quod diceret se metu coactum mulieri concubuisse. Nam post cōcubitum metus etiam maximus purgatus esse censetur, *c. consultationi de sponsalibus*. Potuisset enim ab ea se abstinere, si quidem eam vxoris loco habere noluisset, & eam a se integram dimittere, quemadmodum Cæsarem Augustum fecisse legimus. Nam cum is importunitatem & factum Fulviæ socrus suæ, vt quæ mulier, etiam gladio sese accingere solita fuit, ferre non posset, cum filia eius, quam nunquam attigerat, fecit diuortium, & iureiurādo affirmavit, eam adhuc virginem esse, & se tanto tempore illam illibatam & integram apud se habuisse. Idq; diu ante statuisse, & non obscure præ se tulisse, quod sibi hæ nuptiæ nunquam cordi fuissent. *Dion. li. 48. Et apud Teren. in Hecyra actus 1. scena 2. Pamphilus nō attigit virginem duobus mensibus 3. Hecy. 4. quod vereretur, ne eas posset tolerare nuptias. Itaq; his assentior, qui Ludouicum culpandum cēsent, quod vxorem repudiavit alia ducta, & ea de caussa diuinitus punitum esse, quod nullo masculo hærede relicto, decesserit. Sed eius diuortii causam recte Bellonus expressit, quod scilicet Rex Britannia amittere noller, & quod Alexander VI. Borgia filii extollendi auidissimus omnes ampliandi imperii occasiones quæreret.*

§. 24. S V M M A R I V M.

Si quis vxorem alterius coegit viuente marito alii nubere an constet matrimonium?

Hic rursus suboritur quæstio, quid si quis vxorem alterius coegit viuente marito alii nubere, & matrimonium consummatum sit concubitu? Certum est, nuptias postremas coactas, licet concubitu cōsummatas ipso iure nullas esse, priores autem ratas manere, neque hoc casu, concubitu metum purgari. Exemplum est apud *Ækianum lib. 12. & Plutarchum*. Dionysius Tyrannus Dionem relegauit, & vxorem eius Aristomachen vna cum filio vi retinuit, & custodire iussit: Sed nec ita satiat, Aristomachen satelliti Syracusano, quem maxime eharum habebat, despondit, & nubere coegit. Non multo post Dion Dionysium ad Locros vicit, eiusque exercitu profligato Syracusas cœpit. Ibi Arete Dionysii vxor eum alloquuta, pro vxore intercessit, eiusque causam egit, Aristomache verò præ pudore maritum alloqui non ausa, sese occultabat, quod vi coacta coniugii leges violasset, cum autem ei patrocina-retur Arete soror, & vi coactam nupuisse doceret, Dion veluti censor æquissimus, vxorem ad se accersit, eamque vna cum filia domum redire iussit. Et recte, nam qui quem in carcerem compegit, vt ei aliquid extorqueret, quicquid eius rei causa factum est, id pro nullo habendum est, *l. penul. de his que vi metusue causa*. Ita Iustinianus Imperator Constantinopolitanus Eliæ Cherfoniorum præfecti, quod

quod ab illo defecisset vxorem seruo, Indo coquo nubere coegit. Zonaras. Tomo 3, folio 79.

§. 25. S V M M A R I V M.

Metu coactus adolescens deprehensus cum virgine si fidem dederit an matrimonium censeatur.

A Ffinis huic est quaestio, si vir vel adolescens vna cum virgine in eodem lecto deprehendatur, & parentibus & cognatis puellæ ei mortem minitantibus, & mucronem in ventrem intentantibus, fidem de illa ducenda dare cogatur, vtrum ex ea promissione teneatur, vt illam ducat? Et certum est non teneri, neque matrimonium promissum esse ratum, nisi sequatur concubitus, qui metum præcedentem purget, & consensum quodammodo geminet. Gail. lib. 2. observatio. 93. num. 25. 26. Panormitan. cap. consultationi de sponsalibus num. 7. Nam secuto cōcubitu rebus ipsis & factis voluntatem suam declarauit, & metum qui inerat promissioni verbis factæ, purgauit, argumento l. sed & vlt. ff. de legibus. Idem dicendum, si sponsus metu mortis sponsam amplecti & inire coactus fuerit. Nam & hoc casu sponsalia in verum matrimonium transeunt vt late disputat Didacus num. 11. prima partis cap. 4. Sed tamen Theologi recentiores censent æquum esse, vt qui vna cum virgine ἐν αὐτοφύκῳ, vt ita dicam deprehendatur, & coniugium metu coactus promiserit, cogatur eam quam vitiauit ducere. Idque ex præscripto legis Mosaicæ quæ exstat Deuteronomii 22. & iubet compressas ducere, & dotem eis attribuere. Nam hæ promissiones neque inuoluntariæ & coactæ, sed quodammodo mixtæ sunt, Decius qualificatas appellat, l. velle de Regul. Iuris, vt in quibus voluntas ex duobus malis imminentibus, & sponte quodammodo suaque culpa accersitis, quod minus ceniet, eligit. Et voluntarium mixtum plus habet de voluntario, quam inuoluntario, & αὐτοφύκῳ sibi ipsi imputet, qui accersierit. Neque enim causari potest is, se iniuria plecti, qui delicti grauissimi, hoc est, violatæ castitatis & pudicitiae poenas perferit, quod delictum quantum sit, supra late explicauimus. Quo spectant verba Lutheri. Im Fall/wenn einer begrieffen wirdt mit einer Magd/ daß man sie ihme mit der Art gibt/ soll solcher Zwang auch gelten? Dieser Zwang gilt nicht/ denn die Magd sihet daß es Zwang ist/ vñnd wirdt nicht betrogen/ doch ist es recht/ daß man ihnen zwingt sie zubehalten/ vñnd des willen/ daß er sie zu nicht gemacht hat. Exodi 20. Vnde efficitur vim illatam non valere neque excusari posse, interim tamen eum, qui vitiauit, illam retinere debere, nō propter metum illatum, sed propter vitium illatum. Quæ sententia etsi æquitate nititur, queinadmodum sup. cap. 10. demonstrauimus, tamen haud scio, an iure Romano & nostris moribus defendi possit. Sed quid verat legem Moysis a Deo ipso latam in vsum & forum reuocare, quod ad stupri poenam attinget? Nam ea velut speculum nobis exhibet, quid rectum, quid æquum sit,

fit, quid iniquum & prauum, quid Deus approbet, quid damnet. Neque causabitur quisquam, si iudex puellam retinere iubeat eum, qui illam vitiauit, sibi iniuriam fieri. Nam qui Deum auctorem & ducem sequitur, nunquam aberrabit, neque cuiquam iniuriam facit. Deus autem vitiatas ducere iubet, vt hac ratione pudicitia erepta quodammodo illis restituatur: idque æquitati maxime est consentaneum. Deinde qui metui causam stupris & adulteriis dedit, vt hoc casu, metus exceptione sese tueri non potest *Didacus nu. 7.* Nam & coacta est voluntas, vt ait *I Crus l. si mulier §. si metu, quod metus causa.* Et qui peierat vt vitam redimat, vtique id velle dicitur. Nam vult facere, quia vult viuere, vt ait *Augustinus*, cuius verba recensentur, *15. q. 1. c. merito.* Et qui coactus a populo manumisit seruum, dicitur huic facto voluntatem suam accommodare, *l. si priuatus, qui & a quibus manum.* & seruus licet coactus adierit hæreditatem, dicitur tamen id voluisse, quia vult liber esse, *cap. cum proponas circa finem, de hered. instituend.* deinde non voluisse simpliciter dicitur, qui coactus voluit, sed secundum quid. Est enim voluntas qualificata vt ait *Decius l. velle de Regul. Iuris.* Ita si metus culpa alicuius inferatur, aut delicto, iustus non censebitur, vt matrimonium irritum sit. Nam sibi imputet, quod sibi malum accersierit, cum suæ fortunæ faber sit. Verbi gratia: Iure Ciuili stupri pœna capitalis est, vt supra explicauimus. Si quis itaque puellam stuprauerit & eam malit ducere quam vitiauit, potius, quam capite pœnas luere, causari non potest, se vi vel metu coactum ducere vitiatam. Similis huic quæstio apud *Senecam in controuersis* exstat; Lex est, raptæ raptoris mortem eligat, aut nuptias. Quod si nuptias eligat, raptor ducere cogendus erit. Nam inter duo mala, quod minus est eligit, nimirum nuptias. Quis enim non malit sibi vxorem dari, quàm vitam amittere? Nam qui metui causam dat, suis malefactis & criminibus, quæ pœnam merentur, metum prætexere non potest; vt & hoc casu, qui ob stuprum illatum vim patitur & metum. Certe metus iustus non est. *Didacus fol. 44. nu. 9.* Item, si lex sit, vt capitis damnatus si meretricem ex bonis progeneratam ducere velit vxorem, liberetur, is qui duxerit, metum allegare aut prætexere non potest. Nam ipse suis delictis metum sibi intulit, ac timor mortis plus ab eo aufertur, quam infertur. *Didacus.* Idem statuendum de quocunque crimine, quod mortis vel aliam grauissimam pœnam, & per consequens metum, qui in constantem virum cadit infert, vt si quis eius euitandi causa nuptias promittat, metum allegans audiendus non sit, cum ipse sibi auctor sit calamitatis & metus. *Orestes* cum matrem *Clitemnestram* occidisset, a patre *Tyndareo* cædis accusatus, parum abfuit, quin a populo in concione interemptus esset, sed tamen postea ope *Achillis* liberatur, ea tamen conditione, vt *Hermionem* ducat. *Euripides in Oreste.* Certe hic nullum metum prætexere potuit, quasi inuitus *Hermionem* duxisset, cum ipse suæ calamitatis sibi auctor extiterit.

§. 26. S Y M M A R I V M.

Metus illatus quamdiu duret.

Postremo

Postremo hoc loco quaeritur, quanto tempore duret metus illatus? Et tam diu durare praesumitur, quoad durat causa metus. Neuizanus. Et metus continuari dicitur, quando eadem ratio viget in actu secundo vel tertio, quae in primo. Vnde quicquid deinceps fit, metu initum, & pro nihilo habendum est.

§. 27. S V M M A R I V M.

Metu promississe affirmanti an iuramentum deferri possit?

AN vero ei, qui metu se promississe affirmat, iuramentum deferri possit, ut iuret se sponte non promississe? Et existimauerim posse. Nam iureiurando, ea quae in mente & conscientia latent, patefiunt, & cognoscuntur. Imo & qui se coactum promississe dicit grauer monendum censent Theologi, ut diligenter secum meditetur & perpendat, quo adfectu & intentione promiserit, ne in conscientiam peccet. Nam quod ad iudicium conscientiae attinet, si consensus, interior adfuit etsi exterior coactio praecessit, matrimonium promissum & ratum censendum est, propter consensum interiore verbis expressum. Durandus lib. 4. distinct. 30. De interiori autem consensu, seu animorum, nemo iudicare potest, nisi solus Deus.

§ 28. S V M M A R I V M.

Metus post benedictionem allegari potest.

Metus autem semper praetexti & allegari potest, & iustam excusationem adfert, ei qui fidem dedit, etiam post benedictionem. Idque expresse statuit Pontifex c. 28. de sponsalibus. & tam diu quoad non accesserit concubitus. Itaque usque ad thori communicationem, hoc est, copulam audiendam puellam recte sentiunt Theologi & Canonistae, quae causatur, se metu adactam consensisse, & viri congressum pertinaciter & prorsus refugit. Quo spectant verba c. 28. consultationi, de sponsalibus. De illis quae benedictione accepta, statim a sponsis aufugiunt, ante carnis copulam subsecutam, asserentes, se nunquam veraciter in illos consensisse, sed metu illato compulsas verba protulisse consensus, licet animo dissentirent, non statim est audientia deneganda, sed de illato metu est cum diligentia inquirendum, & si talis metus fuerit illatus, qui in constantem virum cadere possit, erunt non immerito audiendae. Nam & denegatio concubitus non minimum indicium praebet, coniugem vere non consensisse. Idque Caesar Augustus praetexit, cum filiam Fulviae remitteret, & apud Terentium Pamphilus virginem non attigit, ut supra explicauimus. §. 23. Idque accidisse & seruatum fuisse in matrimonio Guilielmi Ducis Cliuensis & Ioannae Reginae Nauarrae scribunt. Nam fama est, illam inuitam hisce nuptiis consensisse, ut Belloini verbis utar, impetrasseque a matre ob teneram aetatem & valetudinem filiae, ut Cliuensis horis aliquot tantum recumbenti similis lectulo assideret, nec tum

q Qq

illius

illius attentaret pudicitiam. Quæ causa fuit vt ruptis postea fœderibus, matrimonii fœdera rupta irritaque fuerint contestationibus etiam probatis, quibus metus clare detegeretur. Interim tamen nuptiæ simulatæ celebratæ erant ad castum Heraldum, non satis tamen ex animi sententia patris & matris, qui alias conditiones filiæ quæsierunt. Quæ an ita se habeant, ego in medio relinquo, neque liti inquirenda censeo. Deus & ipsi norunt, qui sponsalia & matrimonium inierunt, & qui iis rebus tractandis interfuerunt. Imò & post concubitum, si vi raptam aut coactam in amplexus viri venisse constiterit, audiendam existimauerim, vt supra tradidimus.

§. 29. S V M M A R I V M.

Metus effectus.

Effectus hic est violentiæ, seu metus, vt sponsalia seu matrimoniū metu promissum, nullum sit, ipso iure. Estq; omnium interpretum recepta sententia. *c. cum locum, c. veniens, de sponsal. c. significauit, de eo qui duxit in matrim. Didac. 2. part. c. 3. §. 5.* Idque etiam locum habere, etiam si matrimonium promissum iuramento sit firmatum. *c. 2. de his qua vi metusve causa.* Quamuis iusiurandū metu præstitum, non sit nullum ipso iure, sed ab eo petenda absolutio. *c. debitores. & c. verum de iureiurand. vbi latissime Dd. tractant.* Et ante absolutionem iuramenti, non posse eum qui iurauit, cum alia nuptias contrahere, & si id faciat peccatum esse maximum seu mortale. Didac. 2. part. §. 5. late species facti est in consilio 43. *matrimon. Italorum, de eo qui coactus iurauit se ducturum.*

§. 30. S V M M A R I V M.

Formula sententia.

Formula autem sententiæ, qua in sponsalibus metu contractis vti solent hæc est.

In Sachen N. Elägerinnen an einem/ vnnd Beclagten anders Theils/ ein Ehegelübt belangend/ so N. ihr N. sol gethan haben/ vnd aber N. solches auß Furcht geschehen zuseyn einwenden thut / sprechen wir verordente des Consistorii, weil auß den Acten so viel erscheinet/ daß Elägerinnen Bruder Beclagten N. mit einer Handtrehr vberlauffen / vnnd zuerschuessen gedröwet / im Fall er seine Schwester zur Ehe nicht nemen werde / wodurch Beclagter gezwungen/ ihr auß Furcht die Ehe zugesagt/ als wirdt solche vermeinte Zusage für nichtig vnd krafftloß erkandt/ vnd ist Beclagter nicht schuldig die Ehe mit Elägerinnen zuvolziehen/ zubefügen/ mag auch ferners dartzu nicht gedrungen werden/ es were denn daß er es gutwillig thun wolte/ von Rechts wegen.

§. 31. S V M M A R I A.

- 1 Error impedit sponsalia.
- 2 Errorum quatuor genera.

Tertium

Tertium impedimentum † sponsaliorum ratione causæ efficientis est error. ¹
 Nam errore inita sponsalia inutilia sunt, quod consensu ea constitui oporteat, & q̄ consensui nihil magis sit contrariū q̄ error. Etenim non consentit qui errat. *l. i. si per errorem. de iurisd. om. iud.* Et vulgo dicitur: Errantis nulla est voluntas *l. cum testat. & l. seq. de iuris & facti ignorantia.* Idq; in sponsalibus imprimis locum habet, vbi consensus & quidem liberrimus requiritur. Est n. velut anima cōtractus 29. q. 1. §. hoc ita. Sed hæc quæstio cum latius pateat, distinctionibus expedienda est. Nec enim quilibet error sponsalia vel matrimonium dissoluit, quæ de causâ Lombardus & alii hunc secuti, quatuor † errorum genera constituent, nimirum personæ, fortunæ, conditionis, & qualitatis. Bonauentura autem distinguit inter errorem, quæ circa personam contingit & circa proprietates personæ, quod eodem incidit. *distin. 30. q. 1.* Ex his autem duo sponsalia & matrimonium dirimunt, personæ scilicet & conditionis deterioris. Idque ea ratione constitutum est, quod defectus earum rerum, quæ de substantia matrimonii sunt impediunt, & obstant quo minus id contrahi possit, accidentia autem *συμβεβηκότα*, etiam si non adsint non impediunt matrimonium.

§. 32. S V M M A R I V M.

Error personæ.

Personæ autem error hic est, vt quando quis putat, se Mœuiæ promittere coniugiū, & promittit Sempronix, vel quando in nuptiis alia pro alia ducitur, in lecto collocatur, & viro coniungitur, vt in sacris literis Lya, quæ Iacobo desponsa non erat, pro Rachele traditur & supponitur, *Genesis 29. 22. q. c. in quibus & 38. distinct. c. quamuis, gloss. c. i. in verbo putatur, 29. q. 1.* Hic nulla fuisse sponsalia nec matrimonium ex eo liquet, quod in Lya nunquam consensit Iacob, ideoque eam repudiandi Iacobo ius fuit, neq; enim prætextu consuetudinis, quam ait apud se esse, ne scilicet iuniores nuptum collocentur, antequam grandiores nupserint, sese extricare & excusare potuit Laban, cum ius pro arbitrio elocandi liberos totum fuerit in potestate parentum. Sed Iacob maluit transigere cum socero, quam summo iure vti, alioqui à Lya liberari & diuertere ei licuisset. Itaque pro innata facilitate, eam quam vxoris loco habuerat deferendam minime ratus & iniuriam illatam dissimulandam, cum patre transegit ea lege, vt septem annis elapsis Rachelem sibi adiungeret, & hac ratione subleuto consensu matrimonium confirmauit. Nam & lege Mosaica is qui virginem compressisset, eam ducere cogeatur. Theologi censent, nihil à Iacobo neque Lya peccatū esse, quod vterque existimaret, se coniugem amplecti. Nam Iacob, vt Lombardi verbis vtar, Lya cognouit, & illa affectu vxorio ei *χαρειν* præstitit existimans, lege primogenitarum & paterni imperii se illi iure copulatam esse. *distinctione. 30. lib. 4.* idque sequitur Lutherus.

§. 33. S V M M A R I A.

1 Si puella alia pro sponsa supponeretur.

2 Quod si puella non sponso, sed alii errore ducta nupserit.

1 **S**ed quid si incideret † huiusmodi facti species, nimirum ut sponso alia puella, quæ desponsata non esset, supponeretur, & in lecto velata pro sponsa collocaretur? Certe si suo iure uti vellet sponsus, eam quæ dolo illi supposita est, etiam à se vitiatam relinquere posset, & ad desponsam redire, idque imprimis, si non errore sed dolo malo illi fucus factus esset, & puella alia pro sponsa adducta, cum sciens & volens in eius amplexum non venerit. Quemadmodum is, qui aliquam fide de coniugio clam data vitiauit. Nam si volens & sciens eam compressisset adulterium commisisse censeretur. Atque eo iure veteres etiam homines prophanos vsos esse, ex Demosthene colligitur in *Oratione in Nearam*, ubi hæc est facti species. Stephanus vitricus elocat concubinæ suæ Neæræ filiam Stybelen pro sua cuidam Atheniensi Phraistori. Phrastor ubi comperisset, eam Stephani filiam non esse, sed Neæræ, seq; deceptum, cum illam ut Stephani, non ut Neæræ filiam accepisset, eiicit mulierem dote reddita, filiam autem quam ex eo pepererat, adoptauit, & aliam vxorem Satyri filiam naturalem duxit. Et quidem huic simile apud Herodotum extat. Cambyfes ab Amasi Rege Ægypti petiit filiam vxorem. Amasis eam nec dare audebat, nec negare, idque quod sciebat Cambyfen illam non vxoris sed pellicis loco habiturum, & potentiam Persarum extimescebat. Itaque superioris Regis filiam Niceten grandem & formosissimam pro sua in Persas dimisit. Cumque eam Rex filiam Amasis nominaret, ipsa rem, inquit, Rex ignoras, ab Amasi tibi fucus factus est, qui me ornata & comptam transmisit, tradiditque tibi pro sua, cum ego reuera sim Apryis filia, quem ille interemit. Quæ res maximum odium excitauit contra Persas. Herodotus *lib. 3. initio.*

Interim tamen rectius facturum existimaui, qui exemplum Iacobi secutus summo iure non utatur, præsertim ubi concubitus accessit: idq; Cambyfen fecisse verisimile est. Neque enim legitur, Nicetem domum remissam & repudiatam esse. Ita & tempore Ptolomæi Epiphanis, Iosephus quidam fratris filiam in vxorem duxit, & retinuit, quæ ei pro alia supposita erat. Nam cum ille puellam saltatricem deperiret, & fratri suo amorem detexisset, frater se ei administrum ad hanc rem pollicitus est, idque præ se tulit. Itaque simulans se puellam saltatricem adducere, filiam suam ad eum noctu deduxit. Atque id cum sepius fecisset, eo rem perduxit, ut illam amare occeperit, & tandem re patefacta, eam in matrimonium duxerit. Zonaras. *Tom. 1.*

2 Idem dicendum, si † puella non sponso, sed alii errore ducta nupserit & copulata sit, ut apud Boccacium Sophronia quædam Tito Quintio Fulvio nupserit, cum putarat se Egesippo nubere, Giornata 10. quam latine reddidit Beroaldus. Interim tamen in arbitrio eius, esse, cui fucus factus sit, vel eam retinere, quæ
pro,

pro alia tradita & supposita est, vel repudiare, palam est. Quid enim si malis artibus, technis & dolo delusus sit sponsus, & circumuentus, eam prorsus retinere non velit? Compellendum non esse existimauerim, veluti, si sponsæ soror velata lectum sponsi ascenderet, in sponsi amplexum veniret, à qua ille prorsus animo abhorret, merito eam repudiare posset. Quæ etiam sine spe coniugii viuere cogeretur, sponsus vero qui probabilem ignorantie causam haberet excusandus esset, Lombardus *distinct.* 30.

§.34. SUMMARIA.

1. Punienti an sint qui alicui puellam pro altera obtrudunt.
2. An conueniri possint iniuriarum ab eo cui illata est contumelia.

AN vero persona † quæ alteri vt sponso sese supposuerit, vel parentes & alii, qui administratos sese præbuerint, impune puellam obtruserint, quæritur? Minime. Imo parentes & eam, quæ facinus illud in se admiserint, vna cum omnibus, qui eius rei conscii fuerunt, à magistratu castigandos, & multa pecuniaria coercendos existimauerim, vt qui sponsum imo Ecclesiam Dei & fœdus coniugii sanctissimum pro delectamento & ludibrio habeant, & adulterio quodammodo occasionem dederint, & lenocinium fecerint. Atque ea de causa pœna legis Iuliæ teneantur, vt qui puellam stuprandam dederint, quæ eo ipso satis magnas dat pœnas, quod pudicitie iacturam fecerit, & si eam retinere nolit is qui eam viriavit, pro scorto habebitur. Sed & crimine stellionatus teneri eos existimauerim, qui virginem Caiam pro Sempronia. spōsa viro subiecerint. *l. 3. ff. de crimine stellionatus.* Nam id crimen obicitur illis, qui dolo quid fecerunt, si aliud crimen non sit quod obiciatur: vt si quis merces supposuerit, vel obligatas auerterit, vel corruperit, stellionatus reus erit. Extra ordinem autem puniri solent, in honore positi relegantur, & ordine mouentur, plebei in metallum damnantur.

An vero † & ab eo cui illata est contumelia, conueniri possint actione iniuriarum? Et existimauerim posse, vt autem se deceptum quærat sponso vel sponsa, requiritur, vt eam quam suppositam causatur, vel de facie nouerit, vel percuntationibus acceperit, eam huius vel illius viri filiam esse, quam ipse uxorem petiit, & ducere voluit, & quidem primogenitam, vel secundogenitam nomine sibi notam, cui ipse fidem dedit. Verbi gratia. Tobias Saram Raguelis filiam, quam nomine saltem notam habebat, uxorem petiit, & in eam consensit: Itaque si altera pro illa adduceretur, & illi locaretur, certum est nihil actum esse, cum consensus, qui nuptias constituit, desit. Idque notat Tancredus vetus Interpretes *c. 3. l. cum ab eo, l. mensam. l. in lege, de contrah. empr.* Et recte: Nam si neque nomine neque fama illi nota sit, cui fidem dedit, consensisse, neq; se deceptum esse queri potest, cum ignoti nulla sit cupiditas. Hostiensis *cap. de matrimonio c. qualiter impediatur.*

1 *Error fortunæ.*

2 *Sponsus si se diuitem iactarit, & antequam nuptiæ coeant emergat es alienum, cui dissoluendo nec ipsius nec sponsæ facultates sufficiant an eam ob causam sponsalia dissolui possint?*

Error fortunæ est, si pauper sit, quem diuitem affirmabant. Hic sponsalia vel matrimonium non vitiat, cum ad substantiam aut formam non pertineat. Idque constitutione Friderici Regis Daniæ I I. cautum est, hac ratione, quæ subiicitur, quod leuitas quædam sit non ferenda, rem tanti momenti tractare, & alteri fidem de coniugio dare, antequam eius conditionem & facultates exploratas habeas. Aliud dicendum, si quis hac cōditione matrimonium promiserit, si puella in dotem attulerit 1000. aureos vel tot in dote habuerit. Interim tamē cum, qui quem diuitem iactauit, & hac ratione alterum ad nuptias phaleratis verbis induxit, vel per alium id fieri curauit, à magistratu coercēdum existima- uerim, ob dolum admissum, ideoque ab eo, qui deceptum se queritur conueniri posse, & ad id quod interest teneri, æquitatis ratio postulat. Sed quid si spon-
2 fus † ipsemet se diuitem iactarit & venditarit, montes auri in dotem pollicens, & antequam nuptiæ coeant, emergat es alienum, cui dissoluendo nec ipsius nec sponsæ facultates sufficiant? Et Græci, ut postea dicetur, hanc iustam sponsalio- rum dissoluendarum causam & idoneam existimauerunt. Harmenopul. libr. I. Qua de re infra ubi de dolo agemus latius.

§. 36. S V M M A R I A.

1 *Si quis ignobilem sibi desponderit quam nobilem putabat.*

2 *Apud veteres Saxones inter ignobiles & nobiles connubii ius non erat.*

3 *Coniugium inter impares personas contracta infelicißima sunt.*

4 *Auctoris opinio.*

5 *Coniugia inter nobiles & ignobiles expresse in Dania prohibita.*

Ad errorem † quoq; fortunæ referunt interpretes, si quis fœminam ignobi- lem sibi desponderit, quam nobilem esse existimabat. Et recte, quod nobi- litas non est substantia, sed accidens hærens in subiecto. Bonauentura *distin. q. 1. lib. 4.* & Tancredus vetus interpres, & ut Viues definit, nascendi fors. Idq; pro- bat text. *c. 1. 29. q. 1.* & Didac. *c. 3. part. 2. de sponsalib. & matrimo.* Error autem for- tunæ & in aliis qualitatibus sponsalia irrita non facit. Sed contra sentit Lom- bardus, & errorem personæ nominat, si quis nobilem expetat, & pro ea ignobi- lis illi collocetur, matrimonium non esse quod in illam non consenserit, sed in aliam, non secus ac si quis promitteret, se venditurum aurum, & pro auro ori- chalcum traderet, *distin. 30.*

Senten-

Sententiam Lombardi confirmant omnium pene gentium mores & instituta, quæ in nuptiis contrahendis generis, conditionis, familiæ & natalium habendam rationem censent, & pro lege obseruant. Idq; non tantum apud Iudæos (q. inter sese, & vt multi existimant, ex eadem tribu nuptias contrahunt. *Deut. xli. & 7. ac alienigenis commisceri prohibentur.*) sed & apud Athenienses obseruatum fuit, quibus vetitum erat peregrinas ducere. Demosthenes & Terentius pro vxore habere hanc peregrinam. Seneca. Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti, non est mihi cum extraneo commercium. *lib. 4. de beneficiis.* Sed & apud Romanos decemuii lege lata cauerunt ne connubia patribus cum plebe essent, vt ex *Liuiio 34. lib. colligitur.* Quam tamen populus Romanus tandem abrogauit. Patres pro se allegarunt incommoditates, quas promiscua connubia adferrent, vt ex his verbis colligitur. Nullam vim habere promiscua coniugia, nisi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis patrumq; vt qui natus sit ignoret cuius sanguinis, quorū sacrorum sit, dimidius patrū, dimidius plebis, ne secū quidē ipso concors. Tribuni contra connubium omnibus hominibus commune esse, & q. exteris finitimisque dari soleat, ideoque illis non denegandum, decemuiros pessimo exemplo, & summa cum iniuria plebis, tulisse, ne patribus cum plebe esset connubium. Nullam maiorem & insigniorem contumeliam esse, quam partem ciuitatis, velut contaminatam, indignam connubio haberi. Imo nihil aliud esse, q. exilium intra eadem mœnia quam relegationem pati, cauere ne patres cum plebe affinitatibus & propinquitatibus misceantur. Firmissimam autem inter eos fore necessitudinem, paratissimamque plebem ad omnia pericula subeunda, si ciuitas mutuis connubiis coalescat, priuatique necessitudinibus misceantur, & ex ciuitate quodammodo diuisa vnā fieri. Quibus rebus tandem moti patres & victi, legem, quam Canuleius Tribunus plebis promulgauit, vt connubia inter patricios plebeiisque promiscua essent, ferri consensere, etsi impares nuptias fieri ægerrime ferebant. Fœminæ Hispalæ datum, vt ingenuo ei liceat nubere, ne quid ei qui eam duxisset, id fraudi ignominiaue esset, *Liuius lib. 9. de bello Macedon.* Quid quod & apud veteres Saxones inter ignobiles & nobiles connubii ius non erat, vt ex 2 legib. Saxonum & Longobardorum colligitur. Idq; apud eos sanctissime obseruatum tradit *Vrspergensis & Adamus Bremenensis lib. 1. cap. 5.* Eaque res rationem habet, & naturam ducem, vt quæ nihil tam expetit, quam sibi simile: & quo maior veriorque similitudo fuerit, eo firmiorem atque arctiorem esse amicitiam experientia testatur, & prouerbia, quæ vbique apud bonos authores extant, simile gaudet simili. Plato τὸ ὁμοίον τῷ ὁμοίῳ ἀναγκαστικὸν φίλον ἐστὶν οἱ ἀγαθοὶ τοῖς ἀγαθοῖς φίλοι εἰσι. Item semper similem ducit Deus ad similem τέλει μὲν τέτυκται φίλος καὶ μύσμα καὶ μύσμα. Contra inter eos qui dissimili sunt fortuna, genere, natalibus, dissimili vitæ instituto, non facile amicitiam & animorum coniunctionem coire, aut si coierit, non esse diuturnam, sed cito dirimi. Id si vsquam alibi certe in coniugio vsu venit, vt testantur versus Ouidii suauissimi.

Quarta

Quam male inaequales veniunt ad aratra iuuenti,

Tam premitur magno coniuge nupta minor.

Non honor est, sed onus, species laesura ferentes,

Si qua voles apte nubere, nube pari.

Item Aufonius: Par pari iugato, dissidet quod impar est. Et prouerbiū vulgo notum, Aequalem tibi vxorem quare, *ἰσὺν ἐκ τῶν ὁμοίων*, quod Pittaci esse volunt, de quo extat venustissimum Callimachi Epigramma, quod citat Laertius. Item, *τὴν κατὰ σοὺ τὸν ἑλῶ*. Aequalem tibi vxorem ducito. Imo, vt æqualitas sit inter maritum & coniugem, fœminam vult marito inferiore[m] esse Martialis:

Inferior matrona suo sit, Sixte, marito,

Non aliter fiunt fœmina virgines pares.

Itaque recte viri docti consulunt, vt fœmina præstantiori se, vel nobiliori nubat: idq; satius esse, quam vt vir se præstantiorem ducat. Idq; inter alia Plutarchus disertis verbis tradit. Despondendæ sunt, inquit, filiis mulieres neq; nobiliores neque diuitiis superiores. Sapienter enim dictum est: *τὴν κατὰ σοὺ τὸν ἑλῶ*. Rationem hanc adfert Plutarchus, quod qui præstantiores ducunt, hi non vxorum mariti, verum serui dotis fiunt, nam vir tenuis fortunæ qui dotatam duxit vxorem, incommode viuit, tum quod vxor illi imperet, tum quod in perpetua suspitione viuit, se ab vxore contemni, quod non obscure innuit Iuuenalis.

Malo Venusinam, quam te Cornelia mater

Grachorum, si cum magnis virtutibus adfers

Grande superciuium, & numeras cum dote triumphos.

Item,

Intolerabilius nihil est quam fœmina diues.

Imo, locupletissimam ducere, inquit Viues, vt tu illius opibus per otium fruaris, cum delictum est in legem Dei, tum etiam concordiae inimicum. Adde, quod fere felicius cedit coniugium si sponsus indotatam ducat, quam si dotatam vel genere & opibus superiorem. Et laudandus est maxime, qui puellam bonæ indolis & indotatam sibi in matrimonium cooptat, cui tanti plus honoris habet ex humanitate sua, quanto fortuna illi est iniquior, vt ille inquit. Imo Viues eleemosynæ genus scribit, indotatam ducere, & qui id faciat hoc commodi capere, quod non solum vxorem, sed ancillam duxerit, quæ ei ad nutum præsto sit, neque ei exprobrare possit, se tot talenta in dotem attulisse, sed maritum Dominum omnium agnoscat.

Interim tamen, vt in reliquis vitæ actionibus ita in coniugio ineundo decorum seruandum esse honestas ipsa tuadet, & Deus fons honestatis præcipit. Itaque maritus futurus sui ordinis, familiæ, & facultatum rationem habere debet, cauereque, ne vel obscuram, infamem & mendicam ducat, sed sibi suisque congruentem & familiæ natalibus dignam. Andromache Hectoris vxor apud Euripidem gloriatur, quod virum æqualem nacta sit. Te vero, inquit, charissime Hector,

Hector,

Hector, habui virum conuenientem mihi, mente, genere, opibus & fortitudine excellentem. Quid quod impares nuptiæ damnantur, & pro legitimis non habentur. Apuleius *lib. 6. de aureo asin.* Nec tu, inquit, filia contristare, nec pro sapientia tuâ statuique de matrimonio mortali metuas, iam faxo nuptias non impares, sed legitimas, & iuri ciuili congruas. Boetius *in Ciceronis Topica.* Nuptias inter impares iure contractas non esse, hoc est, qui inter ciues Romanos non coiissent. Et quod ex impari matrimonio concepti, non patrem, sed matrem sequantur. Recte apud Xenophontem Hiero.

Primum coniugium quod cum maioribus contrahitur, nimirum & propter opes & potentiam longe pulcherrimum esse videtur, & ei qui ducit, vxorem cum voluptate quandam dignitatem suppeditare.

Altero loco est id, quod inter æquales contrahitur. Quod autem ex vilioribus constat plane ignominiosum & inutile putatur. Quid, quod & coniugia inter impares personas contracta, infelicissima sint, & plena amaritudinis & querelarum. Apud Liuium queritur Antiochus, se virginem Chalcidensem duxisse & se ex Græcia nihil præter amœna Chalcidiæ hyberna, & infames nuptias petiisse. Cui etiâ ab aliis exprobat, quod amoris causa ex domo priuata, & obscuri inter populos generis vxorem duxisset, & nouus maritus velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processisset *lib. 6. de bello Macedon.* Et Syphax se infanuisse fatetur, cum Carthaginensem fœminam accepisset domum. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam. *lib. 10. Decad. 2.* Et Regis Danorum Hadingi filia Vluilda ipsa priuato cuidam Guthormo nupta, patri suo interitum ea de causa, quod illam ita collocasset, parauit, & maritum ad eadem sollicitauit perpetrâdam. Quo spectat querela, quæ eiusmodi fuit: O miseram me, cuius nobilitatem dispar nexus obtenebrat! O infelicem, cuius stemmati rustica iugatur humilitas! O infortunatam principis prolem, quam thori lege plebeius æquiparat! Miserandam regis filiam, cuius decorem ignauus pater in obsoletas & despicabiles transmisit amplexus! In faustam matris sobolem cuius felicitati thori commercium derogat, cuius mûditiem immunditia ruralis attrectat; dignitatem indignitas vulgaris inclinat, ingenuitatem conditio maritalis extenuat! At si tibi vigor inest, si qua mentem virtus possidet, si dignum te regis generum probas, focero fasces eripe, genus probitate redime. Saxo Grammaticus *lib. 1.* Imo ab æqualib. contemni & ludibrio haberi illam, quæ ex nobilib. enupsit palam est, & historiæ testantur. Virginiam Auli filiam patricio plebeio nuptâ L. Volumnio Consuli, matronæ, quod è patribus enupsisset, sacris arcebant: cuius rei indignitate mota, aram pudicitiae plebeiae construxit & dedicauit. Liuius *lib. 10.* Sed & bonis prognati sibi dedecori habent, si homo inferioris conditionis optimis prognatam ducat. Quo spectant verba Eurimachi apud Homerum *Odyss. lib. 21.* Iudicia virorum ac mulierum vereri oportet, ne quis inter Achæos dicat, heus viri fortissimi, vxorem homines longe inferioris conditionis consecuti sunt, nobis hæc dedecori erunt. Plutarchus Catonem reprehendit pro-

r R r pter

pter nuptias impares. Nam duxit Cato Solonii scribe sui filiam. Verba Plutarchi adscribemus. Cato propter nuptias, præter & dignitatem & ætatem suam contractas, neque in inanem neq; paruum suspicionem incidit. Nequaquam enim decebat, eousq; prouectum ætate, filio adulto nuruique filiam ministri eius qui Reipub. mercenariam operam locasset, supra ceruicem inducere. Et siue volupratis causa id fecerit, siue ira motus, vt de scorto in filium vindicaret, turpia sunt & factum & prætextus. Quo enim vsus est sermone (à filio interrogatus, quo delicto aut iniuria nouercam ipsi induceret, alta ei voce respondit, bona verba fili, omnia in te præclara agnosco, neque culpo quicquam, cupio autem plures mihi filios, Reipubl. ciues, tui similes relinquere) is verus non fuit. Si enim eius similes bonos filios voluerat procreare, vxorem ducere ingenuam oportuit, re initio deliberata, non satis irabere aliquando obscuræ meretricis concubitus. Deinde cum id deprehensum esset, locerum diligere eum, cum quo affinitatem coire honestissimum esset, sed qui eius voluntati libentissime obsequeretur. Sed & infelix fuit coniugium. Nam illa, vt refert Hieronymus, marito sese obsequentem non præbuit, & contumaciter sese aduersus maritum gessit. Refert Viues se audiuisse ex hospite suo quem Louanii habuit, fuisse in ea ciuitate, ex qua ipsi origo esset, virum primarium, qui cum vxorem duxisset indotatam, & longe se inferiorem, ita iucundissime se victurum ratus, ab ea plane contemptus fuit & spretus. Ea mortua, parem sibi adiunxit, adolescentulam bonis progeneratam, & forma liberali, quæ non secus illi interuiuit, ac si verna domi nata esset. Illa, inquit, maritum induere, illa exuere, illa calciare, illa excalciare, extergere, mundare, & in frequenti familia neminem patiebatur curare, quæ ad mariti corpus pertinerent præter se vnam. Illa vestes refarcire solita, lauare, complicare, componere & reliqua agere animo prompto ac lætissimo, quæ famulæ interdum grauarentur. Idem refert, se nouisse virum, qui cum illustrissimas nactus esset nuptias, quibus ipse longe esset impar, postquam lætitia primorum dierum subsedisset, execratum fuisse illum diem, ceu fatalem sibi, quo illa vxor sibi ducta esset. Nam si parem duxisset, longe fortunatissimum futurum fuisse, vt qui diues esset, & bonis progeneratus. 3. de officio mariti. Apud Isoeratem gloriatur Nicocles se ex vna vxore filios suscepisse, & ea quidem generosa. Ex quibus planum est, quantum vetustas generis & natalium splendori tribuerit. Quibus de causis ꝑ adductus statuo, eum, qui deceptus mulierem sibi despondit, quam nobilem esse existimabat, ad nuptias consummandas non teneri, siquidem ipsa genus mentita sit, & pro nobili se venditarit. Nam eum deceptum esse palam est, vt qui post sponsalia peracta, eo nauo illam affectam comperit, quem si ante præcisset, nunquam ei fidem dedisset. Ideoque à contractu recedendi, & aliam sibi conditionem quærendi ei merito, facultas libera relinquenda est: Sin vero tum, cui nuptias promisit ignobilem esse non ignorabat, & conuinci posuit sese sciuisse, teneri tam ducere existimauerim, nisi legibus ꝑ expresse inter nobiles & ignobiles prohibita sint coniugia,

vt in Dania regno Reccell. König Christians cap. 36. & olim in Saxonia, teste Adamo libr. 1. cap. 5.

§. 37. S V M M A R I V M.

- 1 An repudiare quis possit eam quæ pro nobili sese venditarit & domum ducta sit.
- 2 Scortum publicum duci potest.

Sed quid si nuptiis & concubitu † subsecuto domum deduxerit uxorem, quam nobile existimabat deceptus, an eam repudiare & relinquere illi licebit? Et ego repudiandum minime existimauerim, cum res integra amplius non sit, sed secuto concubitu matrimonium consummatum sit: neq; enim propter qualitatis errorem coniugium dissolui potest, vt sentiunt Interpretes. Tiraq. *tractatu de nobilit. c. 20. num. 179. & 176.* & Beustius *fol. 33.* Sed & edicta de nuptiis ob personæ statum imparibus à Iustiniano sublata sunt. *l. 28. C. de nuptiis.* Idq; veterū authoritate & exemplo confirmatur. Rex Antiochus ciuem Calchidensem, quam duxerat retinuit, neque repudiasse legitur. Virginia nupta plebeio ab eo non discessit, sed eum vt matrum in honore habuit & coluit. Idque non obscure innuit Liuius his verbis: Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit, cum se Virginia & patriciam & pudicam, & in patriciæ pudicitie templū ingressam, & vni nuptā, ad quem virgo deducta sit, nec se viri honorumve eius ac rerum gestarum pœnitere vere gloriaretur, &c. Et nō stia ætas exempla vidit etiam in familiis principum, qui etiam inferioris ordinis matronas duxerunt & ductas retinuerunt: quamuis vt plurimum infelicia sint coniugia & tragicos exitus sortiantur. Nam & scortum publicum † duci posse² censent Doctores communiter *consil. 206. matrimoniali ex regulis duenna.* Quod etsi recte & honeste non sit, tamen factum infectum fieri non potest. Neque audiendus est, qui ignorantiam post nuptias allegat, & sese excusare conatur. Nam illa supina est & dolo propemodū equiparanda aliquam domum ducere, antequam exploratum illi sit, cuias illa sit, & ex quibus prognata, quam sibi iungit, cum inter nuptias & sponsalia spatio intercedente percunctationibus eius conditionem discere potuit. Et ita Hemmingius sentire videtur. Id tamen ita demum verum statuo, si quidem honesta sit, non corrupta, nam tunc eam, non ob errorem, sed quod virginem non receperit repudiare licebit marito.

§. 38. S V M M A R I V M.

Error conditionis seu status.

ERROR cōditionis seu status est, cū seruus p libero sese gerens ingenuā duxit, Nā & hic sponsalia & matrimoniū dirimit, si quidē mulier eius conditionē ignorauerit. *29. q. 2. c. si quis ingenuus c. si femina ingenua.* Idq; optima ratione constitutum est. Nā hic error cum circa mutuam corporum traditionē cōtingat, &

rRr 2

substan-

substantiam matrimonii vel formam conuellat, impedit matrimonium. Seruus enim iure ciuili ἀνεφαλῶ est, ex domini persona χαρῶς κληρονομία. Quo fit vt sine domini consensu nihil de se polliceri aut promittere possit, cum eius neque sit velle neque nolle, vt habet regula iuris. Deinde nec sibi corporis potestatem habet, neque id vtendum alteri dare potest. Thomas *distinct. 30. quest. column. 3.* Ideoque si cum libera contrahat, nec potestatem sui corporis ei tradere, nec partem obligationem contrahere potest. Durand. *distinct. 30.* Talis enim conditio vergit in præiudicium & detrimentum eius iuris quod coniux in coniugem habet. Itaque ignoranti obesse non debet. Quid enim si dominus seruum in remotissimas regiones ableget, & ibi eum vendat? vxor vtique eius consortio frui non posset, & sic iure eo, quod in coniugem habet, frustraretur. Deinde è seruis nati in dominorum sunt potestate, & à successionem ingenuorum excludebantur, vt mulier iustissimam habeat querendi causam, quæ in scia seruo nupsit. Postremo & dominis pro arbitrio licuit nuptias disturbare & diuellere, cum seruis initas. Iustinianus lege lata sanxit, vt serui qui eo tempore quo Gothi Romanum imperium inuaserant, vxores ingenuas duxissent ad dominos redire deberent, dissoluto matrimonio, quod inter seruos & liberos non constaret matrimonium. Et Appius Claudius filiam Virginiam desponsatam L. Iulio in seruitutem vendicare & matrimonium disturbare conabatur. Liuius. Interim tamē Leo Imperator constituit, vt qui seruam ducere vellet, ea conditione duceret, vt ipse eandem aleam subeat, & seruus efficiatur, aut precium qua mulier seruitute liberari & redimi posset, solueret, *constitut. 101, 100.*

Aliud dicendum si quis sciens volens ancillam ducat. Nam recte matrimonium vel contubernium initum censetur, vt inter Abrahamum & Agar ancillā vere fuit coniugium iure gentium. Error vero parisi vel melioris conditionis non vitiat matrimonium. Veluti si seruus ancillam ducat, quam ancillam esse putabat, cum ei nihil exprobrare possit. 22. q. 6. per totum c. significasti de diuortis: Vel si quis liberam ducat, quam ancillam putabat. Nec enim causari potest se deceptum, cum conditionem suam meliorem reddiderit. Tancredus c. 2. Bonauentura *distinct. 36. q. 2.* Et hæc de seruis accipienda sunt, qui in dominorum sunt potestate, & seruitutem reuera seruiunt, de quibus ius ciuile intelligendum est. Nā alii qui seruitio premuntur, vel operis faciundis, vel aliter, serui non sunt. Ideoque recte cum libera matrimonium ineunt. Quales videmus in plerisque locis reperiri, qui ad operas quotidie faciundas obligati sunt, vt velarent, vehant, agrum colant, fodiant, & vbi discesserint, domini succedunt in bona mobilia, vel in solidum vel pro parte. Nam si quis ignorans cum illis contraxit, valent sponsalia, cum homines liberi sint, etsi oneribus & seruitiis premantur, Durandus.

Sed cum apud Christianos seruitus magna ex parte exoleuerit, de his latius agere aut laborare, superuacaneum est.

1. *Error qualitatis.*

2. *Virgo alicui desponsa quæ ab alio compressa an ad hunc errorem referenda.*

ERrorem qualitatis † vocant accidens quoddam subiecto inherens: vt si mulier sit refractaria, dura ceruice, male morata, immorigera. Hæc qualitas sponsalia non dissoluit, alioqui multa dissoluenda essent. Nam & vetus Poeta Simonides decem recenset mulierum genera, & vnum tantum prædicat, quod scilicet ex apibus procreatum est, reliquas ex sue, vulpe, cane, tellure, mari, asino, mustela, equa, simia genitas damnat. Phocylides quatuor genera constituit, vnum probat.

Ex quatuor istis nata sunt

Mulierum genera: Ex cane, apicula,

Torua sue, equa iubata.

Ex equa nata commoda est,

Velox discurrens, pulchritudine præstans.

Ex torua autem sue, neq, mala neq, bona est.

Ex cane vero molesta, & fera est.

Ex apicula autem bene administrat

Rem familiarem, & nouit laborem.

Cuius amice charissime nuptias amabiles exopta.

Quo spectat illud Terentii.

Censen' te reperire posse vllam mulierem quæ careat culpa.

Itaque & Apostolus eas vasa fragilia vocat, quæ maritus pro sua prudentia leniter tractare, & dissimulando, si qua incidant aduersa, leuiora reddere, & mustitare debeat. Recte Metellus Numedicus lib. 1. c. 6. apud Gellium. Si sine vxoribus possemus Quirites esse, omnes ea molestia careremus, sed quoniam ita natura tradidit, vt nec cum illis satis commode, nec sine illis vllō modo viui possit, salutis perpetuæ potius quam breui voluptati consulendum. Videbatur quibusdam Metellus Censorem, cui consilium esset ad vxores ducendas populum hortari, non oportuisse nec de molestia incommodisque perpetuis rei vxoriæ confiteri, neq; adhortari magis quam dissuadere, abstertereque. Sed contra illud potius orationem debuisse sumi dicebant, vt & nullas plerunque esse in matrimonio molestias asseueraret, & si quæ tamen accidere nonnunquam viderentur, paruas & leues, facilesque esse toleratu diceret, maioribusque eas emolumentis & voluptatibus obliterari, easdem ipsas neque omnibus neque naturæ vitio, sed quorundam maritorum culpa & iniustitia euenire. Sapientissima & homine Christiano digna oratio.

Ad errorem qualitatis etiam † refert Lombardus & alii, si virgo alicui sit desponsa, quam alius compressit, *† εὐδοκίῳ*. Græci appellant; hoc est, quæ virgo

rRr. 3, non

non est, & tamen se pro virgine gerit, quasi falsa & eumentita puella: qualis fuit Pontiani vxor, de qua Apuleius *Apologia* 2. Filia per adolescentulos ditiores, irritamento matris suæ ne quidquam circumlata, quibusdam etiam pro eis ad experiendam permilla: nili in facilitatem Pontiani incidisset, fortasse adhuc vidua antequam nupta domi sedisset. Pontianus ei multum quidem dehortantibus nobis, nuptiarum titulum falsum & imaginarium donauit: non nescius eam paulo antequam duceret, à quodam honestissimo iuvene, cui prius pacta fuerat, post sarietatem derelictam. Venit igitur ad eum noua nupta, secura, & intrepida, pudore despoliata, flore exoleto, flammeo obsoleto, virgo rursum post recens repudium nomen potius afferens puellæ, quam integritatem. Pol lux. Apuleius virginem præfloratam appellat in *Apologia*, quasi virginittis flore priuatam, spoliata, vel deuirginatam, vt Beroaldus interpretatur, *libro sexto*. Puellam elegit, & virginittate priuauit, teneat, possideat, amplectatur. Sed meo iudicio rectius ad conditionis errorem refertur, quod vitiata statum quodammodo mutet, infamis fiat, & capitis, vt ita dicam diminutionem patiatur. Nam pudicitia amissa omnis in scemina virtus ruit, vt Diui Hieronymi verbis vtat. Et apud Hebræos vitiata pro virgine desponsa & ducta, re patefacta, capite pœnas luebat, & lapidibus obruebatur. *Deuteronom. 22*. Vnde constat iure diuino eas seruas pœnæ affectas, & per consequens statum mutasse. Sed & apud Græcos pœnam hanc vtitatam fuisse, ostendit Euripides in *Tragædia quæ Ien inscribitur*, de Creusa, quæ grauida Xuto nupsit: res ita habet. Creusa filia fuit Erichthæi Regis Atheniensium, quæ, cum compressa & grauida esset ex Apolline, nupsit Duci Xuto, qui harum nuptiarum adminiculo successit in regno Attico. Cum autem Creusa tandem peperisset filium ex Apolline, mater verita ne re patefacta filia supplicio afficiatur, puerum exposuit, & abiecit. Non est ergo vitium mulieri illatum simplex quædam qualitas, neque à Deo omnis sapientiæ fonte pro ea censetur, sed eiusmodi næus & macula, quæ mulierem viro desponsam, prorsus deformat, imo delictum & crimen, quod eam mortis ream facit, vsque adeo, vt vir absque infamiæ macula eam ducere non possit. Nam & vxoris infamia mariti dignitatem maculat. Plinius in *Panegyri*. Et credebant veteres, satis pœnarum esse aduersus impudicas in ipso flagitio, vt aliis legibus non sit necesse eas coercere. Tacitus *libro secundo*. Hebræi stupratam humilitatam nominant. *Iudicum capite 19*. quasi dicas abiectam vilem, omniumque ludibrio expositam.

§.40. S V M M A R I V M.

Sponsam ab alio compressam an quis ducere cogatur?

QUæritur itaq; an ad sponsam ducendam compellendus sit sponsus, quam ab alio corruptam esse constat? Et iuris canonici interpretes, & Theologi etiam Scholastici, hoc delictum leuissimum, & quasi pro nihilo ducendum existimant.

stimant. Ideoq; sponsam vitiatam repudiari non posse. Lombard. *distinct.* 30. & 29. q. 1. & c. *quemadmodum de iureiurand.* Qui iurauit aliquam ducere in vxorem; non potest ei fornicationem præcedentem opponere, sed futuram. Interim tamen rationem nullam adferunt, cur ita sentiant, nisi hoc in argumentum trahere velint, quod apud quasdam gentes vsu receptum esse tradit, vt virgines corpore quæstum faciant, & meretricentur, quoad dotem sibi pararint. De Lydis id commemorat Herodotus *lib. 1.* & de Troglodytis & aliis multis Alexander ab Alexandro, & Valer. Maximus *lib. 9. c. 9. 46.* scribit, Volsinenses statuissse ne quæ virgo ingenuo nuberet, quam non ex Senatorum numero aliquis delibasset, Idem de Phœnicibus refert Nicephorus *lib. 7. c. 46.* his verbis: Phœnices qui Libanum montem ad Heliopolim incolebant, virgines suas ante nuptias ad stuprū prostituere desierunt, q; lege apud eos antea fieri receptum erat. Et de Babylonis Herodotus: Babyloniorum mos est, vt eorū mulieres ad templum Veneris desidentes, semel in anno cum exteris consuetudinem habeant. Et Niceph. *lib. 10. c. 9.* Hieropolitani virgines suas ad stuprū prostituere sunt soliti, & à quocunque vitiari curarunt, antequam ad coniugii communionem cum sponis suis venirent, & vel hoc colore excusare conantur, quod vi astrorum ad luxuriam impellantur virgines, quemadmodum Messalina stuprum excusare conata est. Suetonius *lib. 5. cap. 26.* & Tacitus. Interpretes qui commentarios in libros sententiarum congesserunt, vt Bonauentura & Durandus hanc quæstionem nō attingunt, quod illis, vt ego censeo, non probarētur, quæ hac de re Lombardus scripsit. Rectius meo iudicio sentiunt, q; sponsum ad eā accipiendam, q; ab alio vitiata sit, minime teneri existimāt, idq; autoritate verbi Dei, q; lege per Mosem lata statuit ne quis meretricem ducat, neq; p̄sanā neq; mulierem repudiatam à marito. *Leuit. 21.* alii vertunt malæ famæ mulierē, vt Vatablus. Et Iosephus *lib. 4. antiquit. c. 8.* & vlt. Mosem non abs re statuissse scribit, ducendas esse vxores virgines, honestis parentibus prognatas. Item scortum de filiabus Israel non ferendum. *Deuter. 23.* quæ scilicet extra matrimonium sese prostituit, vt Hæbræi explicant. Idem statuit Fridericus II. Rex Daniæ, constitutione edita anno 1582.

§. 41. S V M M A R I A.

1. Virginitatis explorandæ modus.
2. Hymen quid.
3. Virginitatis explorandæ modus adhuc vsitatus apud Afrōs.
4. Morgen gab vnde deductum.
5. Prouerborum Germanorum, eum qui sciens volens meretricem ducit patriam prodidisse, vel proditorem tandem euasurum.

ET ne cui † pro virgine obtrudi posset, quæ virgo non esset, Deus ipse remedia proposuit quib. exploratur num virgo sit, quæ collocatur, vel corrupta: nimirum vt lintea inspiceretur infecta sanguine rupti hymenis indice virginitatis, quibus in amplexum viri venisset mulier. Est autem † *vulva* membrana 2.

aut.

aut pellicula quædam, quæ in virginum natura obtenditur, & primo Veneris tentamento seu concubitu dirumpitur vel scinditur. Scaliger. *lib. 1. cap. 10. Poetices* & Cœlius *lib. 4. cap. 23.* Intra muliebri pudendum Eugin est siue Hymen integritatis argumentum.

Eam autem explorationem sub chuppa factam existimant, hoc est, in eo loco, quo sese sponsus vna cum sponso abderent, quo spectant verba Kimhi [mkum hsthrth hclb em hchthn nkra chuph] id est, chuppa vocatur locus, quo sese reciperent, & occultarent sponsus & sponsa, ex quo cum egrediebatur sponsus, magna omnium cum lætitia excipiebatur. Quo referunt illud *Ioelis 2.* Procedat sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo. Thalamus Græce, latine cubiculum nuptiale, *το ταλαιν αμα*, hoc est, simul genialem vitam agere, vt supra notauimus. Sed ne sponsus post expletam libidinem hoc prætextu eam repudiaret, quod virginem non reperisset, ea de causa parentes, quorum maxime intererat, linthea quibus congressi essent, asseruabant, illaq; si opus esset, coram senioribus ciuitatis expandebant: Idque expresse *Deuteronom. 22. capit.* cautum est. Quod si sponsus sponsam innocentem diffamasset, & actione apud Iudices instituta questus esset, se eam non reperisse virginem, conuictus mendacii, vxorem retinere cogebatur, & mulctæ nomine patri centum siclos soluebat, & nihilominus vapulabat; vt Hebræi tradunt.

Actionem autem de dolo non solum contra eam quæ vitiata erat, sed etiam aduersus parentes & curatores, qui eam pro virgine nuptum collocarant, institutam fuisse Philo tradit his verbis: si quis post epulum nuptiale cum puella nō maritali affectu, sed tanquam cum meretrice libidinis causa congressus, deinde non habeat quod ei propalam exprobet, calumniose vertat se ad occulta crimina, dicendo in primis complexibus eam à se mulierem deprehensam, non virginem: vocetur vniuersus Senatus vt iudicet, adsint etiam accusatæ parentes, communem causam acturi. In tali enim controuersia, quando de castitate corporis queritur non imminet periculum soli filiæ, sed etiam eius curatoribus, non modo, quia vsque ad suū tempus nō custodierunt natæ pudicitiam, verum quia vitiatam desponderunt pro virgine, decipiendo, qui eam sibi vxorem petiit. Qui si litem vicerint, mulctetur calumniator, ex iudicū arbitrio, tum pecuniis, tum verberibus, & quod ei grauissimum erit, confirmetur matrimonium, si modo vxor cum tali habitare sustineat. Hic enim lex relinquit liberum abire an manere velint. Maritis eadem potestas non permittitur, propter recentem calumniam. Quid quod & Græci id ab Hebræis acceptum sequuti videntur. Apud Lucianum in *Toxari*. Zenotamis filiam Menecratis sibi desponsam abduxit in thalamum, *εξ ακορήσας άντρω*. paulo post prodiit.

Sed & ab ea membrana vel hymene quæ prima veneris tentamento scinditur, Græci stulti & lasciui, Deum nuptialem Hymenæum nominarunt, vt & cantum nuptialem Hymenæum. Vnde illud Catulli:

Hymen ades o Hymenæe.

Item

Item Ouid. *Fastor.* 2.

Conde tuas Hymenæe faces, & ab ignibus atris

Aufer, habent alias mæsta sepulchra faces.

Terent. Verum hæc mihi mora est tybicina & hymenæum qui cantent. Et paulo post: Missa hæc face hymenæum, turbam, lampadas, tybicinas. Et apud Apollonium de Ialone. Iuuenalis *Saty.* 6.

—Non pronuba Iuno,

Non hymenaus adest illi, non gratia lecto.

Romani vero Thalassionem Deum nuptialem constituunt, cumque inclamare soliti sunt, qua de re Plutarchus. *12. lib. αἰτίων.* & Liuius *lib. 1.* Lectus nuptialis *ἡγάστρος* dicebatur, quod velo esset obtectus, & *πασὸς* velum dicebatur thori maritalis, cuius obtentu sacra illa pudenter peraguntur. Scaliger *lib. 3. c. 100.* Sed & Romanos eius rei rationem habuisse ex Claudiano colligitur in *Epithalamio Mariae ac Honorii.*

Et vestes Tyrio sanguine fulgidas

Alter virgineus nobilitet cruor,

Tunc victor madido profiliat thoro

Nocturni referens vulnera prælii.

Et ne quis existimet, hunc morem virginitatis explorandæ in desuetudinem abiisse, sciendum est apud plerasque gentes Mahometicas, quæ à Mose multa acceperunt, eam rationem adhuc frequentari, ut apud Afros, qui in matrimoniis celebrandis hunc ritum obseruant, ut refert Ioannes Leo *lib. 3. c. 34. in descriptione Africa.* Sponsa tabernaculum ligneum octogonale serico panno tectum ingreditur, & in eo sedens à baiulis defertur, eam comitantibus parentibus & affinibus, & magno cum tybiarum, tubarum, & tympanorum strepitu, prælucentibus facibus, ad maximum forum contendit, temploque præterito sponsus focrum & reliquos omnes salutat, domumque quantum potest properat, pater, frater & patruus sponsam ad cubilis ingressum deducunt, eamque pariter sponsi matri tradunt. Sponsam in cubiculum ingredientem sponsus excipit, & suo pede ipsius pedem tangit. Ibi tum aliis discedentibus, ambo recluduntur. Interim paratur nuptiale conuiuium, & mulier quædam præ foribus expectat, donec linteolum sanguine tinctum illi porrigat, quod illa manu gestans conuiuiis ostendit, alta voce clamans, virginem incorruptam & à viro integram fuisse. Hanc cum aliis quibusdam feminis primo parentes sponsi, deinde sponsæ excipiunt splendide. Quod si fortassis corrupta reperiatur, magno omnium cum dedecore nuptiis infectis ad parentes relegatur. Hactenus Ioannes Leo. Idem adhuc in Hispania seruari, scribit disertis verbis Laurentius Ioubertus professor Academiae Montispessulani, in libro cui *T. Erreurs populaires an faist de medicine & regime de sante. lib. 1. c. 4.* Ancores aujourd'hui les Espangnole grans obseruateures de ceremonies sont que l'endemain denoces les matrones montrent an public & anec grand' acclamation les draps du lièt nuptial pour voce les taches

s s s

dela

de la defloration triant par plusieurs fois d'une fenestre, qui reponde a la rue
 virgen latenemos. Ego tamen cum anno 83. in Hispania legatus ad Regem
 Philippum à Duce Holfatiæ Adolpho missus essem, nihil tale percuntationib.
 discere & explorare potui, etiam si cum viris primariis ea de re sermonem &
 colloquia haberem. De Barbaris & Nigris eadem pene tradit Petrus Bembus
lib. 6. Historiæ Venetæ. Hi enim, inquit, & boni homines & strenui bellatores filia-
 bus suis ubi primum natæ sunt pudenda consueunt, sic tamen ut urinae meatus
 non impediatur. Illæ autem sic consutæ ubi adoleuerint, nuptum dantur. Sed
 primum ea sponso relinquitur incumbitque cura, ut ferro conglutinata cerui-
 cis utrius labia secet diuidatque. Tanta est apud homines illos barbaros in con-
 iuge ducenda virginitatis cœritudo. Ex quibus colligitur etiam gentes Mahume-
 tanas, quæ ob πολυγαμία male audiant, in nuptiis contrahendis castitatis ratio-
 nem habere, & ab iis abhorre, quæ pudicitia iacturam fecerint. Imo etiam
 post sponsalia peracta, si constiterit, eas à viris integras non esse, repudiare & re-
 iicere, ut mirum videri debeat inter Christianos reperiri Theologos & Iure-
 consultos, qui hæc vitia eleuare conantur, & in eo disputant, virginitatis &
 pudoris iacturam næuum & qualitatem censendam esse, quæ nuptiis impe-
 dimento non sit, quod mihi religio est dicere, atque ipsis commentum
 placet.

Quid quod in primi complexus seu noctis remunerationem & præmium
 pudicitia & virginitatis interfectæ, ut Apulei verbis utar, munuscula quædam
 mane sponsus sponsæ donabat. Apuleius munus nuptiale appellat, *lib. 6.* apud
 quem Vulcanus Veneri currum dono dat pro munere nuptiali post primum
 amplexum maritalem. Nam cum viri maxime expectant ut virginitatem sponsæ
 illibatam sibi adferant, pro ea erepta munus datur, ut quodammodo fiat com-
 pensatio & præmium sit de uirginatæ puellæ, quæ virginitate nihil habet maius
 neque preciosius. Verba Apulei hæc sunt. At Venus terrenis remediis, inquisi-
 tionibus, abnuent cœlum petit, iubet construi currum, quem ei Vulcanus sub
 tali fabrica studiose poliuerat, & ante thalami rudimentum nuptiale munus
 obtulerat, &c. Primum concubitum thalami rudimentum nominat, Græci
 θεωρητρα appellat. Harmenopulus *libro quarto T. 10.* Virgo, inquit, propter
 honorem virginitatis habet theoretrum, vidua non habet. Item, theoretra
 tantum dantur ei, quæ virgo fuerit. *θεωρητρα* munus quod sponsus sponsæ da-
 bat innuptiis, cum primum illa relecta, se videndam præbet, flammeo deposti-
 to. Item, munera quæ amici sponsæ & domestici contributebant. Theore-
 trum autem est in singulas dotis libras feni aurei nummi *libro quarto T. 7.* Quæ
 munuscula & aliis nominibus Græci exprimunt. Nam sponsa à sponso dete-
 gebatur, atque eius detectionis gratia munera accipiebat, quæ ἀνακαλυπτήρια
 & quia tunc primum ab eo videretur, ἐπιθήρια, & quod eam alloqueretur, πρὸς
 φαστήρια dicebantur. Harpocration, Pollux, Philostratus. Scaliger *libro poetices.*
 Idque

Idque etiam Romanos obseruasse non obscure innuit Iuuenalis *Satyra* 6.

— *Nec illud*

Quod prima pro nocte datur cum lance beata

Daricus & scripto radias Germanicus auro,

id est, donum quod datur à marito nouæ nuptæ pro prima nocte, & quidem aurea vel argentea vasa, vel auro ornata, quibus Imperatorum imagines in sculptæ erant, vt Domitiani qui Daricus fuit dictus & Germanicus à deuictis Dacis & Germanis, data fuisse propter virginitatis florem ademptum, inde colligitur. Atque hinc procul dubio manauit Saxonum & aliorum Germaniæ populorum institutum, vt in præmium & signum pudicitæ & complexus virginalis sponsus sponsæ munus, torquem, vel catenam auream offerat, & dono det, quod & à tempore matutino † quo offertur *Morgengab* dicitur, cuius mentio fit in vlibus Feudorum. *T. de filiis natis ex matrimonio, ad morganaticum contracto, & in legibus Longobardorum Ripuariorum & Alemannorum.* Hispani hodie artham nominant, vt notat Didacus, cuius doni etiam institutum & vox haud dubie à Gothis in Hispanorum coloniam transmigravit. Dona antelucana item vocantur, quia matutino tempore afferuntur. Hesychius, ὀρθρία δῶρα, vocat.

Quid quod & Græci lectum genialem, thalamum κοινήδιον, hoc est, legitimum seu virginalem nominant. Euripides.

Accipiens me è domo paterna,

Primus in virginalem duxisti thalamum.

Quæ omnia latius persecuti sumus, vt ostenderemus, Deum fontem castitatis velle, vt in nuptiis contrahendis pudicitæ imprimis haberetur ratio. Atque ea de causâ remedia quædam prodidisse, quibus tanquam ad Lydium lapidem pudicitia exploraretur, ne corruptæ pro puellis locarentur, & viris fucum facerent, & de ea re gentes etiam prophanas sollicitas fuisse, & adhuc hodie sollicitas esse.

Vnde efficitur iure diuino non recte duci illam, quæ ab alio compressa sit: tantum abest, vt ad eam ducendam quis cogi possit, neque id Deo probari, vt qui puellam vitiatam lapidibus obrui iussit, *Deuteronom. vigesimo secundo.* Sed hæc res latius exemplis firmanda est, & primum Iosephi, qui diuam Virginem, cum eam grauidam reperisset antequam domum deducta esset, clam repudiare statuit, ne ei maculam inureret, etsi aduersus eam lege agere & iure diuertere potuisset, non tamen absque dedecore & infamia Mariæ. Et quidem nisi diuino edoctus oraculo fuisset, consilium de ea deferenda, ita vt conceperat animo, haud dubie impleuisset, vt Ammonii veteris Theologi verbis utar. *Qua de re eleganter vetus Poeta Iuuenius.*

Interea Maria sponso miracula mentem

Sollicitant, manifesta vteri quod pondera vidit.

*Et secum voluit, quam ratione propinqua
 Dedecus oppressum celet, thalamosq; recuset.
 Talia tractanti, torpescunt membra sopore,
 Audiuitq; Dei super horrida somnia vocem:
 Accipe coniugium nullo cum crimine pactum,
 Spiritus impleuit sanctus cui viscera fœtu.
 Hanc cecinit vates venturam ex virgine prolem,
 Nobiscum Deus est cui nomen. Protinus ille
 Hæc præcepta sequens, seruat sponsalia pacta.*

Imo peccatum esse maximum censebant veteres, si vitiatam domini retinissent, quasi ad adulterium conniuerent. Idque Nicephorus *lib. 1. cap. 8.* non obscure innuit. Angelus filium Dauidis Christum nominat per insinuationem declaratum, vnde exoptatus expectatusque ille proditurus esset. Ipsam quoq; sponsam coniugem nominat, quasi diceret, caue te cogitatio deliberatione vlla conturbet, vt vereare ne Deum offendas, tanquam adulteram vxorem domi cohabitantem habeas. Tantum enim à piaculo & macula omni abest, vt etiam longe super naturam sit, ista in vtero fœtus constitutio. Ne igitur dubites ac timeas ipsam recipere, quam tamen quantum in te est, repudiasti & extrusisti, &c. Quibus verbis ostendit Nicephorus, Iosephum virum sanctum ea de causa voluisse repudiare Mariam, quod bona cōscientia cum adultera & mortis rea se vix posse habitare sibi persuasum haberet. Mariam autem adulteræ loco habebat, cum videret ei vterum intumescere. Sed & apud Terentium Pamphilus non vult reducere coniugem, quam ex alio grauidam esse putabat, quod id honestatis ratio non pateretur, vt ex his verbis colligitur. *Hecyra act. 3. scen. 3.* Pollicitus sum, & in eo certum est, quod dixi, fidem, nam de reducenda, id vero neutiquam honestum esse arbitror. Nec faciam, etsi me amor grauius consuetudoque eius tenet. Itaque nec mater Philumenæ vrget, vt eam recipiat, sed id eius arbitrio permittit his verbis: Cæterum de reducenda, id facias quod in rem sit tuam, parturire eam, neque grauidam ex te solus conscius. Sed vbi ex se grauidam esse comperit, eam ad se recipit. Et apud Homerum 8. *Odyss.* Vulcanus negat se liberaturum ex vinculis Martem & Venerem, donec ei pater reddat omnia dotalia quanta illi puellæ causa promiserat, quod pater illi pulchram quidem sed impudicam filiam dedisset.

Sed & posterior ætas exempla vidit similia. Ludouicus Rex Galliæ Adela filiam Richardo Henrici Regis Angliæ filio, Aquitaniæ comiti, despondit, & quod nondum nubilis puella esset, deducta est in Angliam, & regis commissæ curæ. Rex etsi senex, virgine abusus clam illi stuprum intulit. Cum autem filius apud patrem instaret, vt nuptias maturaret, pater diem ex die ducere, procrastinare, vt qui puellam vitiatam, cum Leonora vxore facto diuortio, vxorem ducere, & si ex ea liberos suscepisset, liberos Leonoræ abdicare, & cum Gallo affinitatem stabilire decreuerat. Itaque Richardus filius inimicitias aduersus patrem

patrem

patrem suscepit, eique bellum intulit, quæ res patri exitium & mortem attulit. Cumque corpus afferretur sepeliendum, & ei Richardus filius in itinere occurrisset, sanguis è naribus mortui patris subito erupit, quasi indignantis & commoti filii aspectu, vel quod magis verisimile est, propter incestum cum sponsa filii commissum. Richardus paulo post Adelam puellam sibi desponsam, ob suspicionem violatæ pudicitiae, & à se integram repudiavit, & cum dote, multisque muneribus locupletatam domum remisit, & Beringariam filiam Garstæ Nauarræ Regis in vxorem duxit. Quæ res male habuit Philippum Galliarum Regem Adelæ fratrem, atque ut iniuriam sorori repudiatae illatam vlcisceretur, fratrem Richardi Ioannem sollicitauit ad nouas res moliendas, & quo facilius eum permoueret, promittebat, se ei daturum in vxorem Adelam sororem, quæ ob suspicionem amissæ pudicitiae à Richardo repudiata esset. Sed mater Ioannis Leonora filium Ioannem à proposito auertit. Polydorus *lib. 13. & 14. in vita Henrici II.* & Viues *de officio mariti & coniugis*. Et ne peregrina aut externa conlectemur, Gerardi Comitis Holsatiæ coniunx Anna, Marchionis Badensis filia anno 1430. domum ad suos redire coacta fuit, tanquam suspectæ pudicitiae, & ab alio compressa, quod septimo mense filium enixa esset, ideoque Adolphus ut adulteram eam ferre nollet, persequeretur & odisset. Qua de re postea, Chronicon Holsatiæ *part. 3. fol. 136.*

Quid quod & posteriores Imperatores lege lata cauerunt, ut si sponsa ex alio grauida deprehenderetur, sponsalia rescindi possent. Leo *consti. 93.* Qui & huius rei grauissimas adfert causas, & quidē has, quæ cōsensus non recte interuenisse dici possit, vbi sponsus in virginem consentit quæ non est, sed vitiata seu *ψευδογόνη*. Et quæ error seu falsa opinio eos coniunxerit, non veritas. Deinde quæ inter eos nunquam sit coalitura concordia, vbi tam graues existunt dissidiorum causæ, imo tragicos sæpe exitus consequi testis est experientia, vbi maritus eam quæ ab alio vitiata est, ducit, & ductam retinere cogitur. Postremo quod ratio non patitur, ut quis sibi fœminam ex alio grauidam, & fœtum alterius subiiciat. Item quod sponsa oblectationis & amoris gratia ducatur. Ea autem nulla esse potest, & si qua fuit, euanescit, vbi mulier reperitur alterius amori dedita esse, & ex eo grauida, propter quam leuitatem meretriciam vir ipsam vxorem agnoscere non debet. Quam constitutionem in suam Epitomen redegit Harmenop. *lib. 4. T. 1. & 12.* Qui hoc addit ita demum rescindi matrimonium, si nuptiarum tempore corrupta reperiatur, quæ pro virgine collocata sit; siquidem perspicuis signis id demonstrari possit, quæ rationē habet. Nam in re tanti momenti solis coniecturis locus esse non debet, quamuis Patricius censet, eam adulterii non damnandam, si ante nuptias id in se admisisset: quod tamen iure diuino secus habet, ut paulo ante diximus. Idque veteres etiam Romanos obseruasse multa sunt argumento. Facem in nuptiis in honorem Cereris præferiebant, & aqua aspergebatur noua nupta, ut ea casta puraque ad virum veniret, aquam & ignem cum viro communicaret. Festus. Ita senis crinibus ornabantur nuberes, utque ornatus vetustissi-

mus fuit, quo etiam ornabantur virgines vestales, quorum castitatem nubentes viris suis spondeant. Festus: Quid quod veteres existimarunt, sponsam non tantum virginitatem illibatam, sed & oscula ad maritum sincera adferre debere, ut testatur Valer. Max. de Publio Mævio, qui in libertum sibi gratissimum animaduertit, & occidit, quod filix nubilis ætatis osculum præbuisset. Sane in vniuersum oscula fœminarum prohibita fuere præterquam consanguinearum. Idque adhuc in Italia passim seruari videmus. Quibus & hoc adiicio, quod moribus & institutis Atheniensium is, qui adulteram sciens retinet, ἀπμῶ est, hoc est, infamis efficitur. Demosthenes, & apud Romanos Domitianus, Equitem Romanum ob reductam vxorem, cum qua maritus ob adulterii crimē diuortium fecerat, iudicum albo erasit, & nota affecit. Sueton. *Ex eo Alexand. Genialium dierum lib. 4. cap. 8.* Quod si ita est, an non eodem loco habendus est, is qui sciens volens sponsam ab alio stupratam ducit. Nam & eam pro adultera habendam inquit Moyses *Deut. c. 22.* Sed & apud Lacedæmonios δίκη κακηγαμίου erat contra eum qui vxorem malam duxisset, quāto magis qui adulteram vel vitiatam sciens accipit, quæ mala imo pessima est, & mariti dignitatem maculat. Atque ea de causā apud omnes pene gentes male audit, & peculiari nomine notatur, quī vitiatam vel meretricem ducit. Apud Germanos imprimis ea res detestabilis & infamis est, vsque adeo ut proverbio iactitent, cum qui sciens volens meretricem ducat, patriam ꝑprodidisse, vel proditorem tandem euasurum. Cuius rei adhuc vestigia apud Tacitum extant. Publicatæ, inquit, pudicitix apud Germanos nulla venia, non forma, non ætate maritum inuenerit. Nemo illic vitia ridet, nec corrumpi aut corrumpere seculum vocatur, id est, consuetudo seculi. Et paulo post: plusque ibi boni mores, quam alibi bonæ leges valent. Scribit Bonifacius, veteres Saxones seuerissime in virgines vitiatas, & q̃ eas vitiaissent animaduertisse, *in epistola ad Edoardum Angliæ Regem.* In antiqua, inquit, Saxonix, vbi nulla est Christi cognitio, si virgo in domo paterna fuerit stuprata, vel matrona fuerit adulterata, itrangulatam cremant, & super tollam sepulturæ stuprator suspenditur, aut cingulo tenus, vestibus succis flagellant. Castæ matronæ eam de villa in villam pungunt, donec illam interimant. Nauclerus. Et quod de Sacerdote scripsit Procopius Gazæus etiam ad eos qui mariti futuri sunt, recte accommodatur. Non enim, inquit, solum sacerdotis est, ut fugiat manifesta mala, quæ famam nostram sugillant. Nam & vbique maritus vitiatæ ludibrio habetur, non tantum à scurris & aliis, verum etiam ab illis qui vxorem constupraverunt, ut ait Paulus de Castro *consilio ducentesimo nonagesimo secundo*, quod meretrices omnibus exosæ sint, & contemptui. Isocratem de Atheniensium ciuitate dicere solitum referunt, eam scortis esse simillimam, etenim qui illarum venustate delectentur, velle quidem omnes cum ipsis rem habere, qui tamen cum ipsis nuptias contrahere vellet reperiri neminem, etiam si sui ipsius maximus esset contemptor, ita Atheniensium ciuitatem ad peregrinandum & sese oblectandum, iucundissimam esse, ad inhabitandum vero non ita tutā. *Ælian lib. 12.*

Huc

Huc adde quod delictum illud sæpiſſime admittitur, ideoque non leuiter con-
donandum, ſed ſeuere vindicandum eſt, iuxta *l. aut facta, de pœnis, ff. crescentibus*
delictis & pœnas exaſperare oportet. Beroaldus *lib. 6. Apulei* Ipſa virginitas coniuga-
lis omnis maritis acceptiſſima eſt, iuxta verſum.

Eſt aliquid plenis pomaria carpere ramis.

Et tenui primam deligere vngue roſam.

ſed plerunque noua nupta ab alio præſtorata ad maritum venit. Ita Lago data
fuit vxor, quæ ex Philippo Ægypti Rege grauida erat, ex quo natus fuit Ptolomeus,
qui re Philippi, verbo Lagi filius fuit. Pausanias *lib. 1.* Et Brutus Iulii Cæſaris
filius habitus fuit. Nam cum eius matre Seruilia rem habuiſſe dicitur iuue-
nis, qua de cauſſa & Cæſar in prælio, vt ei parcerent, iuſſit. Plutarchus *in Bruto.*
Et ſcortū eiiciebat ex populo Iſraelitico. Philo: qui & eius rei cauſſas reddit. Sed
vt hæc mittamus, an non incommodum maximū eſt, quod qui corruptam du-
cit, in ea ſemper ſuſpicionem verſatur & viuit, eam in poſterum ſui ſimilem futu-
ram. Nam ſemel malus ſemper præſumitur: & vulgo dici ſolet, nullam mulie-
rem vnus alicuius cauſſa impudicam fieri.

--- Has parua poterunt impellere cauſſa

In ſcelus, ad mores facilis natura reuertitur.

Quæ diſſidiis perpetuis & rixis anſam præbet. Et meretrices raro vel nunquam
ſeſe ad bonam frugem recipiunt. Et quamuis reſipiſcentiam teſtentur, tamen
ante actæ vitæ turpitudine ſic quidem aboletur, *argumento, l. palani, de ritu nupt.*
Itaque Theano mulier Pythagoricæ profeſſionis interrogata, quot diebus mulier
poſt viri congreſſum pura fieret? reſpondiſſe fertur: à proprio viro confeſſum
ab alieno nunquam, vt reſert Stobæus.

Huc accedit & illud, quod verendum ſit, ne liberi matri ſimiles euadant,
iuxta illud, κακὸν κόρον & κακὸν ὄν. Mali corui malum ouum. Nam certum eſt fi-
lias matrum mores repræſentare & indolem referre ſolere. Quo facit illud Iu-
uenalis *Satyr. 6.*

Scilicet expectas, vt tradat mater honeſtos,

Aut alios mores quam quos habet.

Itaque elegantiffima eſt Pelei in *Andromache* apud Euripidem Oratio.

Et ego quidem loquebar te ambiente affinitatem,

Nunquam tecum affinitatem contrahere,

Neq; intra domum accipere

Mala mulieris pullum. Imitantur enim

Mulierum oppropria. Hoc & conſiderate mihi

O proci, bona filiam ex matre vt ducatis.

Vnde & Columella, aut horitate verſus Vergil. *Eclog. 11.*

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hædos.

nihil, inquit, dubium, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe voluerit. Et
in hanc rem plura congeſſit omni laude dignus Tiraquel in *l. 7. connubial. gl. 1. p. 7.*

fol. 116.

fol. 116. Et hanc nostram sententiam confirmat ius ciuile, contractum rescindēs, quo quis se virginem emere putans, corruptam emit. Idque expresse respondit Vlpianus *Lex empto, § si quis virginem, de actione empti*. Si quis, inquit, virginem se emere putasset, quum mulier venisset, & sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex ea causa non esse, veruntamen ex empto competere actionem, ad resoluendam emptionem, vt restituto pretio mulier reddatur, &c. Quod & ad matrimonium recte refertur, quod & bonæ fidei contractus est, non secus vt emptionis. Nec his aduersatur, quod in argumentum trahi solet, ex *l. alioqui, de contr. empti*. Valere emptionem si virginem me emere putarē, quæ iam esset mulier, ita tamen vt teneatur venditor ad id quod interest. Nam in hac specie de serua agitur pro virgine vendita, quæ mulier est, cuius venditio valet, quod seruale corpus æstimationem recipiat, ideoque id quod interest seu damnum à venditore præstari possit. *l. si sterilis, §. quisquis, de actione empti*. At in proposita quæstione vbi de nuptiis puellæ liberæ agimus, quæ pro virgine desponsata, corrupta sit, vbi damnum æstimari non potest, neque id quod interest præstari. Nam liberum corpus æstimationem nullam recipit, neque pudicitia amissa vlllo pretio redintegrari aut compensari potest. Itaque hic æquitas aliud postulat, nimirum vt mulier reddatur, & contractus dolo initus rescindatur, & qui alterum circumuenit, puniatur. Quæ de re infra. Quam sententiam etiam veteri iuris interpreti Hugoni placuisse scribit Angelus *in summa*, quod scilicet possit repudiari mulier, si tempore sponsaliorum erat corrupta, quæ pro virgine sese gerebat. Ita sentiunt Theologi recentiores, Lutherus, Philippus, Hemmingius, Chytræus, vt si vir postquam comperit sponsam vel vxorem ab alio viciatam & grauidam, non attigerit, & ab ea separari cupiat, neque precibus aut alia ratione flecti possit, vt eam retineat, vel eiectam recipiat, iudex repudium aut diuortium permittat, idque exemplo legis Mosaicæ & aliarum gentium, quæ idem ius seruauerunt, vt iam explicatum est, Quamuis rectius eum facturum plerique existimant, si viciatam retineat, eique delictum condonet, & eius quod interest nomine certam aliquam pecuniæ summam, & quasi alteram dotem accipiat, quam si eam repudiet: quod tamen apud me non satis exploratum est, qui mulierem viciatam sine infamia vix retineri posse statuo. Idque non obscure apud Terentium innuit Pamphilus. Nam de reducenda, id neutiquam honestum esse arbitror. Et quod Iosephus verebatur, ne Deum offenderet, si Mariam tanquam adulteram domi cohabitandam haberet, & reciperet. Nam & adultera iure diuino censetur, & mortis rea. Et vxoris infamia mariti dignitatē maculat. Vnde recte Plinius *in Panegyricis*: Multis illustribus dedecori fuit, aut inconsultius vxor assumpta, aut retenta patientius: ita foris claros domestica destruebat infamia, & ne maximi ciues haberentur, hoc efficiebat, quod mariti minores essent. Et *Epistolarum lib. 6.* Plinius de Galitta adultera ait, eam suam & mariti dignitatem adulterio maculasse. Item, quod miles vxorem adulteram retinuerit, male audisse, Apud Germanos veteres pro more seruatum fuisse, ne quis

quis infamem vel vitiatam duceret, Tacitus scribit, etiamsi vel forma præcelleret vel etiam ætate florenti esset. Quæ spectant verba. Non forma non ætate maritum inuenerit. *lib. de moribus Germanorum.*

§. 42. S V M M A R I V M.

Vitiatam ab alio sciens ducens an repudiare possit?

Sed quid si quis eam quam scit vitiatam esse spõte sibi desponderit aut duxerit, & deinde repudiare velit? Respondeo cogendum esse illam retinere, neque enim se deceptum queri potest, qui sciens & volens eam sibi despõdet, cuius conditionem non ignorat. Qua de re elegans extat exemplum apud Valer. Max. de Caio Ticinio, qui Fanniam quæ impudicam esse sciebat, duxerat, & postea hoc prætextu eam repudiare volebat, quo dotem lucraretur. Eum coegit Caius Marius illi dotem reddere, quod sponte illam duxisset, cuius mores exploratos haberet. Plurarchus in *Mario*: Fannia à Tinnio marito suo repudiata, cum dotem (quam satis amplam attulisset) reposceret, ille adulterium obiceret, ad Marium consulem causam cognitio delata fuerat, isque cum causis peroratis appareret, Fanniam pudicitiam parum fuisse temperantem, Tinnium vero cum id cognitum haberet, duxisse tamen eam, inquit, matrimonio diu habuisse, utrisque succensens, viro dotem reddere iusserat, Fanniam litem ignominiam causa, quatuor insuper æreis aestimauerat. Itaque non debet alicui affectata ignorantia, vel supina & crassa negligentia hac in re patrocinari. Est itaque hæc vna exceptio eius sententiam, quam defendimus, nimirum impudicitiam sponsæ marito iustam causam non præbere repudiandi uxorem, quam sciens impudicam duxit.

§. 43. S V M M A R I V M.

Sponsa si de consilio & mandato sponsi vitiata sit?

Idem dicendum existimauerim, si sponsus vel maritus in carcere hærens, vel alioqui in vitæ discrimine constitutus, sponsæ vel uxori imperet, ut adulterandam sese præberet, quo is carcere liberari posset, & mulier ei obsecuta, alicui sui copiam faceret. Neque enim audiendum existimauerim, si uxorem repudiare velit ob adulterium, cui ipsemet sese administrum præbuit. Exempla in sacris literis extant de Rachele, quæ Jacobo Bilha ancillam dedit, *Genes. 30.* & de Sara quæ Abrahamo ancillam subiecit Hagar. *Genes. 16.*

§. 44. S V M M A R I V M.

Sponsam vitiatam si quis sciat & tamen ab ea non abstineat.

Altera est, si sponsus postquam rescuisset sponsam vitiatam, ab ea non abstinuerit, sed ut uxorem tractauit, tacite rei cognitæ acquieuisse, eique hoc delictum condonasse præsumitur. Quæ patientia ei obstabit, si impofterum expleta libidine, & quando eum satietas eius cœpisset, illam repudiare vellet. Nam quod semel placuit, amplius displicere non debet. Et qui sciens & volens

t T t

lens

lens in consuetudinem eius, quam scit ab alio vitiata, consentit, idque concubitu planum facit, errorem allegare non potest, neque hoc prætextu se excusare. Idque Theologis probari video, & constitutione Regis Friderici I I. cautum est. Et recte.

§.45. S V M M A R I V M.

Sponsa qua se pro virgine gerit cum non sit & viro nubit an à magistratu puniri possit.

Rursus hic queritur an magistratus in eam animaduertere debeat, quæ compressa pro virgine sese gerit, & viro despondetur vel nubit? Et coercendam non existimauerim, si vir ei hoc delictum condonet. Idque autoritate Taciti, qui refert veteres credidisse, satis pœnarum esse aduersus impudicas in ipsa professione flagitii, vt aliis decretis non sit necesse eas coercere. *lib. 2.* Itaque si maritus post sponsalia vel nuptias contractas, re patefacta iniuriam dissimulet, magistratus officium nullum erit. Idque quod bene concordantia matrimonia turbare non oporteat. Nam si magistratus in vxorem exemplum edere vellet, cui maritus nihil obiiceret, ea vtrique res ansam perpetuis dissidiis præbitura esset, & vxoris infamiam quodammodo sopitam resuscitaret, quam texisse melius fuerit. Neque enim omnia peccata corrigi possunt, ideo quædam præstat regi, quæ animaduersione peiora erant futura: iuxta versiculum.

Curando quadam fieri peiora videmus

Vulnera, quæ melius non tetigisse fuit.

Quæ sententia legi Mosis est consentanea. Nam ita demum vxor coercetur, si maritus aduersus eam accusationem instituat. *Deuterom. 22.* Aliud dicendum si maritus ad repudium agat, & nulla persuasione adduci potest, vt vitiata ducat, vel retineat. Nam tum eâ pœna arbitraria à magistratu coercendam existimauerim. Quod si quis durum existimet, eum ad legem Mosis relegamus, & Græcorum, quæ eiusmodi facinus capitali supplicio plectendum censent, vt supra explicatum est.

§.46. S V M M A R I V M.

Parentes sponsam corruptam pro virgine collocantes an puniendi?

AN vero parentes, tutores, vel alii qui vitiata puellam sciebant coercendi sint, quod sponsum deceiverint, & ad fidem dandam dolo impulerint? Et coercendos existimauerim, idq; autoritate veteris scriptoris Philonis, qui disertis verbis imminere periculum *νεότης* seu curatoribus scribit, si vitiata pro virgine collocata sit, non modo quia eam non custodierunt, verum quia vitiata desponderunt pro virgine, & sponsum vel maritum deceiverunt. *lib. de legib. specialibus.* Idq; quod in re tam magni momenti aliquem fallere turpissimum est.

Idque expresse cauit Rex Daniæ Fridericus I I. & causam subiicit, quod peccatum maximum sit. Pœna autem arbitraria erit, vel carceris, vel pecuniæ.

§. 47. SUMMARIVM.

Sponsa vi rapta an repudiari possit?

Tertia exceptio seu cautio est, si puella honesta vi rapta & compressa sit. Nā ea pro pudica habenda est. Itaq; & sponsus ad consummandum matrimonium tenetur, si puellæ post sponsalia vel nuptias factas inita, vis & vitium illatū sit, quod mens impudicam faciat, non casus, vt Seneca loquitur: & Ambrosius, reuera non potest caro ante corrumpi nisi mens fuerit ante corrupta, 32. q. 5. *reuera & cap. Raptor 27. q. 2.* Arnobius. Nemo unquam innocens male interemptus infamis est, nec turpitudinis alicuius nota commaculatur, qui non suo merito pœnas graues, sed cruciatoris patitur sequitatem. Item, haud est nocens quicunq; sponte non est. *lib. 1.* Item, peccatum omne inuoluntarium veniam meretur. Dionys. Halicarn. *lib. 1.* Ita sentit Didacus *part. 1. cap. 5. num. 3.* Abbas *c. discretionem, de eo qui cognouit consanguineam vxoris*, nullum vis illata consensum nec crimen habet, sicut de illis qui a prædonibus aut hostibus capti, corpore muliebria patiuntur. *l. 1. supra, de postulan. c. si quis a medicis, & cc. sequent. 55. distinct.* Apost. *c. 22.* Nam virgo prostitui potest, sed adulterari nequit. Recte apud Ouid. Helena.

An quia vim nobis Neptunius attulit heros,

Rapta semel videor, bis quoq; digna rapi:

Crimen erat nostrum, si delinita fuisset,

Cum sim rapta, meum quid nisi nolle fuit?

Et tantum abest vt eam repudiare possit spōsus vel maritus, vt iniuriam illatam vlscisci, & honorem sponsæ & vxoris vita antiquiorem habere debeat. Itaque & vitæ discrimen adiisse maritos propter stuprum vxoribus illatum, historiæ testantur. De Lucretia vi compressa, & quo pacto eius mortem vltus sit maritus eleganter Liuius *lib. 10. Decad. 1.* & Dion vxorem Aristomachen, quam Dionysius satelliri Syracusano nubere coegerat recepit, & p vxore habuit, vt quæ per vim nupsisset & stuprata esset, & tyrannum persequutus vltus est. Historiam supra recitauimus ex Æliano. Quæ & apud Plutarchum extat, *in vita Dionys.* Cum arcem, inquit, Dio recepisset & vxorem, mulieres regiæ se non continuerunt, quin ad portas obuię ei occurrerent, Arete Dionis filium ducens, Aristomacha pone sequens lacrymans & sollicita, quonam modo maritum salutarer, atque compellaret, quæ ipso viuente cum altero rem habuisset. Ibi Arete, cum eam primum, dein filium salutasset Dio, Aristomacham Dioni adducens: Miseræ, inquit, te exulante fuimus, o frater, aduentus tuus & victoria omnem nobis ademit mœrorem, hac vna excepta (Aristomacham indicabat) quam infelix ego vidi cogi, vt te viuo alteri nuberet. At tu fortunæ munere dominus factus, quid tandem de ea necessitate fers sententiæ? vt auunculum ne, an vt maritum salutabit? Hæc vbi dixisset soror, Dio lachrymis effusis perhumaniter vxorem apprehendit filioque ei tradito in domum suam ire iussit, vbi ipse quoque reddita Syracusanis arce habitabat. Hactenus Plutarchus. Regnante

Tt 2

Carolo

Carolo VI. Gallia Rege, duo quidam procures ex familia Petri Alonzonii Ducis, Iaquetus Grifus & Ioannes Carongius singulari certamine congressi inter sese dimicarunt. Causa contentionis hæc erat. Iaquetus Grifus Ioannis Carongii vxorem peregre profecti per vim stuprauerat. Nam cum Argentolum vbi vxor morabatur venisset, simularetque se arcis videndæ causâ, quam bene ædificatam accepisset, venire à Carongii vxore sola intromittitur, atq; ibi Grifus solitudine loci fretus scæminæ renitenti vim intulit, eamq; stuprauit. Vxor marito reuerso lacrymis oppleta, tū sibi factum cōmemorare & lamentari, & ad scelus eiusmodi vindicandum hortari. Quare commotus Ioannes rem omnem ad Ducē Alonzonium referre, petereq; vt adulter vel meritas pœnas lueret, vel in certamen descenderet, seq; duello purgaret. Iaquetus negare factum: Ioannes instare factum. Cumq; Alonzonius apud quem instituta erat accusatio, certamen illud non concederet, q̃ Iaqueto esset propensior, Ioannes ad Senatū Parisiensem appellabat. Postq̃ annum totū res agitata esset, & vxor crimen Iaqueto intentaret, ille vero constanter negaret, decretum est, vt monomachia litem finirent. Diem certamini edicit Senatus. Carolus Rex ex loco edito eius pugnae spectator fuit. Aderat quoque Ioannis vxor plaustro vecta, ad q̃ vir accedēs, tu, inquit, vxor sola & vnica testis es, & stupri tibi illati cōscia, cuius causâ hoc certamen suscepisti: Itaq; libere profiteri, nū recte & iuste adulterum aggredior? mi vir, inquit, mihi fide, securus accede, nihil tibi mentita sum. Ibi tum mox primū congressi sunt equites, deinde pedites: Ioannes Carongius primum ex equo in femore vulneratur. Sed ne sic quidem territus, in pedes desiliens adulterū prostrauit, atq; interemit, & palam fecit, esse vindicem Deū, qui scelerū impunitatē non ferat. Iaquetū interemptum carnifex ad patibulum pertractum suspendit. Victorem Carongiū Gallia Rex honorario eximio & annuo ducentorū Francorum, quoad viueret, stipendio locupletauit & auxit, ne benefactis præmia deessent. Nobiles vero & alii summis laudibus prædicare, qui pro vita pudicitia & fama vxoris, corpus suū vitæ discrimini exposuisset. Etenim mariti dolor quantus sit, cuius vxor vim patitur, ex eo colligere licet, q̃ ad insaniam quodammodo redigantur, & suis visceribus non parcant, argumento est, q̃ *Iudic. cap. 15.* memoriae proditum est, maritum vxorem vi compressam in frustra cōcidisse. Et Lepidus ex mœrore mortuus est, quod incidisset in literas quasdam, ex quibus de adulterio vxoris suæ cognouit. *Plutarch in Pompeio.*

§. 48. S V M M A R I V M.

Stuprata vi an si pro virgine sese venditet repudiari possit?

AD institutum reuertamur. Dixi, si post sponsalia vel matrimonium consummatū mulieri vis illata sit, non iure eam repudiari posse. Id autē locum non habere existimaui, si ante sponsalia contracta per vim stuprata sit mulier, & tamen sese pro virgine venditarit, & pro virgine etiam desponsa sit. Nam tunc eam repudiari posse, neq; sponsum ad eam ducendam compellendū esse rationis est,

est, cur enim mentita est se virginem, quæ virgo non est confessa, idq; excusauit, nisi vt maritum falleret. Cur habitu virginali incedit, & vestitu, nisi vt fucum faciat futuro marito. Itaq; & meritas pœnas luit, si à sponso vel marito deferatur, quod dolus & fraus ab hoc contractu & fœdere sanctissimo abesse debeat, qui sola pietate & fide nititur.

§. 49. S V M M A R I V M.

Puella partim vi partim dolo circumuenta & compressa an repudiari possit?

Postrema exceptio hæc est, si puella partim vi partim fallaciis & technis, vel sub specie religionis pudicitiae iacturam faciat, simplicitate ducta, eam repudiandâ minime putarim. Ita dolû & vim æquiparare videtur Philo. Quidâ putant mediû quiddâ esse, quando sponsa nondû tamen nupta dolo aut vi opprimitur, *de legib. special.* Exemplo res fit clarior. Maximo Senatori Romano vxor erat forma venusta ac prudens, cuius amore Valētianus Imp. flagrans, quo ea potiri posset, Maximû ad se accersit, & cû eo talis ludere cœpit, & antro certo proposito, annulû eius signatoriû lucratus est. Annulû clâ ad vxorē mittit mariti nomine Valentianus, vt statim signo perspecto veniat in palatium salutatû Imperatricem Eudoxiam. Illa statim paret. Eam quidam ad hoc destinati excipientes, longe in Gynæconitidē duxerunt, vbi Valentianus ei occurrens vim intulit. Illa domum reuerfa lamentari, maritumq; incusare & detestari, qui hunc malo occasionem dedisset. Maximus ingenti dolore perculsus, sui vlciscendi causâ insidias Imperatori struere cœpit. Cōmodum visum est, Aetium Ducē & militē insignem, qui maximas victorias de Scythiis reportauerat, suspectû reddere, q̃ inceptum Maximus eo perduxit, vt illum Valentianus interficiendum curarit. Ibi tû Attila qui hæcenus Aetiû meruisset, totâ Europam populatus est, & Occidentis imperiû sibi tributariû fecit. Maximus Valentianum deinde nullo negotio interemit. Eudoxiam coniugem Valentiani capit, eamq; in vxorem ducit, quû eius vxor paulo ante dēcessisset. Cumq; forte fortuna vna cû Eudoxia cubaret, confessus Maximus se Valentianû amore captû, eius maritum interfecisse. Illa exacerbata, & de vltione cogitâs Carthaginē mittit, & Gizerichum ne viri necem inultam pateretur rogat. Gizerichus ingenti classe in Italiâ nauigans Româ ingreditur, Maximû Roma fugientē insectati lapidibus obruunt, membra- timq; discerpunt. Gizerichus Eudoxiam & filius eius ex Valentiano capit, prædamq; omnem in Africam conuexit. E captiuis mulierib. Eudoxiâ Honoricho filio, Placidiam vero Olybrio nobili Senatori Romano locauit. *Procop. lib. 3.* In proposita facti specie, nemo non videt Eudoxiâ partim dolo, partim vi adductâ pudicitiae iacturâ fecisse, neq; à viro ea de causâ repudiatâ fuisse. Imo maritû ne iniuriam inultam pateretur capitis periculû adiisse. Ad eandem fallaciâ pertinet, q̃ Æschines in Epistolis de Cimone quodam, quo ipse peregrinationis comite dum in Illo exularet, vsus est, refert. Lege cautum erat, vt puellæ in Illo nobiles antequam viris locarentur in Scamandrum fluuium lotum descenderent,

etique suam virginitatem consecrarent, verbis conceptis, quæ eiusmodi fuisse refert Æschines λαβὲ δὲ σκάμανδρε τὴν παρθενείαν μὲν. Cum autem plures virgines nobiles essent, euenit, vt vna quædam Callirohe nomine claris parentibus orta, ad flumen accederet, consecratura Deo Scamandro pudicitiam, Cimon Æschinis comes, qui id subodoratus esset, & virginis pudicitia insidiaretur in vlua & virgultis proximis sese abdiderat, ibiq; delitescibat, & quo Deum repræsentaret, coronam ex arundinibus consecram capiti imposuerat. Cumq; Callirohe inter lauandum verba illa solennia protulisset λαβὲ δὲ σκάμανδρε τὴν παρθενείαν μὲν, ibi tum Cimon è vestigio ex vlua exiliens in hæc verba prorupit, λαμβάνω ἡδέως ἐγὼ σκάμανδρον ὧν καὶ πολλὰ ἀγαθὰ ποιεῖ σῶν, & è vestigio vitium virgini intulit: postridie cum in Ilio ad spectacula quæ ibi celebrarentur, maxima hominum multitudo confluxisset, virgo Callirohe, cui forte fortuna Cimon occurrisset, se ad pedes eius abiecit, & sublata voce, en, inquit, o nutrix, Deum Scamādrum, cui ego heri consecraui virginitatem. Nutrix cum percuntationibus didicisset vitiū virgini sub specie religionis illatum, rei indignitate mota, lamentari, exclamare, populum aduersus Cimonem, qui religionē & puellā ludibrio habuisset, cōcitare, & in summum illum discrimen adducere. Ille fuga sibi salutem quærens, in ædes mari vicinas sese coiecit, atq; ita nauiculā nactus euasit. Multitudo populi, quæ eum persequeretur ignem in domum iniecerunt, eamq; exusserunt. Ego Callirohen excusandam, cui sub specie religionis fucus factus sit, & ea de causa velut impudicam minime repudiari potuisse existimauerim, cum simplicitate ducta & religione vitiata sit. Nam vt recte ille,

Fallere credentem non est operosa puellam

Gloria, simplicitas digna fauore fuit.

Nec ei vitium obiici & exprobrari iure potest, cū corpore tantum peccarit, animum autē integrum & incorruptum retinuerit. Et mens est q̄ impudicam facit. Seneca. Sed nostra ætas exempla vidit similia. De Alberto monacho familiarum Franciscanæ narrat Baptista Egnatius, eum cū cōfessionis munus obiret, matronæ Elisæ Quirinæ Venetæ fœminæ formosæ persuasisse se iussu Archangeli Michaelis venisse, qui eam p̄ cæteris matronis diligeret, noctemq; vnā condiceret, qua ad eam sit venturus, meo tamen, inquit, vestitu, meoq; hoc corpore. Quod quū illa (vt est mulierū ingeniū) libenter accepisset, die dicta & p̄scripta ad eam venit. Cum semel & iterū in eodem versaretur negotio, mulier eam rē enunciauit, & patefecit. Cognati mulieris operā dabant, vt Albertus comprehensus pœnas daret, ille vero nudus in subiectū canalem sese præcipitē dedit, & inde in ædes hominis ignoti sese recepit. Ibi comprehensus in Marcianā aram vsina pelle tectus deductus, omnium ludibrio expositus fuit. Sed tandem à sodalibus suis Franciscanis subleuatus, carceri perpetuo macipatur. Apud Liuium etiā de bacchanalibus legere licet, quorū prætextu, veluti religionis, multis stuprū illatum fuit. Ita & mulier quædā pœnitentiā agēs à Diacono Constantinopoli, sub prætextu religionis compressa fuit. Idq; delictū tam grauiter populus tulit, vt de consilio

filio Eudemonis Nectari^o stabilierit, ne quis deinceps in Ecclesia presbyter pœnitentiarius esset, & vt cuiq; permitteretur, pro conscientia sua de immaculatis mysteriis participare. Sic enim fore vt Ecclesia calumniis libera esset. Et hanc ob causam presbyter pœnitentiarius in Ecclesiis esse desiit. Nicephorus *lib. 12. c. 28.* Ita Helena apud Ouidium excusat matrem, quod technis & dolo delusa, adulterium commiserit.

Matris in admissio falsa sub imagine lusa

Error inest: pluma tectus adulter erat.

Ita & Bartrandam Rolsiam excusari posse existimauerim, cui ab Arnolde Tilio lucus factus est, simulante se Martinū Guerram, h. e. maritū Bartrandæ. Historia nota est, eamq; describit in *Arresto Tholosano* Corasius, quæ omnino vide & lege:

§. 50. S V M M A R I V M.

Vitiata vt repudiari possit euidentissima probationes requiruntur.

INterim tamen vt vitiata repudiari possit, ea de re certo constare oportet. Et quidem euidentissimis probationibus conuincenda est mulier, q̄ corrupta esse dicitur. Nam in causis criminalib. luce meridiana clariores probationes esse debent. *l. ult. C. de probationib.* Ius enim præsumit virginem fuisse sponsam: Ideoq; vir affirmans contrarium, probare id cogitur. Panorm. *c. 1. ext. de adulte. l. apud La-beonem §. si quis virgines de iniur.* Idq; disertis verbis tradit Harmenop^{us} *lib. 4. Tit. 12.* Si quidem expressis signis id demonstrari possit, eam incorruptam esse. Eoque spectant verba legis 137. Geneuensis. Quand' il se trouueroit per probation suffisante. &c. Nam & iure Mosaico qui solis suspicionibus nixus mulierem diffamasset, eam retinere cogebatur, & vapulabat. *Deuter. 22.* Itaq; mihi vehementer probatur, q̄ Lutherus hac de re scriptū reliquit, cuius verba, vt potui, latine expressi. Conuincenda est puella, quæ corrupta esse dicitur. Nam hoc casu solis suspicionibus aut coniecturis niti, vel hominum maledicorum sermonib. qui puellam traducūt, id vero neq; Deo placet, nec æquū esse arbitror. Nam diabolus sæpe suspicionibus prauis & linguis virulentis nuptias disturbauit, & vbi disturbandi potestas non fuit suspicionib. onerauit, & exasperauit. Quibus vt occurratur, hæc ineunda ratio est: Si aliquis in aurem tibi insusurrarit, sponsam tuam à viro integram non esse, & in eam rem multa cōgerit, quod vel dicat, se id exploratum habere, vel suis oculis vidisse, ita hominem iugulato: Numquid in eo persistere & in iudicio, si fortassis eo ventum sit, hæc quæ vera dicis testari, & profiteri paratus es? Quod si ille id se facturum negauerit, & tandem eo euadat, vt dicat se monendi saltem causa hoc protulisse, ibi pro certo habero, illum à Diabolo ad re ablegatum esse, & falsa dicere, etiamsi pater, mater, frater vel soror sit, qui te de ea re conuenerit. Idque ex eo palam est, quod te monere tibi que consulere vult, quando amplius res integra non est. Cur autem re integra ad te non accessit & consilium dedit, &c. Et alio in loco: Quidam in facie Ecclesiæ vna cum virgine sibi desponsa cognatis præsentibus

& a-

& amicis, antequam cubitum deductus in sponsæ amplexum venisset, certior factus est à quibusdam, sponsam viriatam & virginem non esse: an eam repudiare debeat, quæritur? Respondeo repudiari posse, si quidem homines fide digni id palam affirmant, & sponsam conuincere parati sint. Sin minus posse illum peregre aliquo proficisci, ibique aliquandiu hære, quoad alteri ipsa nupserit, vel quod turissimum erit, si quidem illi, qui hæc sparserunt, palam affirmare, profiteri & probare nolint, vt eos veluti perfidorum & infamium loco habeat.

§. 51. S V M M A R I A.

- 1 *Viriatam puellam quomodo probari possit?*
- 2 *Concubitus ex indiciis probatur.*
- 3 *Virginitatis exploranda ratio apud Ephesos visitata.*

1 **P**Robationes † autem quibus mulier viriata & corrupta esse conuincatur, hæ sunt. 1. si vterum ferat & grauida sit ex alio vel non suo tempore, h. e. iusto peperit, & tunc res ipsa indicat, eam à viro integram non esse, vt alia probatione opus non sit. Ita Agis Rex Spartanorum Leotychidem professus est ex se natum non esse, temporis ratione adductus. Nam terræ motu subito perterritus Agis, è thalamo vxoris cursu sese proripuerat, neque totis exinde decem mensibus cum ea concubuerat. Qua de caussa & postea Leotychidas regno excidit. Et merito. Nam & ipse Alcibiades confessus est, ex se natum esse, qui cum Timæa Agidis vxore furtiuam consuetudinem habuerat. Plutarchus. *in Alcibiade & Lyfandro*, & Xenophon *lib. 3. historia Græca*. Ita apud Terentium colligit mater filiam ex Pamphilo non esse grauidam, idque ostendunt hæc verba: Parturire eam, neque grauidam esse ex te, solus conscius. Nam, aiunt, tecum post duobus concubuisse mensibus, tum postquam ad te venit, mensis agitur hic septimus, Quod te scire res ipsa indicat. *Hecyr. 3. scen. 3.* Interim tamen si septimo mense pariat mulier, suo tempore & recte peperisse dicitur. *l. septimo mense, ff. de stat. homin.* Idque Philo Iudæus & alii notarunt. Macrobius *libro secundo capite sexto in somnium Scipionis*: Humano partui frequentiore vsum nouem mensium certo numerorum modulamine natura constituit, sed ratio sub asciti numeri senarii & multiplicationem procedens etiam septem menses compulit vsurpari. Eurithæus nascitur septimo mense. Euripides Thucidides & alii. Et Demarathus Aristonis Regis Spartanorum filius nondum exactis decem mensibus. Herodotus. Qua de caussa etiam Aristho cum Ephoris sedens diductis in digitos mensibus dixit iuratus. Hic filius non est meus. Quod etiam Demaratho postea obiectum fuit Regi exorto, quod non esset Spartanorum Regis filius. Ideoque pater eum necare statuerat, & Pythius ea de re consultus eum legitimum non esse falso respondit. Rectius mater Demarathi, mulieres, inquit, etiam nouem ac septem mensium partum edunt, non omnes decimum mensem explent. Ego te fili septimestrum genui. Herodot. *late lib. 6.* & Pausan. *lib. 3.*

lib. 3. Idem statuit Plato *li. 5. de Repub.* Omnes quicunq; nascentur decimo mēse vel septimo, ex ea die qua quis liberis operam dedit, mares filii, fœminæ filiæ nominabuntur. Itaque grauissime peccauit Gerardus Comes Holsatiæ, quod Marchionis Badensis filiam repudiavit, ea de causâ, quod septimo mēse peperisset: quæ tamen omnium iudicio innocentissima & pudicissima fertur fuisse. Sed magis culpandus videtur Adolphus eius frater, qui ei grauis & molestus fuit, & sua importunitate eam abegit. Aliud dicendum, si vñdecimo mēse post mortem mariti pariat. Nam tunc non recte, & suo tempore peperisse dicenda est. *Nouella Iustiniani. de ea qua parit vñdecimo mēse.* Et id innuit Terentius his verbis: Quem ego auum feci iam vt esset, filiæ nuptiis, nam tua gnata peperit decimo post mēse: Numerum cape. Eo repudium misit auunculus causa mea.

Deinde si mulier interrogata, an post inita sponsalia cum alia rem habuerit, fateatur se concubuisse, nam hæc confessio probationis euidentissimæ iusta est: Vt illa apud Ouidium.

Ille mea spoliū virginittis habet.

Item,

Virginitas facta est praduri prada Patronis.

Verba Medæ in *epistolis Heroidum.* Nulla enim plenior & firmior est probatio, quam proprii oris confessio, iuxta vulgaria. Et hoc casu iudex velut in causa adulterii pro repudio pronunciabit.

Postremo & iure ciuili & canonico de pudicitia ex corporis inspectione iudicatum esse constat vñde *T. de ventre inspiciendo*, vbi dicitur obstetricum testimonio standum & acquiescendum. Et ne quis id nouum & Iureconsultorū inuentum existimet, scire debemus, etiam in primitiua Ecclesia hanc probandi & iudicandi rationem vsitatam fuisse. Nam & Cyprianus virgines Deo dicatas, quæ cum viris concubuissent, per manus obstetricum inspicere iussit. *lib. 1. Epistola 10.* Quod & in ius canonicum relatum est *27. q. 1. c. quod si, & in c. proposuisti, de probationib. conf. 62. matrim.* Nam & hymenem seu pelliculam illam in puellulis videri posse, diductis illarum cruribus, testatur Vesalius *lib. 5. ca. 15. Anatomia*, etiam si inter secandum non satis cōspiciatur. Sed & si virgo sola cum solo in eodem lecto deprehensa sit, *ἐπ' αὐτοφάρυ* satis magnum indicium est & argumentum, eam a viro integram non esse. Nam & ex indiciis ꝑ concubitus probatur, *l. Lucius de conditio. & demonstrat.* & notatur in *l. filium, de his qui sui sunt vel alieni* Et ex solitudine maris & fœminæ præsumitur cōcubitus, licet necessario non probetur, *c. proposuisti, de probationibus.* Quibus accedit legis Mosaicæ institutum seu modus explorandæ virginittis a Deo ipso perscriptus, ex sanguine rupti hymenis: Nam membrana hoc impetu rupta vel lacerata, & dein continuo affricu diuulsa ex calefactaque sanguinem emittit & promanare finit. Et hic modus olim in populo Israelitico fuit vsitatus, & adhuc apud quasdam gentes, vt Afros, obseruatur, vt supra ex Ioanne Leone docuimus. Sed ei

V V V

quant

quantum tribuendum sit, aliis iudicandum relinquo. Panormitanus incertum & fallacem esse tradit, quod mulieres subdolæ facile possint pharmacis & potionibus illa signa edere quæ Moses requirit, & hac ratione maritis fucū facere, sane inter Medicos non satis conuenit de hymene neque de sanguine illo, qui ex pellicula rupti hymenis emanare dicitur. Nam alii prorsus hymenem reperiri negant, alii contra multum hisce signis tribuendum censent, quasi a Deo ipso monstratis, idque veritati est consentaneum. Nam cum Dei Spiritus in sacris literis hæc dictarit & prodiderit, de eo dubitare nefas esse videtur. Neque enim ampliora testimonia requirere par est, cum verbum Dei hanc dubitationem & controuersiam dirimat. Huc accedit auctoritas multorum Medicorum, Arabum, Græcorum & Latinorum, vt Celsi, Vesalii, Fallopii, Carpi, Fernelii & Wieri, idem sentientium, & populorum instituta vt Affrorum, qui experientia teste, hac ratione, tanquam Lydio lapide castitatem explorari posse censent. Qua de re multa conguessit Laurentius Ioubertus Professor Academiae Montis pessulani *lib. cui T. Erreurs populaires anfaict de Medicine, lib. 1. capite. 4.* & tandem concludit his verbis: Or de cela on peut entendre, comme & de quox plusieurs filles rendent du sang au leue defloration de cest hymen sur tont celles, qui sont aages. Les plus iennes peuuent rendre aussi, mesmes si elles ont eu quel que fois lens menstrues. Car an derriere des dittes peaux, se retient, quelque matiere du sang qui ha flue de parties superieures. Et lors quæ ample ouuer ture est faite, ce reliqua se wide au premier asfaut par la nouuelle breche. Voila comment toutes peuuent auois quelque sang an leur defloration pourueu quellis soient an puberte, capables de leur menstrues. Conime il est bien rai sonnable quon ne marie les filles selon la loy de nature ecrite dedans nos coeurs & ie crois que la loy de Dieu ne permette autrement Dou il est escrit *Deut. cap. 22.*

Et si autem multum hisce signis tribuendum censeo, tamen si ea in virgine non reperiantur, satis causæ esse non existimauerim ad eam repudiandam & damnandam. Quod omnium Dei iudicio sæpe manus & oculi obstetricum fallant, & indicia hæc a certitudine absint, & quod hæc signa facile imitari & mentiri fœminæ, & maritis fucum facere possint.

Tritum enim est illud apud Gallos prouerbium. Quon est plus trompe, en femmes & en che vaux, qu au tout autre animal: Plus falli homines in fœminis & equis, quam in vlllo alio animali.

Deinde quod hymen in mulieribus non tantum coitu, sed & alio quocunque petulanti attritu diuulsa lacerataue aboleatur. Et quod obstetrices in quibusdam locis puellulis recens natis pelliculam comminuant & affrignant, perinde ac frustra mulieribus datam, vt Vesalius tradit. *libro quinto capite. decimo quinto.*

Itaque Leucippe apud Statium, si virginitatis, inquit, periculum aliquomodo fieri potest, fiat, quasi dicat difficillimam eius esse probationem. Itaque

que sponsi diligenter cauere debent, ne disseminandis rumoribus, sponsis maculam inurant, eosque suspectæ pudicitiae arguant, si fortassis hymenis indicia manifesta non sint. Nam tantum abest, vt hac ratione quicquam proficiant, vt sibi suisque labem & maculam aspergât, & quidem indelebilem, quod recte monet Mauserus.

Aliam explorandæ virginitatis rationem apud Ephesos vsitatam refert Achilles Statius *libro octauo*, quæ fiebat fistulæ indicio. Nam in spelunca quadam fistula ex pluribus tibiis compacta, quæ ex harundinibus constabant collocata, & a Pane Deo suspensa fuit, quam deinceps incolæ Dianæ consecrauerunt. Itaque cum virgo in suspicionem violati pudoris venisset, eam populus ad speluncæ fores comitabatur, vt fistulæ iudicium subiret, quod tale fuit. Quæ stupri suspecta erat, stolam induta in antrum descendebat, cuius postes statim a quodam obserabantur. Et si quidem puella a viro integra esset, dulcis & diuinus quidam sonus audiebatur, & statim valvæ speluncæ sponte aperiebantur: Sin autem virgo non erat, sed *Λευδοκρόνη* fistula pro cantu flebilem sonum emittebat. Populus relicta muliere statim domum redibat. Virgo autem quædam eius loci antistita, tertio demum die speluncam ingressa, fistulam humi delapsam, virginem autem nusquam reperiebat. Id iudicium subiisse Leucippen, & incolumem euasisse, idem commemorat.

Sed hæc etsi fabulosa sunt, tamen arguunt, quantam castitatis rationem habuerint veteres, nulla religione imbuti; vt dolendum sit, Christianos hæc usque deque habere. De virginitate probanda vide Philonem. f. 501.

Catullus in *Argonauticis*.

Non illam nutrix orienti reuiferis,

Hesternum collum poterit circumdare filo.

Imo virorum virginitatem Germanos explorare potuisse Cæsar *commentarii. lib. I.* scribit. Et de hac quæstione satis superque: Quæ si longiora videbuntur, rei magnitudini adscribenda erunt.

§. 52. S Y M M A R I V M.

Formula sententiæ.

Formula autem sententiæ qua vti solent hæc est.

Nach dem N. sich mit N. eingelassen/ vnd ihr die Ehe zugesagt/ vnd aber N. überwiesen wirdt/ daß sie jrer Ehren nicht rein/ sondern von einem andern zuvor beschlaffen vnd geschwängert sey.

Sprechen wir die Verordnete des Consistorii, daß N. der begangenen Unzucht vnd Betrugs halber/ mit N. die Ehe zu vollziehen vnd zu besitzen nicht schuldig/ soll auch dahin nicht compellire werden/ es were denn/ daß er es gutwilliglich thun wolte: Vnd soll N. mit einer anderen setner Gelegenheit

V V V 2 nach

nach sich einzulassen vnd zuuerheurachten vnbenommen seyn. Wir wissen aber gedachten N. der Obrigkeit zur Straffe anheim/damit andere sich dafür zuhüten/vud die Gemeine Gottes nicht betriegen mögen.

§. 53. S V M M A R I V M.

Puella compressa ex sponso se grauidam affirmanti, an credendum etiam si iurare velit.

Sed quid si puella compressa, ex sponso se grauidam esse affirmet, an ei credendum sit, etiam iurare volenti? Et respondeo ei iuramentum deferendū non esse ad fidem & probationem firmandam, tum quod mulier, hoc est, instabilis, tum quod meretrix est, de quibus *Terentius*: Neque polistæ Deos metuunt, neque has Deum multum curare arbitror. Item, actore non probante reus absoluitur, *l. qui accusare C. de edendo*, quod tamen ita accipiendum est, si nullæ sint probationes aut præsumptiones *c. 2.* & ibi *Panormitanus de clandest. desponsation.* Nam si præsumptionibus aut coniecturis grauetur reus, iuramento sese purgare cogitur. Quæ de re latius infra *cap. 14.* Interim tamen vitiata iuramentum deferendum non est. Itaque grauiter peccatum est, ab Episcopis *Arrianis* in causâ *Eustathii* Episcopi *Antiocheni* iniquissime damnati & exauthoritati. Res autem ita habet. *Arriani* Episcopi quo Episcopalem dignitatē adimerent & loco pellerent *Eusthatium*, meretriculam venustam conduxerunt, vt linguam illis daret, & *Eusthatium* stupri commissi postularet. Cōuentu habito, in quo ducenti quinquaginta erāt Episcopi, alios omnes exire, mulierem autem illam impudentem ingredi iussere. Illa ingressa infantem lactātem in vlnis gerens impudenter clamat, se eum ex *Eustathio* concepisse & peperisse. *Eustathius* id constanter negare, & percōtari, si quē testem criminis eius consciū, aut qui id nosset, haberet. Quæ cum neminem se habere diceret, iusiurandum illi iudices iniqui deferunt, contra legis præscriptum, quæ disertis verbis iubet, crimina quæ alicui obiciuntur duobus aut tribus testibus probanda esse. Et *Apostolus* rursus aduersus presbyterum accusacionem absq; duobus aut tribus testibus admitti non vult. At illi nulla legis ratione habita & nullis testibus aduersus tantum virum iudicium constituere. Postquā enim mulier illa verba suo iuramento confirmasset, infantem scilicet *Eustathii* improbæ libidinis opus esse, statim illi veluti contra mœchum calculos tulerunt, Episcopis alijs qui insidias structas ignorabant, frustra intercedentibus. Lata sententia Imperatorem ea de re certiozem reddunt, & de eo remouendo instant. Interim grauis propter illius abrogationē *Antiochiæ* coorta est seditio, quæ pene ad interitum vrbis spectare videbatur, quippe quæ in duas partes discesserit, alteriq; factioni manus militaris opem ferret, quæ res etiam fecit, vt per *Thraciam* & *Illyricum* deportaretur.

Paulo post autem infœlix illa meretrix morbo grauissimo affecta, rem omnem vti erat exponit, nimirum se a sacerdotibus pecunia coruptam, linguā venalem habuisse, se ipsam autem prorsus non mentitam, quod ex *Eustathio* quodam.

quodam opifice, & homine mœchanico concepisset. Sed nec iuramentū hoc casu a parte parti, hoc est, sponso sponsæ deferendum esse æquitas dicit. Nam quis non videt mulierem viriatam peieraturam, quo infamiam & maculam quodammodo abolere, vt virum nancisci possit. Quæ de re apud Demosthenem aduersus Bæotum elegans exstat exemplum. Mantias quidam cui vxor erat legitima, consuetudinem cum Attica muliere Plangone habebat. Illa peperit filios duos, qui vbi adoleuissent Mantiam vt patrem in ius vocant, & vt pro liberis se agnoscat petunt. Mantias cum matre liberorum paciscitur, vt si ei iusiurandum deferat, iurare velit liberos ex Mantia genitos non esse. Id illa se facturum recepit. Itaque cum in ius ventum esset, Mantias Plangoni iusiurandum defert, ratus, vt receperat, eam iuraturam, liberos ex Mantia genitos non esse, illa vero contra iurauit, liberos ex Mantia genitos esse. Quo facto Mantias eas pro suis agnoscere coactus fuit, quos ille adoptauit, & ad curiales deduxit. Vnde colligitur, quantum meretrici iuranti credendum sit. Idem ostendit historia apud Nicephorum *lib. 17. c. 22.* Simeon quidam vir sanctus solitariam vitam apud Emesam agebat temporibus Iustiniani. Ex eius familiaribus cuidam ancilla erat, quæ ab alio vitiata, vbi partus instaret, tempus a dominis patrem pueri indicare coacta est. Illa Simeonem secum clam consueuisset, seque ex eo grauidam dixit, & ita se rem habere iurauit, idq; si opus esset, se in os illi dicturum affirmauit. Hoc vbi ad Simeonis aures peruenisset, ille factum non negare, carnem se circumferre dicens. Postquam autem sermones increbuisse ea de re, ipse vt videbatur pudore suffusus, sese subduxit. Cum vero tempus pariendi instaret, & illa sedili solito insideret, mulier vehemētissimis doloribus afficiebatur, ac in summo discrimine versabatur, quod fœtus non prodiret. Ibi Simeon in tempore ipso adueniens, a mulieribus qui ei in pariendo aderāt, rogatur, vt ad Deum preces profunderet. Ille vero palam, non prius fœtum solem aspecturum prædixit, quam mater clandestinum patrem prodidisset. Quod vbi fœmina fecisset, & patrem verum nominasset, cōfestim infans maternis locis exiit, veritate quodammodo illi obstetricis officium exhibente. Et de his hæc tenus.

§. 54. S V M M A R I A.

1. *Sponsus cum sponsa ante celebratas nuptias consuetudinem habens an puniendus.*
2. *Auctoris opinio.*

Quid si sponsus † ante celebratas nuptias & benedictionem subsecutam una cum sponsa consuetudinem habuerit, an impune id fecerit, quaeritur, an vero puniendus sit? Et quidem si eorum sententiā sequemur, qui sponsalibus de præsentī verum matrimonium constitui censent, dicialiter non potest, quam quod impune sponso ad sponsam accedere liceat, cum sponsa vxoris loco sit, & in sacris literis etiam vxor appelletur. *Deut. 22. Matth. 1.* vxoris autem potestatem habet maritus. Idque in quibusdam locis Christiani orbis, &

iis quidem celeberrimis vsu receptum esse, notius est, quam vt designatione opus sit, & notauit Postellus. Qua de caussa & Theologi Scholastici veniale peccatum censent esse, si quis ante benedictionem & nuptias ad sponsam sese applicet. Sed tamen apud illas gentes, quæ religionis & sapietiae laude claruerunt, perpetuo obseruatum fuisse, ne statim post sponsalia pecudum ferarumque ritu in concubitus ruerent vir & mulier, sed vt spatium aliquod intercederet, quo sponsus a sponsa abstineret, initio huius tractatus demonstratum est. Iacob sane Rachelem sibi desponsam tot annis nunquam attigisse legitur, antequam ea domum deducta, & illi tradita esset, etiamsi in solitudine, in pascuis, ruri, & domi versaretur cum ea, quam postea vsque ad extremum vitæ diem amauit. Idque & honestas, cuius in hoc tractatu inprimis habenda est ratio, monet. Recte Viues. Qui sponsalia ita instituere, ne primo statim congressu coniuges iungerentur, pudicitiae maxime videntur consuluisse, ne mulier & familiariter versaretur, & rem haberet cum eo, quem fortassis nunquam esset allocuta, quod non fieret, sine magna pudicitiae & pudoris iactura. In quibus sita est haud exigua pars bonorum in ciuitate morum, & publicæ quietis per gentes omnes. Quibus & hoc adiicio, duobus gradibus, & vt Nicolai Pontificis verbis vtar, duobus fœderibus matrimonium constitui, nimirum sponsali & nuptiali. Neque vnum sufficere vt consummatum matrimonium censeatur, & vt sponsus corporis sponsæ ius & potestatem consequatur. Quid, quod nec pater vel *uxor* filiam despondens, ea mente despondet, vt statim in eius potestatem & complexum veniat, & possideatur, sed vt paulo post ea palam ei tradatur, præeunte benedictione, & nuptiis subsecutis in lecto collocetur, & concubitus ei expresse concedatur, hoc est, duobus fœderibus mancipetur & possideatur. Et hoc est, quod Cicero scripsit: Firmiter matrimonia maiores nostri stabilita esse voluere, quæ res facit, vt eam ante nuptias attingere sponsus non debeat, neque manus iniectionem habeat, & per vim rapiens capite plectatur, *l. vnica. §. quibus connumeramus. Cod. de raptu virgin.* vt ex iis quæ supra de differentiis disputauimus, liquet. Itaque recte Comnenus constitutione lata vetuit, ne ante benedictionem vlla sit inter sponsum & sponsam corporum communicatio. Verba supra recensuimus. Idque & in Rebus publicis & Ecclesiis hodie obtinet, vsque adeo, vt si quis ante benedictionem, & nuptias cum sponsa consuetudinem habeat, re patefacta pœnas det, & maculam sibi vterque aspergat. Et sponsa quidem in plerisque locis quæ ante benedictionem sponso sui corporis copiam fecit, in pudicitiae amissionis symbolum velata, vittata, & iis vestibus quibus coniugatae vtuntur, incedere cogitur, quod ante traditionem, & benedictionem a Deo per os sacerdotis præeuntem contra parentum & *uxoris* voluntatem clam marito pudicitiam prodiderit, & matrimonium consummauerit, angelos, ecclesiamque, quos testes adhibere oportebat, Deumque pronubum insuper habuerit, & neglexerit, & matrimonium furtiuum contraxerit, quod publice fieri debuit. (Itaque

que & veteres tam prophani quam Christiani, maxime satagebant, vt quam maxima populi frequentia nuptiæ peragerentur, & vt benedictio & copulatio in cœtu Christianorum fieret, & in templo vel loco publico.) Quod quidem peccatum maximum est, & animaduersione dignum, vt taceam, liberos ex eo concubitu natos, vel ante vel post nuptias, ignominiosos esse, & peculiari nomine notari, & præcoquos a Saxonibus appellari, quasi non suo tempore, & recte nati sint. Qui natus non minimum habet dedecoris, & materiam τοῖς λοιδορήσαι βυλομένοις, Vnde constat sponfos eiusmodi impatientes moræ, & in sponfas & in seipsos male consulere. Sed in quibusdam Ecclesiis illud obteruatur, vt coniuges qui ante benedictionem consueuerint, ad publicam pœnitentiam adigantur, & coram Ecclesia culpâ præsentem ministro agnoscere cogantur, quæ de re supra late *capite 5. §. 10.*

Et recte, propter eas quas supra attulimus causas, & quod Ecclesiam pro deridiculo & delectamento habuerint, in eo, quod quæ virgo non sit, pro virgine sese venditet & gerat, & benedictionem flagitet palam, cum clam consummatum sit matrimonium. Itaq; sic † statuo, in eos qui eiusmodi delictum, in se admiserint, magistratum animaduertere posse, & oportere, idque vel pœna carceris, vel multa pecuniaria pro modo facultatum: Atque eo spectat Lex Geneuensium 132. que deuant les fianzailles, & iusques a ce que la mariage ait este: benit en l'eglisse, a lafazon de chrestiens, les parties n'habitent point ensemble comme mary & femme, sur paine de trois iours de prison a pain & al'eau & qu'estans appellezen consistoire Ilr. ij soyent remonstres de leur faute. Et constitutio Regis Friderici, qua cauetur, vt sponsus, qui ante copulationem consueuerit cum sponsa, a magistratu mulctetur vna cum sponsa, reprehensione ministri præeunte.

§. 55. S V M M A R I V M.

Sponsus si cum sponsa ante benedictionem consueuerit quæ ex alio grauida deprehenditur an retinere eam cogatur.

Sed quid si sponsus ante benedictionem cum sponsa consueuerit, quæ ex alio grauida deprehenditur, an eam retinere cogatur? Et hic idem sequendum existimauerim, quod supra de puella pro virgine desponsa tradidimus, nimirum vt inuitus eam retinere non cogatur, sed repudiare possit.

Nam etsi culpandus sit, qui ante benedictionem cum ea consuetudinem habuerit, ideoque coercendus, tamen ob id puellæ vitiatæ *ψευδοκόρης* peccatum non eleuatur, neq; vitium illatum aboletur, neque ea excusatur, quod peccatum peccato cumulauerit. Imo eo deterior ipsius est causa & conditio, quod illa concubitus geminatione meretricios mores & animum prodat, & viro repudiandi causam & materiâ præbeat amplissimâ. Nam actus geminatio voluntatis propositū ac perseverantiam arguit, vt Eberardus late in loco a vi-

Germ.

Geminationis. Nec ad rem facit, quod concubitu quodammodo consummatum matrimonium esse videatur. Nam respondeo, virum in sponsam virginem consensisse, & cum ea ut virgine congressum, quæ tamen a viro integra non est, sed corrupta deprehenditur. Ideoque consensus qui nuptias constituit, interuenisse non recte dicitur. Cum autem in potestate sit viri, corruptam vel retinere vel repudiare, consequens est, & hoc casu ad eam retinendam virum cogi non debere.

§. 56. S V M M A R I A.

1 *Sponsa an repudiare possit sponsum qui post sponsalia scortatus fuerit.*

2 *Forma sententia.*

1 **Q**Uæritur si † sponsum post inita sponsalia libidinibus sese contaminauerit, & scortari cœperit an sponsa eius pertæsa, & obsaturata cogenda sit, ut nubat? Et minime cogendam existimauerim. Idque iure canonico decisum reperio *c. quemadmodum, de iureiurando, in verbis: non potest ei opponere fornicationem præcedentem sed subsequentem*, & iure civili obtinet *l. 5. C. de sponsalib. vbi dicitur propter turpem & impudicam vitam sponsalia dissolui. Harmenop. li. 4. c. 2.* propter turpes luxuriososque mores sponsi sponsalia solui posse. Idem expresse statuit Rex Fridericus II. constitutione edita anno 1582. nisi innocens nocenti delictum condonare velit, & ei nubere, & recte, quod ex eo de fide in posterum seruanda iudicium faciendum & præsumendum sit. Nam ea res dat existimandi copiam futuræ vitæ consuetudinem beneuolentiamque, quam in posterum ab ea expectare debeat sponsa Durandus. Et quamuis verba *cap. quemadmodum* de muliere saltem loquuntur, tamen in viro etiã locum habere debent, cum non minus peccet vir quam mulier, qui post sponsalia aliam attingit. Et ita consuluit *Abbas cons. 49. per c. apostolus 32. q. 7.* Et huc facit quod legitur & notatur *c. 1. ut lite non contestata.* Itaque elegantissime *Lactantius lib. 6. c. 23.* Non enim (sicut publici iuris ratio est) sola mulier adultera est, quæ habet alium, maritus etsi plures habeat adulterii crimine solutus est. Sed diuina lex ita duos in matrimonium, quod est corpus vnum, coniungit, ut adulter habeatur quisquis compagem corporis in diuersa traxerit. Dictum Euangelii Nazianzenus in oratione ad virginem: Cur enim mulier aliquando plectitur, sed viro parcitur? Et mulier male mariti thalamo consulens mœchatur? Et hinc amara legum pœna. Vir autem ob scortationem vxori nequaquam est obnoxius: non sulcipio legislationem talem, non laudo consuetudinem. Viri erant qui legem tulere, ac ideo contra mulieres lex est lata. Et paulo post. Quomodo tu igitur castitatem exigis, quam tamen nequaquam rependis? Quomodo petis, quod non reddis? Quomodo in corpore honori æquali, leges fers inæquales, &c. Ibidem. Et hoc pro mulieribus: erunt duo in carnem vnã. Caro igitur eundem habeat honorem, &c. Loquitur autem Nazianzenus de eo iure, quod ex *M. Catone* refert *Aulus Gellius lib. 10. noctium Atticarum c. 27.* non fuisse idem

ius

ius vxoris in maritum, quod mariti in vxorem. Illa te si adulterares digito non auderet contingere, in adulterio vxorem si deprehendisses sine iudicio impune necares, &c. Sed hic magis spectandum quid lex Dei velit, & iubeat quæ ad conscientiam pertinet, quam Ethnicorum quorundam leges, qui & ipsi sibi non constant. Nam & plerique nō minus maritum adulterum peccare & puniendum esse, quam vxorem censent. Epictetus, a re venerea, inquit, quātum fieri potest ante nuptias purus esto: Sin attigeris, ea legitime vtendum, c. 47. in *Enchiridio*. Quod ita interpretatur Simplicius, ante nuptias autem caste viuere, præter alias vtilitates etiam iustum est, vt castitatis fides, quam ab vxore maritus stipulatur, vicissim vxori a marito seruetur. Et Iureconsultus ab vxore, inquit, virum pudicitiam exigere, quam ipse non præstat, iniquum est. Et quod apud Gellium Cato scribit, olim factum & seruatum est, sed posterioribus legibus correctum & antiquatum, vt colligitur ex l. nec in ea lege. §. & ideo. & l. seq. ad leg. Jul. de adulter. l. 5. l. 13. si vxor, ad leg. Iuliam de adult. l. 5. C. Gregoriano lib. 48. §. index. Et huc non inepte accommodari potest illud Euripidis,

Idem ius est viro & mulieri

Iniuria offensa a marito,

Et elegantissima sunt aureisque literis exaranda verba *Augustini* in ius canonicum relata, in c. si ducturi 32. q. 6. c. nihil iniquius: Si ducturi estis vxores, seruate vos vxoribus vestris quales eas vultis inuenire, tales & ipse inueniant vos. Quis est viuens, qui non castam velit ducere vxorem? & si quis accepturus est virginem, quis non intactam desideret? Intactam queris, intactus esto: puram quæris, purus esto. Non enim illa potest, & tu potes. Imo maiorem castitatem a viris requiri tradit *Augustinus* li. 2. de adult. coniugiis, & *Clemens Alexandrinus* li. 2. pedag. c. 10. Si enim honestatem exercere oportet, multo magis tuæ vxori honestas est ostendenda inhonestas vitando coniunctiones, & quod caste cum proximis verferis, fide dignum e domo ad sit testimonium. Et in hac sententiam quædam congescit *Tiraquellus* l. 9. Connubiali nu. 31. Ex quibus efficitur virum adulteri loco habendum, qui post sponsalia libidinibus sese contaminauerit, non secus ac sponsa, quæ adulterii rea fit, si alii sese prostituat. Quod spectant verba *Aconiti* apud *Quidum* in *Heroidum Epistolis*.

Improbe tolle manus, quam tangis nostra futura est.

Post modo si facies istud, adulter eris.

Quod si ita est, sequitur, cogi non posse sponsam, vt illi cui fidem dedit, mirbat, cum adulterio & viri culpa solum sit matrimonium promissum. Ita *Chremes* apud *Terentium* *Pamphilo* filiam quam desponderat, dare recusat, cum comperisset cum alibi amoris & libidinibus deditum esse, etsi nuptiis dictus esset dies. act. 3. scena 2. act. 2. scena 3. *Andria*. Quamuis postea se exorari sinat, & dare promittit, act. 3. sc. 3. Et apud *Zonaram* de *Phæro* idem legitur. Nam cum ei *Herodes* filiam despondisset, & comperisset *Phæro* ancillam deperire, & sponsam contemnere, filiam dare recusauit, eamq; filio *Phaseli* contulit.

x X x

locauit.

locavit. Sed cum paulo post ancillæ amorem deferbuisse existimaret, alteram ei filiam despondit, quam Phæroras ad diem 30. pollicetur se ducturum. Quo tempore cum adhuc ab ancilla sese abstrahere non posset, & in eius stupris volutaretur, Herodes iterum has nuptias recusavit. *Tom. 1.* Et apud Panormitanum species facti exstat, quæ incidit in annum Domini 1425. Duo fratres sororem desponderunt Lenam nomine cuidam Ioanni promissa dote, cuius etiam partem aliquam representarunt. Ioannes post sponsalia meretricem deperire cœpit, pene vt vxoris loco haberet. Monitus vt nuptias maturaret, diem ex die duxit, & procrastinauit. Quod cum Lena comperisset, indignata Ioanni nubere recusavit. Respondit Panormitanus iustam recusandi nuptias causam esse *d. consi. 49.* & ita pronunciatur in consistoriis.

Sententia. †

2

Miser freundlich Dienst zuvor/ Ehrwürdiger/ Wolgelehrter besonder guter Freund/ Als jr vns berichtet welcher Gestalt N. N. etwa vor sieben Jahren mit Jungfrawen N. N. ehelichen verlobet/ vñnd ehe das mit der selben ehelichen bengelegen/ sey er von Sinnen kommen/ vñnd an Ketten ein zeitlang gefänglich gehalten worden. Nach deme es aber sich mit ihme gebessert/ habe er erstlich eine Magd/ nachmals ein Witwe beschlaffen/ darauff ihr euch deß Rechts zu vñnderrichten gebetten/ ob gedachte N. N. ermeltem N. N. nachmals ehelichen benzuwohnen schuldig / oder ob auff den Fall daß dieselbe von ihm losgezehlet N. N. mit der Witfrawen so er nachmals beschlaffen zur Ehe kommen vñnd gelassen werden möge.

Demnach vñnderrichten wir verordnere Commissarien deß Cōsistorii N. vor Recht/ daß nach Göttlichem vñnd allen dißsals dieser Lande vbliehen Rechte obgedachtes N. N. ihrem verlobtem Breutigam N. N. der an ihr ewrem Verichte nach zwenfach ehebrüchig worden/ ehelichen benzuwohnen nicht mag gedrungen werden/ sie wolte sich dann mit ihme Christlich versühnen lassen / vñnd ihne widerumb gutwillig annehmen/ sonst wurde sie von gedachte N. N. der ehehalben billig losgezehlet vñnd entbunden/ vñnd ihr sich anderwert zu merehelichen erlaubt/ N. N. aber mag weder mit der beschlaffene Magd noch Witfrawen dißsals zur Ehe nicht zugelassen werden/ sondern wirdt der Weltlichen Obrigkeit wegen gñßres Ehebruchs zur Straff billig befohlen/ von Rechts wegen.

§. 57. S V M M A R I A.

- 1 Sponsus si ante sponsalia scortatus fuerit an ob id sponsalia dissolui possint?
- 2 Auctoris opinio.

1 **A**lia † quæstio est, si vir ante sponsalia contracta scortatus fuerit, an id ei sponsa obiicere possit & sponsalia dissoluere? Minime. At mulieri quod pro virgine desponsa est, hic nœuus obest, vt eā ob causam a sponso repudiari possit, si constiterit, eam corruptam esse. Respondeo, etsi castitas a viro, vt ab vxore

vxore desideratur, & iniquum sit maritum ab vxore pudicitiam exigere, quā ipse non exhibeat, l. 13. si vxor ad l. Iuliam de adult. l. 5. C. Gregor. Titul. nec liceat viro quod vxori non licet. Ambrosius li. 1. c. 4. de Abrahamo. & idem ius sit mulieri ac viro iniuria offensæ a marito, tamen in fœmina libido multo fœdior est ac in viro, & in primis adulterium, quod ob sobolis certitudinē & partus suppositionem in vxore grauius est Ideoq; leges magis indulgent virorum libidinē, quā mulierum, idq; ostendunt verba. Clitophontis apud Achillem Statium lib. 5. Profecto meam, si qua est virorum virginitas exemplum tuæ secutum esse intelliges, &c. & idem li. 8. virginitatem ipse meam, si qua viris virginitas inest, impollutam adhuc, quemadmodum Leucippe, seruo, &c. Et verba Catonis, quæ apud Gellium referuntur li. 10. c. 23. In adulterio, inquit, si vxorem deprehendisses, impune necares, illa vero te attingere non auderet, nec ius esset. Fabius Quintilianus lib. 5. institutio orator. de exemplis differens scribit, non idem esse dominum cum ancilla coisse, quam dominam cum seruo, neque illud quam hoc tam turpe esse, gloss. in §. si qua cum seruo l. 2. q. 2. Qua de causa, etiam Vespasianus apud Suetonium lib. 11. auctor fuit, Senatui decernendi, vt quæ se alicui seruo iunxisset, ancilla haberetur. De viro autem, qui cum ancilla aliena cubuisset, verbum nullum, imo quod maior castitas in fœminis requiratur, quam viris innuere videtur Ecclesiastes cap. 42 Super filiam luxuriosam confirma custodiam, ne quando te faciat venire in opprobrium inimicis. De filiis vero, quod hic minus sit periculi, altum silentium. Et Plautus his verbis:

Non minus potest

Pudicitiam quisque seruare suæ filia.

Et in hanc sententiam plæraque congescit Tiraquellus l. 1. connubiali gloss. in l. palam §. quæ in adulterio, de ritu nuptiar. Neuizan. fol. 280.

Ratio hæc est, quod pudicitia læsa omnis in fœmina virtus ruit, & quod mulier nupta, vt diximus, stupris sese volutans partum adulterinum marito subiiciat, eumque hæredem bonorum legitimis exclusis constituat, etiamsi patrem neque ore, neque vlla corporis parte referat; quo furtum aut plagium nullum potest esse maius neque detestabilius. Quo spectat illud Martialis in Cinnam, qui pater septem liberorum habebatur, cum nullum procreasset, versus hi sunt lib. 6.

Pater ex Marulla Cinna factus es septem,

Non liberorum, nam nec tuus quisquam,

Nec est amici, filiusve vicini:

Sed in grabatis, tegetibusque concepti

Materna produnt capitibus suis furti.

Hic qui retorto crine Maurus incedit,

Sobolem fatetur esse se Cogisanta,

At ille sima nare, turgidis labris,

Ipsa est imago pannici palastrita.

Pistoris esse tertium, quis ignorat?
 Quicumq; lippum nouit, & videt Damam.
 Quartus cinæda fronte, candido vultu,
 Ex corcubino natus est tibi Lygdo:
 Precide, si vis filium, nefas non est.
 Hunc vero acuto capite, & auribus longis,
 Quæ sic mouentur, vt solent a sellorum,
 Quis morionis filium neget Gyrtha?
 Duæ sorores, illa nigra, & hæc rufa,
 Croti Choraulæ, villiciq; sunt Carpi.
 Iamque hybridarum grex tibi foret plenus,
 Si spado Coreusus, Dindymusq; non esset?

Sed nec Iure Mosaico requiritur, vt vir mulierem non attigerit, sed de muliere, vt virgo sit, quam sollicitus fuerit legislator, ea quæ de exploranda virginitate Moles Deut. 22. prodidit, demonstrant; Et si contra sentit Zonaras Apostolico Canone 48. & βασιλικῶν interpretes li. 9. c. 38. dubitat: Itaque vt rem in pauca conferamus, sponsalia † dissolui minime existimauerim, etiamsi sponsa sponso obiiciat, eum veneri ante sponsalia deditum fuisse, & sese libidinibus contaminasse, idque doceri possit, modo post illa cōtracta castam vitam instituat.

§. 58. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia dolo malo inita an sint firma.
- 2 Facti species.
- 3 Limitatio supradictorum.
- 4 Facti species.

Nunc videndum an † sponsalia dolo malo inita irrita sint. Verbi gratia. Parentes tenuioris fortunæ filiam in dotatam locupleti locare cupiunt, & dolis adolescentem inducunt, vt fide data de coniugio, filiæ vitium inferat, quæritur an fallacia patefacta, eam ducere cogendus sit? Respōdeo, si quidem constat fucum adolescenti factum, & parentum hanc esse technam, æquū est, vt iisdem quibus adolescentem fefellerunt, dolis deludantur, & vna cum damno dedecus reportent, vt qui hominem rerum imperitum in fraudem illexerunt. Non enim ad hoc institutum est matrimonium, vt in fraudem illiciatur simplicitas, sed vt coniugum vterque sine fūco liberrima voluntate alteri iungatur. Captio enim est, non coniugium, quum alter habet prædam quam captabat, altera decepta plorat, nisi maius hoc raptus appellare genus, vt Erasmi verbis utar. Itaque recte ille apud Ouidium.

At fuerat melius, si te puer iste tenebat,
 Quam tu, nescio quas, dicis habere faces.
 More bonos solito, spem non corrumpere fraude,
 Læ randa tibi, non capienda fui.

Quid

Quid enim si philtrum vel amatorium poculum præbuerunt adolescentiⁱ parentes vel sponsa, eumque inescarunt? de quo Seneca in *Phædra*, Nicetas de Sclero refert, & Ouidius, de arte amandi.

Nec data profuerint pallentia philtro puellis:

Philtro nocent animis, vimque furoris habent.

Apud Achillem Statium Georgias ita loquitur; Georgias, inquit, Ægyptius miles fuit, qui amatoriam potionem comparauit, & eam Leucippes potui infudit. Et quia valentiore pharmaco vsus est pro amante, insanam reddidit *li. 5.* Item *li. 5.* Audio Thessalas vestras, quos ament, ita cantionibus veneficiisque percellere, vt ad aliam mulierem nullo pacto animum adiicere queant. Quæ de re infra. Quod si (quod sæpe factum scimus) illum inebriarunt & in eodem lecto collocarunt puellam, & cum eo cubare iusserunt, & hac ratione in illa vitianda sese administratos præbuerunt? Quid si lenæ procurarint, vt vix tribus ab adolescēte prolatis verbis coitus accederet? Quid si puellam omnium lectissimam & castissimam prædicarunt, quæ tamen apud omnes pessime audiat & quodammodo infamis sit? Quid si pro bono sanoque commendatus, qui pessimis sit moribus, vel scabie Neapolitana, vel lepra, morbo comitiali laboret? Quid si quis se prædiuitis alicuius filium finxerit, cum sit mendicus? aut claro genere prognatus qui ex incesto est genitus? Certe promissionem illam pro nihilo habendam existimauerim, quod dolo & persuasione inductus & circumuentus coniugium promisit. Nam verisimile est non coiturum fuisse matrimonium, nisi latuisset vitium, & opinione falsum esse, qui coniugium promisit. Et persuadere plus est, quam compelli atque cogi sibi parere, *l. 1. §. persuadere ff. de seruo fugituo.* Matrimonia autem liberrima voluntate contrahi debent. Etsi autem illa coactio, quæ persuadendo fit violenta non est, vt nec illa, quæ dolo fit (non enim vim facit, qui dolo malo aliquid facit, *l. 2. §. doli de vi bono rap.*) tamen fraudulenta & dolo malo facta est, *l. cum quis ff. de dolo.* Ea autem quæ dolo malo inita sunt, vim nullam habent. Imo iure rescinduntur. Idque in contractibus bonæ fidei, inter quos etiam numeratur matrimonium, obtinere debet, in quo fœdere sanctissimo, & re tam ardua & sacra, bona fides elucere & exuberare debet, *l. as. §. fuerat num. 1. Instit. de actionib.* Cui malitia, & dolus profit, & deceptis simplicitas obsit, *l. 1. ff. de dolo.* Quibus accedit quod scribit Vives, quod ego verissimum esse existimo. Nunquā bono & frugi coniuge vteris, quem technis ac dolo circumuentum pellexeris, *de officio mariti li. 1.* Recte Plutarchus: Piscatio quæ fit medicamentis, cito comprehendit, & facile capit piscem, & insipidum & ingustabilem & prauum reddit: ita & quæ amatorium virus & præstigias machinantur in viros, eosque voluptate capiunt, hæ cum stolidis amentibus, & labefactatis ætatem exigunt. Neque enim oblectauerunt Circe illi qui fuerunt potionati, neque ex iis qui cōuersi in apros & asinos erāt, illa capiebat voluptatem: at Vlisse virum cordatum, cuius erat sapiens consuetudo, mirifice dilexit. In *præceptis Connubialib.* Itaque & Pruden-

XXX 3. tius.

tius in seculi sui mores inuehens, damnat matrimonia quibus coniuges dolo inducæ irretiuntur, *his verbis.*

*Nubunt puellæ sepe luduntur doli,
Amasionum comprimuntur fraudibus,
Incesta feruent, furta mæchorum calent,
Fallit maritus, odit vxor pellicem,
Deos catenæ colligant adulteros.*

In his itaque iudicis partes erunt, personæ deceptæ succurrere, maxime vero si insignis sit fallacia & magni momenti, & quæ prævideri non potuit, aut caueri: Idque pronunciando promissum matrimonium non subsistere, sed irritum esse. Deinde ne hominibus perditis matrimonio abuti, & fūco dolisque impune alios circumuenire liceat pœna grauissima afficiendi sunt a magistratu, qui sese ministros eiusmodi facinorum præbuerunt, & malis artibus nuptias conglutinarunt. At non licet separare homini quos Deus coniunxit? Respondeo, Deum eius coniunctionis auctorem non esse, sed Diabolum. Itaque hic dicendum, quos Diabolus per suos ministros coniunxit, Deus per suos ministros separet.

Aliud dicendum est, si quidem parentes filiam indotatam diuiti locare cupiant, & optent, interim tamen nullam in eum fallaciam intendant: & mutuo amore incitati iuuenes, sibi fidem dant accedatque concubitus. Nam hoc casu pro matrimonio pronunciandum esse, æquitas dicat, cum parentum culpa nulla sit, neque dolus argui possit. Nec ad rem facit, quod ille locuples illa paupercula sit, cum in iudiciis *μεροπολησία* spectanda non sit. Nam si vir hac ratione & iure diuitis alicuius filia potiri potest, idq; parentibus gratissimum est, an non æquum est, ut eodem iure filius uti cogatur in filia paupere desponsa & vitiata? Idque Luthero probari video, & æquum est.

Sed quæ de dolo hætenus tradidimus, hac cum cautione accipienda sunt, nisi puellæ per dolum verbis obscuris & ambiguis fucus factus, & vitium simul illatum sit. Nam tum eam is qui verbis phaleratis illexit, & dolo vitiavit, retinere cogitur, veluti: si verbis obscuris & ambiguis, quæ plures interpretationes recipiunt, usus quis, puellæ fidem dederit, quo ea potiri posset, & illa sibi coniugium his verbis promitti existimans, ei sui copiam fecerit: hic propter dolum contractum minime vitiari dicendum est, imo pro muliere decepta iudicandum esse, æquitas ipsa postulat, quæ ei recte exprobrare potest, qua illa apud Ouidium.

*Sum decepta tuis, & amans, & femina verbis,
Difaciant, laudis summa sit ista tua.*

Itaque is qui eam decepit, & phaleratis suis dictis ad concubitum pellexit, eam merito ducere cogendus est. Exempli supra eius rei multa congesimus, cap. 4. quæ hic referri possunt, veluti non te deseram, quoad terram pedibus calcauero.

Item

Item Ioannes te desponsat, cui Ioanni nomen non est. Item tantum tibi honoris restituam, quantum ignominia intuli, &c. Et hic recte dici puto, matrimonium dolo initum non esse rescindendum; quod glossa & Panormitanus scripsit in *c. cum dilectus. extra, de his qua vi metusve causa*. Dolum qui in matrimonio adhibetur actum non vitare, & in *l. a diuo Pio. de ritu nuptiar.* & Baldus in *l. cum Artemidorum C. vt in possess.* Legata eatur. Hostiensis §. & vnde dicatur. *t. de sponsalibus*, nisi eiusmodi esset dolum, qui consensui esset contrarius, vt verisimile sit non coitutum fuisse matrimonium, nisi dolum adhibitus esset, eumque impediret. Abbas in *d. cap. cum dilectus* cuius hæc sunt verba: Nisi talis esset dolum, qui habuisset tollere consensum: qui allegat Iohannem Andream *cap. vnico de rational.* Et textus in *c. cum locum, de sponsalib. & consilio 64.* Vbi est facti species † de eo qui persuasus ab consanguineis sponsæ aureas montes pollicentibus, fidem dedit, & postea comperit, sponsam omnium esse pauperrimam. Didacus 2. parte *cap. 3. §. 7.* qui tradit, dolum circa fortunam aut facultates non vitare matrimonium, veluti si mulier viro persuaserit, se amplas habere facultates, quum tamen omnium sit pauperrima & ære alieno obruta, eoque rem perduxerit vt nubat, dolum illum non vitare matrimonium. Iason. & Dd. in *l. pacta nouissima. C. de pactis.* Id ego verum existimauerim, si matrimonium traditione & nuptiis consummatum sit, sin vero sponsalia tantum inita sint, audiendum existimauerim, qui queritur se dolo inductum a muliere aureos montes pollicente, quæ tamen in bonis nihil habeat. Idque apud Græcos obseruatum fuisse, tradit Harmenopolus expresse, *lib. 4. t. 1.* Si res eius hypothecæ nomine obligatas esse constiterit, dissolui possunt sponsalia. Idq; rationem habet.

Nam ratio naturalis non repugnat, quin si vitium aliquod incommodum aut naxus subsit, & quidem eius momenti, vt verisimile sit, non coitutum fuisse matrimonium, nisi latuisset vitium, vt re patefacta contractus recte solui possit. Veluti si quis, vt paulo ante diximus, fingeret, se prædiuitis cuiusdā esse filium, cum sit mendici filius, vel sponsus se locupletissimum prædicarat, & Codro sit pauperior, vel sanum, cum Elephantiasi, morbo comitiali, aut alio vitio laborat.

Et quamuis non sit expressa conditio, constat tamen esse falsum opinione, qui pactus est coniugium, æquitas videtur suadere, dissolutionem, per dolum initi contractus, si qui falsus est, remittere fraudem nolit, præsertim si constar, ab altero contrahentium data opera procuratum, vt alter falleretur, quod genus exempla permulta iactantur popularibus fabulis, neque tamen vera. Idq; Erasmo placuisse video.

Sed tamen error circa fortunas non vitiat matrimonium: Respond. Aliud est errare & sibi persuadere, sponsum vel sponsam diuitem esse. Aliud est technis falli, & phaleratis verbis melleque illitis persuaderi, & fraude procurata impelli ad fidem dandam illi, cui nisi vitium latuisset, fidem daturus

darurus nunquam fuisset. Nam & hæc coactionis quædam species est, vt paulo ante tradidimus, cum data opera ab altero contrahentium procuratum est, vt alter falleretur. Atque ei, cui fucus factus est, succurrendum existimaui, modo adhuc res sit integra, & matrimonium non sit consummatum, vt supra diximus. Itaque recte *Erasmus*. Erit quidem destinantium matrimonium, quæta fieri potest cura prouidere, ne capiantur, verum in his, quæ magni momenti sunt, nec prouideri quibunt, circumuentæ personæ partim succurrere poterit pontificum auctoritas, pronunciando, non coiisse matrimonium, partim legum ciuilium seueritas, per quas non sit impune malis imponere matrimoniū fūco. Non enim ad hoc institutum est coniugium, vt in fraudem illicitur simplicitas, sed vt coniugum vterque suo bono iungatur alteri. Captio est, non coniugium, quum alter habet prædam quam captabat, altera decepta plorat, nisi mauis hoc raptus appellare genus.

Interim tamen, qui verbis, laudibus aliquem ornat, & parentibus vel coniugiis ipsis commendat, & hac ratione persuadet, vt filium vel filiam dent nuptum, neque dolo facere neque peccare censetur. Ita apud Xenophontem *lib. 4. historiarum Græcarum* Agesilaus Rex nuptias cōciliat inter Cotyn & Siphridatæ filiam, quam a forma, a genere, a parente, ab amicis commendat, cuius verba elegantissima adscribenda sunt ex *li. 4. Historiarum Græcarum*. Agesilaus, dic, ait, mi Siphridata, num Cotyi filiam vxorem dares? Multo quidem lubētius, subiecit ille, quam Cotys, amplæ ditionis & copiarum imperio præpotēs exulis filiam duceret. Hæc tum de nuptiis hisce tantum facta est mentio. Quæ autem discessurus Cotys esset, Agesilaum salutaturus adit. Ibi sermonē hunc in præsentia triginta virum Siphridata remoto, Agesilaus occepit. Dic mihi, ait, mi Coty, quo genere natus est Siphridates? Et ille, natus est, inquit, genere apud Persas nulli secundo. At filiumne ipsius quam sit elegans vidisti? Quid nixit: Heri cum eo cœnatus sum. At perhibet ei filiam hoc ipso formosiorē esse? Sane perpulchra est, ita me Iupiter amet, inquit Cotys. Hanc ego subiecit Agesilaus, quādo nobis amicus esse cœpisti, auctor essem, vt duceres: primum bellam (quo quid esse marito iucundius possit?) deinde natam patre apprime nobili, tantaque potentia prædito, vt iniuius Phernabazi læsus sic eum vltus sit, vt iam ceu vides, vniuersa ipsum sua ditione expulerit. Itaque sat scito, cum perinde ac hostem illum vicisci potuit, etiam hominem amicum beneficiis afficere posse, planeque velim existimes, si hæc fiant, non illum modo tibi socerum fore, sed & me & Lacedæmonios cæteros, quumque nos Græciæ principatum obtineamus, omnem præterea Græciam. At enim si hæc facias, quis vnquam te magnificentius vxorem duxerit? Quam enim sponsam tot equites cetrati, grauis armaturæ pedites vnquam deduxerunt, quot hanc vxorem tuā nunc domum tuam sunt deducturi. Tum Cotys Agesilaum interrogans, hæc inquit, etiam Siphridatæ probantur, quæ dicis? Et ille, ita me Dii ament, inquit, mi Coty, non ille me iussit hæc dicere, sed ego tametsi mirifice gaudeam,

am, quoties de hoste pœnas sumo, longe tamen maiori voluptate mihi frui videor, quum quid amicis boni reperio. Cur igitur inquit Cotys, non sciscitaris, an hæc ille velit? Et Agesilaus, abite vos, inquit, Herippida, & hominem edocete, vt eadem quæ nos velit. Tum illi surgentes Siphridatæ rem exponebant, quumque nihil intercederet moræ, visne, inquit Agesilaus, mi Coty nos etiam huc ipsum arcessamus nimirum multo facilius, ait, te persuasurum arbitror, quã cæteros omnes. Tum deinde Siphridatem Agesilaus cum reliquis accersit. Quumque illi accederent, Herippidas, cætera quidem, ait, mi Agesilæ, quæ dicta sunt, quid prolixè commemorari necesse fuerit? Hoc Siphridatæ verbum extremum fuit, perlubentet se facturum, quicquid tibi videatur. Græce *πάντοι-
ἐν ἃν ἡδέως ἐπιθεὶ δουροίη*. Igitur mihi videtur, inquit Agesilaus, vt tu quidem Siphridata, (quod sælix faustumq; sit) Cotyi filiam des vxorem: tu vero eam Coty ducas; Puella tamen ante vernum tempus itinere terrestri à nobis ad te deduci non poterit. At enim subiecit, Cotys, mari ad me mitti poterit, si quidem ita tu velis. Secundum hæc datis acceptisque dextris, Cotys dimissus fuit. Græci *λέξιας δόντες καὶ λαβόντες ἐπὶ τοῦτο*. Quumque Cotyn properare Agesilaus intellexisset statim instructa triremes, datoq; Calliæ auchendæ puellæ negotio, Dascylium ipse profectus est. Ita Plinius Mutium Acilianum Iunio Mauritio diligenter commendat, veluti dignum cui sororis filia collocetur, verba, *cap. 3. ad-*
scripsimus. Apud Xenophontem Agesilaus Siphridatæ filiam commendat Cotyi, quod formosa sit, quod bonis prognata, vt ex verbis illis, quæ *cap. 9. §. 7.* annotauimus liquet. Et argumento est longa illa commemoratio *Genes. 24.* quæ non tantum ad Abrahamum aut seruum pertinet, sed proci commendationem continet, quem verbis ornare & commendare puellæ decet ab honestate, forma, diuitiis, parentibus, &c. Ita & puellæ laudes prædicat, quod pudica sit, bene educata, & bonis prognata. Hæc omnia pertinent ad matrimonium, & nuptias conficiendas, & Deo probantur vt Lutheri verbis vtat, contra, qui improbos. & sceleratos laudant peccant & culpandi. Itaque Aspasiæ dicere solitam ferunt, bonas pronubas *μεγαλυνεσίδας*, quæ cum veritate bona de aliis commo-
morent, plurimum ad conciliandam inter homines affinitatem valere: quæ vero mentirentur, eas laudâdo nihil aliis prodesse. Fieri enim vt qui decepti sunt, sese oderint inuicem, atque etiam conciliatrices ipsas. Imo & contra eum actionem institui posse, qui puellam vitiatam sciens alteri desponderit pro virgine, & dolo malo illectum ad fidem dandam impulerit, Philo tradit, idque supra notatum est.

§. 59. SUMMARIÆ.

- 1 Furor impedit sponsalia.
- 2 Forma sententiæ.]

yYy

Sed

Sed & furor impedimento est, idq; ratione causæ efficientis, quo minus sponsalia contrahi possint. Nam furiosus cōsensum, qui in sponsalibus requiritur, præstare non potest, cum neq; iudicium neq; voluntatem habere præsumatur. Idque etiam de furore qui sponsalia antecessit, tradit Caius *l. 8. de sponsalib.* & qui nulla dilucida interualla habet. Qui enim illum furit furorem, nullum actum, qui cōsensu perficitur, expedire potest. Neq; refert, vtrum alteruter sana mente præditus sciuerit, eum cū quo contraxit, furere, an ignorauerit. Præpos. *c. dilectus.* & Didacus. Interim tamē furiosus, qui dilucida interualla habet, recte sponsalia contrahit, eo tempore quo furor intermittit, & cessat. Nam tūc ad sanam mentem reuersus sapit, & per consequens consentire potest. *c. quamuis 27. q. 1. l. Dynus de officio presidis l. 22. si marit. sol. matrim.* Ita si furor interuenit post sponsalia à sano contracta, sponsalia non dirimuntur, *l. furor de sponsalib.*, *l. oratione ff. de rit. nupti. 32. quest. 7.* Interim tamen si propter furorem displicerent nuptiæ integrum fuit sponso vel sponsæ, alteri remittere, iure ciuili, & aliam sibi conditionem quærere *l. 1. c. de sponsalib.* Eamque causam iustissimam sponsaliorum dissoluendorum existimauerim. Quis enim non abhorreat ab eius consuetudine qui furere cœpit, cum nunquam ad sanam mentem redire præsumatur, vtaut Ictus. Et quantum ex ea re mali sæpe ortum sit, exempla tragica eorum, qui furore correpti, vxores interemerunt post nuptias, satis ostendunt, quæ in mea tempora inciderunt, tristia & horrenda. Deinde quod furiosis venere abstinere conueniat, ideoq; cælibem vitam viuere satius est. Nam Venus cerebro nocet, vt Hippocrates & Galenus docent. *lib. 3. Epidemiorum.* Cerebri autem pars semen est. Itaq; recte veteres eum qui furore correptus sit, ad agnatos & gentiles deducendum recte statuerunt, non ad nuptias inuitandum. Recte Bonauentura, furiosos, etiam si dilucida interualla habeant à nuptiis tamen abstinere debere scribit, propter periculum quod maximum est. Deinde quod prolem educare & cum vxore conuersari nesciunt. *35. q. 1.* Idem statuit Rex Fridericus II. constitutione lata anno 1582.

Sed hic quæritur, an si post sponsalia ante benedictionem & cōcubitum subsecutum furere alteruter cœperit, alter cogi possit ad matrimonium? Et cogendum non existimauerim, siquidem sanus à furiosi consuetudine abhorreat. Idq; expresse statuit Leo *constitut. 111. & 112.* quam etiam in suam Epitomen redegit Harmenopulus *lib. 4. T. 1.* Quæ æquitare summa niti videtur, quod is qui furere cœpit ad sanam mentem nunquam redire præsumatur, ideoq; iustam recusandi causam habeat, qui illius consortium refugit. Deinde, quod furiosus ad conjugalem coniunctionem non sit idoneus cum prorsus nihil intelligat, ideoque inter feras connumerandus esse videatur. Vnde enim, vt Leonis verbis utar, propagatio generis speratur, cum furor spectaculum solo aspectu horrendum miseræ vxori, miseriorem maritum exhibeat, ne dum cum ipso consuetudinem habere permittit. Taceo quod furiosus absentis loco habeatur, non secus ac infans. *l. 27. de recept. arbitr. l. 2. solut. matrim. l. 209. coram. & l. 246. de verb. significat. l. 2.*
§. fu-

§. furiosus ff. de iure condit. Maritus autem absens pro nullo habendus est. Postremo ad matrimonii consummationē requiruntur sponsalia fœdera, & nuptialia fœdera, & vtriusq; assentiri debent coniuges. *c. nostrates 27. q. 1.* Eius autē qui in furorem incidit, post contracta sponsalia, consensus nullus est. Itaque quo pacto coniugium inire possit, non video. Quid quod vir nec benedictionem petere, nec à sacerdote interrogatus, num eam vxorem velit quam sibi despondit, respondere possit, cum nihil eorum quæ illic peraguntur, intelligat. Interim tamen eorum sententiæ accedo, qui triennium aut quadriennium expectandum censent, vt quo res sit euasura dispici possit. *l. sape, de sponsalib.* Verba ita habent: Sape etiam iustæ causæ non solum annum vel biennium, sed etiam vltcrius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi spōsæue, quo elapso, si ea vis morbi sit, vt peritorum testimonio eius curatio difficilis sit, vel desperetur, dirimi posse censeo, cum Deus ipse quodammodo ea dirimere videatur, perpetuum impedimentum obiciens & intercedens, & hoc casu licebit sano aliam sibi conditionem quærere. Et hæc de furore ante matrimonium consummatum incidente accipienda sunt.

Aliud dicendum si quis furore correptus plane restitutus sit, quo † casu ita pronunciari solet.

Miser freundlich Dienst zuvor/Bestrenger/Ehrnvester/guter Freundt/ als ihr vns vermeldet/daß ihr euch mit einer Jungfrauen N. N. genannt / in Wien in der Freundschaft/ehelichen verlobt / zu welcher Zeit die Jungfraw bey guter Vernunft vnnnd Gesundtheit gewesen/ biß zu Außgange der Verlobten/ nach welcher sie ganz frantz / an der Vernunft gebrechlich/vnnnd gar irre worden / also daß man sie hat verwahren / auch weder Wasser noch Feuer vertrauen darff / vnnnd daß folgendß der Jungfrauen Mutter zu euch kommen/vnnnd gesagt/wie wil das werden/die Jungfraw begehrt noch wil erwer nicht / Welche Rede die Mutter nicht verneinen können / vnd ob jr euch zu der Jungfraw mit reden vnnnd Geberden freundlich stellet sie doch erwer gar keine Gnade mehr haben/sich auch hören läßet / sie begehret erwer nicht / noch wolle in keinen Wegen zu euch in erwer Hoff kommen/welchs auch die Mutter sich öffentlich hab hören lassen/darauff ihr von Bericht begehret.

Demnach vnterrichten wir verordente Commissarien deß Consistorii zu N. vor Recht/ Dieweil nach geschehenem Ehegelübt diese Kranckheit vnnnd zurtung der Vernunft geschehen/ daß dieser auch deß andern/in ewrem Bericht vorgeant/ Vrsach wegen/ die eheliche Verbündniß nicht kan zutrent noch gescheiden werden/sondern wird die Jungfraw / da sie / wie sich erwer schreiben ansehen last/wiederumb restituiret/vnd vorige Gesundtheit erlanget / euch ehelichen beyzuwahlen/von der weltlichen Obrigkeit billich compelliret vnnnd angehaten werden/ Von Rechtswegen.

Sin vero iam constante matrimonio quis furere cœperit, matrimonium dissolui non posse existimo. *cap. hi & sequen. 32. q. 7.* Quid enim tam humanum est, quam fortuitis casibus mulieris maritum, & mariti vxorem participem esse. *l. 22. si cum dotem soluto matrimonio.*

Quo spectat illud Halycarnassæi *lib. 2. ἐν πάσῃ τύχῃ ἑλθεῖν.* Ita celebratur dictum Theogenis, quæ fuit nupta Regi Agathocli, sese nubendo non prosperæ tantum, sed aduersæ quoq; fortunæ iniuisse societatem. Et ita vxorem quæ cum honestate amat maritum, describit Euripides.

*Dulce estq; coniugem, mali
Si euenerit quid cum viro tristatier,
Doloris esse & gaudii participem.*
Item.

*Aegrotus etsi sis, agra simul feram,
Tuq; patiar mala: & certe mihi
Non quicquam acerbis: vna cum amicis nam decet
Fieri beatos: quid nisi hoc amicitia est.*

citat Clemens *lib. 4. Stromat.* Et apud Lucanum, Martia vxor Catonis reditura ad maritum ita loquitur.

*Non me letorum sociam rebusq; secundis
Accipis, in curas venio, partemq; laborum.*

Et de fide coniugali apud Valerium Maximum extant exempla *lib. 4. cap. 6.* Idque fides & charitas Christiana flagitat. Leo tamen Imperator *constitutione 111. 112.* statuit, vt si post nuptias vxor furere cœpit, triennium expectare debeat maritus. Quod si nec tunc quidem morbus sese remiserit, posse vxorem repudiari. Si vir furore corripiatur, vxor quinquennium expectet, & si quinquennio elapso ad sanam mentem vir non redierit, dissolui matrimonium. Idque veteri iuri ciuili est consentaneum, quo statuitur, vt si tantus sit furor, ita ferox, ita perniciosus, vt sanitatis spes nulla sit reliqua, circa ministros terribilis: & altera persona, vel propter sæuitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandæ sobolis libidine tenta est: licentia erit compoti mētis personæ furiosæ nuntium remittere, vt nullius culpa matrimonium videatur esse dissolurum, neque in damnum altera pars incidat, *l. 122. § si maritus soluto matrimon.* Idem dicendum, si quis vxorem dæmoniacam habeat. Idque *15. canone Timothei Alexandrini* cautum esse notat Harmenopulus *lib. 4. T. 12.* Qui vxorem dæmoniis actam habet, si aliam sumpserit, adulterium non committit. Sed hæc lex etsi æquitate niti videatur, tamen inter Christianos minime locum habere debet, vt recte Beza disputat late. Ego sic statuo, eos quos Deus conuinxit, diuellendos non esse propter incidentem in matrimonio furem, cum iam in vnâ carnem coaluerint, & tam prosperæ quam aduersæ fortunæ societatem inierint. Et matrimonium Xenodochium valetudinariorum Theologi nominant. Idque expresse constitutione Regis Friderici I. cautum est,

§. 60. S V M M A R I V M.

Furor quomodo probetur & presumatur.

PROBatur autem furor circumstantiis signis & factis, quæ furiosus perpetratur, quemadmodum Dd. loquuntur. Si sana mente destitutus lapidibus petat, & feriat eos, cum quibus illi nihil est negotii; verbi gratia, apud Lucianum Medicus Dionicus venit in ædestybicinis Polyprepontis phrenetici, ignarus illum eo morbo teneri. At tybicen protinus surrexit, foribus occlusis ac nudato gladio tybias ipsi tradidit, iisque ut caneret iussit, deinde ubi id non posset, scutica quam manu gestaret illum percussit. Diaprepontem vapulasse vide Lucianum. Interim tamen & hoc notandum, sponsalia à furioso inita, tempore furoris inita videri, quando certo non constat, utrum furoris tempore vel dilucidi interualli contracta sint, ideoque inutilia esse & nulla. Ideoque ille qui sponsalia contracta affirmat, probare necesse habet, eo tempore, quo furor intermisit matrimonium promissum esse *glo. c. finali, in verbo compotem, de successione ab intestato, Estq. communiter recepta sententia. lal. l. patre furioso, de his qui sui sunt vel alieni iuris*; idque quod furiosus nunquam ad sanam mentem redire præsumatur. Id autem de furore continuo, non autem de momentaneo, vel qui intermittit, recte dici existimo. Bartol. *l. final. de bonor. possessionib. lalon. l. furiosum C. qui testam. facere possunt.* Decius & alii. Quæ de furioso diximus, eadem & de mente capto intelligenda sunt.

§. 61. S V M M A R I V M.

Ebrii sponsalia quatenus subsistant.

HIC affinis est quæstio de ebrio, qui & ipse mentis cœcitate laborare videtur. Nam ut furiosus non recte sponsalia contrahit, propterea quod iudicio & voluntate destituitur, ita nec ebrius, si quidem tanta sit ebrietas, ut neque mens neque pes officium faciat, neque ipse intelligat, quid agat, qualem & poeta describit.

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Vino sæpe suum nescit amica virum.

Propertius. Et Erasmus cum absente loquitur, ut habet prouerbium, cum ebrio qui litigat: & præsens præsenri loquitur puer, temulentus cum temulenta paciscitur matrimonium, quem si perconteris experrectum, quid fecerit non satis meminerit. Et ita sentiunt Dd. primi nominis, *in cap. dilectus de sponsalibus*. Et Augustinus: Ebrietas aufert memoriam, dissipat sensum, & confundit intellectum. Socinus *consil. 47. 3. volum.* Decius *consil. 112* Decius *cap. 2. 2. partis, num. 9.* Idque quod ebrius furioso æquiparatur, & consentire non credatur. *ὅθεν ὁ ἄνθρωπος τὸν μαινομένον ὁ μὲθυσον.* nihil enim similius insano quam ebrius, dixit Anacharsis.

yy 3 sis.

sis. Vnde recte Seneca ebrietatem voluntariam insaniam appellat. Vinū namq; homini mentem mutare, ac furorem gignere cōstat. Plin. lib. 14. *naturalis historia*. Et Aristot. recte, q̄ per ignorantiam fit, non omnino voluntarium est, sed illud voluntarium est, cuius nos postea minime pœnitet. Deinde nec voluntarium est, si principalissima ignorentur, vt quid sit, aut cuius gratia quid fiat. Aliud enim est per ignorantiam aliquid facere, aliud ignorantem esse. Ebrius & iratus ignorantes faciunt. Itaque Pittacus duplici pœna mulctabat ebrium, qui facinus aliquod in se admisisset, quod in eius fuisset potestate ebrium non fieri. Deinde ob malum perpetratum, electio, id est, ~~negatipes~~ voluntarium apparet esse, 3. *Ethi.* Itaq; qui ebrius, hoc est, bene potus coniugium promisit, & vbi crapulam edormierit, pœnitentia ductus id ratum non habet, à promissione discedere potest. Neque enim consensisse dicitur, qui ebrius, hoc est, insanus sua voluntate promisit, quia

Nox & amor vinumq; nihil moderabile suadent.

Illapudore vacat, liber amorq; metu.

Et pessimi sunt consiliarii amor & vinum

Vt vino calefacta venus tum sauior ardet

Luxuries---

Claudianus de bello Gildenico.

Quid tibi precipiam, de Bacchi munere quaris,

Vina parant animos Veneri.---

Quid. *de remed. amoris.* Et periurus non est, qui id non seruat, quod ebrius & bene potus, iurauerat. Text. 22. *quæst. 4. c. vnusquisq;*. Nam & alii contractus ab ebrio facti iure non subsistunt. *l. dolum, C. de dolo.* Exemplum adfert Albericus de Hispanis, qui eum ad prandium inuitauerant, & inebriauerant, vt ebrius pro illis fideiaberet. Idque etiam locum habere Doctores censent, etiam si ad promissionem concubitus accesserit, veluti si bene potus mulieri fidem dederit, & cum ea rem habuerit, matrimonium ratum non esse, sed potius stuprū censendum, nisi. *vir vbi crapulam edormierit, ea quæ ebrius promisit nouo consensu rata habeat. c. vnusquisq; est, in verbo, q̄ ebrius 22. q. 4. c. sane 15. q. 1.* Bal. Saly. *l. dolum C. de dolo,* & vbi ebrietas dominatur, ibi libido & furor dominatur. 35. *c. venter,* & ebrietas statim mentem euertit. *c. vinolentiam, ead. distinct.* Itaq; & Lothus cui remulento filia se miscuerunt, non de incestu culpatur, sed de ebrietate. *cap. inebriauerunt 15. q. 1.* Itaque sapienter Rex Fridericus II. vetuit, ne ab ebriis sponsalia inean- tur. Aliud dicendam, si quis paulo plus addiberit, & ratione non destituatur. Nam hic recte sponsalibus consentire potest. Neque enim is ebrius, vel insanus censetur, sed ad hilaritatē bibisse, & vt Seneca ad ebrietatem venisse dicitur. Nā multos reperire licet, qui vbi vino nonnihil incaluerunt, ea quæ facienda sunt maiori cum dexteritate agant, quam si prorsus sobrii sint. Exemplum extat apud Nicætam. Quod & Seneca non obscure innuit, indulgendum est animo, dandumque subinde otium, quod alimenti & virium loco sit. Nonnunquam &

& vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat curas. Trudit enim curas, & ab imo animum mouet, & vt morbis quibusdam, ita & tristitiæ medetur, Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetioremque & audaciorum in omnes conatus facit. Nam siue Græco Poetæ credamus, aliquando & insanire iucundum est, siue Platoni frustra poeticas fores compos sui pepulit, siue Aristobuli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Seneca *lib. 2. de Tranquillitate vitæ*. Idq; institutum gentes maximæ & celeberrimæ secutæ sunt. Persæ bene poti de rebus maximis & seriis consultare consueuerunt. Nam si quando ipsis consultandum videtur, tunc postera die ieiunant, proponitque is, qui ædibus illis in quibus forte consultatur, præstet, et si placuerint atque ieiunauerint, vtuntur ipso, sin minus comproberur, abrogant, & de quibus ieiuni deliberauerint, de iisdem poti pronunciant. Herodotus *lib. 1.* Persica deliberatio apud Heraclitum. Si quid sobrii retulerint, de eo consulere ebrios: sin ebrii proposuerint, id confirmare sobrios. Suidas. Idem de veteribus Germanis refert Tacitus in *libello de moribus Germanorum*, qui disertis etiam verbis inter pocula spõsalia contracta esse refert. Idque ex eo notauit Alexander ab Alexandro, authoris, vt solet nomine suppresso, laudem sibi præreptam existimans, si authorem per quem perfecisset nominasset. Quod ego in homine laudato qualis reuera fuit Alexander, minime laudandum censeo. Hebræi sane piaculum & nefas esse existimant, aliquid q̃ ab alio acceperis literis mandare suppresso eius nomine à quo didiceris, quasi hoc inuentum sit tuū, quod qui id faciat, in aliena opera laudem sibi eat quæsitum, & sese ornet alienis plumis, instar corniculæ Æsopicæ. E contra prædicandum & laudandum censeat, in commemorandis aliorum inuentis autoris nomen exprimere, argumento sumpto ex libro Esther vbi inter alia scribitur, Reginam Assuerū Mardochai nomine appellasse, eiusq; compellationis beneficio populū Iudaicū, cui interitus parabatur ab Hamnone, periculū euasisse & liberatū esse. Quo spectant verba in capitulo patrū [*al haumr dbr b'schm amru mbia gauth leulm*] id est, quicumq; aliquid dicit, autore eius nominato, qui prius dixit, redemptionem in mundū adducit, iuxta istud quod Esther 2. legitur. Et dixit Esther ad Regē ex nomine Mardochai. Et recte Plinius secundus. Est benignū & plenū ingenui pudoris, fateri per quos profeceris. Sed Taciti verba adscribam: sed de reconciliandis inuicem inimicis & iūgendis affinitatib; & adsciscendis principib; de pace deniq; ac bello, plerūq; in conuiujs consultant, tanq̃ nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens nec astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci. Ergo detecta & nuda omniū mens, postero die retractatur, & salua vtriusq; temporis ratio est. Deliberant dum fingere nesciunt, constituunt cum errare nesciunt, &c. Huc vsq; Tacitus. Germanorum autem morem, qui ne hodie in desuetudinem abiit, confirmat Græcus versus, quem Plutarchus citat.

ἄσπερ ὁ ἀπὸ πλεῖνης βουλῆς καὶ μῆτις ἀμείνων.

A stomacho saturo melior mens. consiliumq.

Interim tamen hanc cautionem hic adhibere oportet, quam Seneca eodem loco recenset, his verbis. Sed nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat. Et aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paulisper. Item, vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et de his hactenus.

§. 62. S V M M A R I A.

1 *Ebrium quem fuisse quomodo probetur.*

2 *Species facti.*

■ **S**ed quærat † aliquis quomodo constabit & probabitur, aliquem ita vino obrutum & plenum fuisse, vt mentis plane cœcitate laborauerit, nec intellexerit quid egerit? Idque disquirere operæ precium est, quod sæpe comperi eos, qui fucum mulieri fecissent, dicerent, sese vino obrutos & inscios fecisse, idque ex præscripto Ouidii, qui libro de arte amandi id tradidisse videtur, his versibus:

Ebrietas vt vera nocet, sic ficta iuuabit:

Fac titubet blæso subdola lingua sono.

Et quicquid dices faciesve proteruius aquo,

Credatur nimium caussa fuisse meræm.

Item.

Quin etiam vt possem verbis petulantius vti,

Non semel ebrietas est simulata mihi.

Verba sunt Paridis ad Helenam in epist. Heroid. apud Ouid. Exemplum est apud Plautum de Lysitele, qui virginem vitiauit, & in vinum culpam transferre conatur. verba supra cap. 9 adiecimus. Ego si ea de re dubitetur, id testibus probandum existimauerim, qui ei adfuerunt, cum vino sese iniurgitaret. Hi enim ex ipsius verbis, sermone aliisque actibus, vt ingressu, gestibus, & gesticulationibus facile colligere potuerunt, vtrum rationis vsum haberet & taperet, an vero desiperet. Et siquidem simulasse ebrietatem dicatur, qui sobrius fuerit, & vitiū virgini intulerit, fide de coniugio data, idque prætexat, ad iusiurandum, tamquam vltimum remedium decurri posse existimauerim, quo is sese purgare necesse habet, qui se ebrium fuisse affirmat, & non intellexisse quid ageret, cum matrimonium promitteret. Interim tamen grauitè monendum censeo eum, qui ebrietatem simulatam prætere putatur, vt diligenter secum meditetur, num ebrius nuptias promiserit, ne si simulate agat, in conscientiam peccet. Nā ipse optime sibi conscius est, vtrum cum fide daret, intelligeret quid ageretur, an vero rationis prorsus expers fuerit. Species † facti ea de re extat in consil. 6. matrimoniali Germanorum, vbi quidam iuratus affirmavit se adeo temulentum fuisse, vt postridie nihil penitus earum quæ pridie acta essent, recordaretur. Et si qui-

si quidem iuratus dixerit, se ebrium fuisse, eius iuramento standum est. Animus enim iureiurando demonstratur & probatur, veluti per spirituales torturas.

• *l. pro herede, in pr. & ibid. Bartol. de acquirend. hered.*

Apud Romanos hic honor tributus fuit virginibus vestalibus, ut si quis ad supplicium duceretur, & forte fortuna ei occurrisset Vestalis, is non necaretur, sed liberaretur. Interim tamen iusiurandum exigebatur à virgine, forte fortuna se non data opera interuenisse. Plutarchus in Numa.

§. 63. S Y M M A R I V M.

Sponsalia recte an contrahat qui amore furit.

DE eo qui libidine incitatus & amore cæco victus fidem dat, an idem dicendum sit, recte hic queritur? Nam & is furere videtur, qua de causa & amor cæcus dicitur, quod cæcos amatores reddit. Ouid. *Epist. 1. Heroid.*

Quid deceat non videt vllus amans.

Ante pedes cæcis ludebat semita nobis,

Scilicet insano nemo in amore videt.

Et Menander *μόνον ἀπαήρητον ἀνδράποισ ἔργε*. Id est, solus amor inter homines nullo sermone consiliiue mouetur. Item Plato, *τυ φάται περὶ τὸ φιλύμενον ὁ φιλῶν*. Amans cæcus est circa rem amatam. Et sine sensu viuere amantes Propertius scribit. Surdos facit amor, quod is qui amore occupatus est, nominis ac famæ existimationem negligat. Quo spectant versus.

Ab pudeat certe, pudeat, nisi forte, quod aiunt,

Turpis amor surdis auribus esse solet.

Æsopus dicere solitus est, eos qui amore capti sunt, inuerecundos esse solere. Quid quod & gustus sensum & olfactus corrumpit. Nam amanti candida nigra, & dulcia amara videntur. Calphur. *Eclog. 1.*

Te sine, va misero, mihi lilia nigra videntur,

Nec sapiunt fontes, & acescunt vina bibenti.

At tu si venias & candida lilia fient,

Et sapient fontes, & dulcia vina bibentur.

Et Nemeliani his simillimi.

Te sine, va misero, mihi lilia nigra videntur,

Nullos nec mirtus, nec laurus spirat odores.

Recte Mimis; Et amare & sapere vix Deo conceditur. Item, amor & vinum in tua sunt potestate antequam bibas: postquam biberis, tu es illorum possessionis ac mancipii. Quod si ita est, non videtur liberrima voluntate consentire ille, qui amore captus, rationis usum & sensum amisit. At dicat aliquis, amore & beneuolentia conciliari nuptias, ideo tantum abest, ut amor nuptiis impedimento sit, ut si desit nihil agi videatur. Itaque ego sic sentio, eum qui amore ardens & furens, coniugium permisit, parentibus inconsultis, & iis qui parentum locum

z z z

obti-

obtinere, quos Græci *κρείς* appellant, idque clam. Vel si vidua, quæ tamen liberio- rem consentiendi facultatem habet, *κρείς* inconsultis amore irretita promisit matrimonium, amore impulsâ, & sese liberari cupiat, pœnitentia ducta, audiendum existimauerim, præsertim si ad Venerem accessit Liber vel Bacchus. Quid enim interest, inter adolescentem vino & amore ebrium, & mente captum? Quid mentis habet puella, cui Baccho iuncta Venus insaniam conduplicauit? cui Lenonum & instigatorum voces incantarunt dementiam? ubi per lenam, per vinum amentia parentem, per impudicos lusus, per noctem pudore carentem, per magicas epagogas inter vix puberes intercedunt tria verba. an illic est consensus, ubi nullus est sobrius sensus, sed totum pectus, temulentia libido & maleficæ voces, triplici occupant insaniam? Erasmus. Vinum enim & amor pessimi sunt consiliiarii.

§.64. S V M M A R I V M.

Amoris vehementia vnde constet.

Sed vnde constabit amoris vehementia & furore quodammodo impulsum? Scum qui promisit? Id ex circumstantiis colligendum est, si fidem dedit, vt diximus, parentibus & cognatis inconsultis. Si optimis prognatus, vilissimæ puellæ vel suspectæ pudicitia & formosæ, coniugium promisit, nulla habita generis vel natalium ratione, si nullis testibus adhibitis clam in occulto & obscuro loco, & remoto ruris angulo, vt ille inquit, si lenonum & lenarum technis & artibus inductus id fecit, eosque loco parentum & cognatorum in consilium adhibuit, & pronubos esse voluit. Nam norunt lenæ talium nuptiarum conciliatricæ, quod à lureconsultis traditum est, verba præsentis temporis reddunt matrimonium ratum. Quia & verba futuri temporis, si succedat cōiunctio corporum, vertuntur in verba præsentis temporis, fitque matrimonium non modo ratum, verum etiam consummatum, eoq; hoc ipsum procuratur à lenis vt coitus accedat, vix prolatis etiam verbis, vt recte Erasmus notauit. Si celeriter & de improviso, statim vt puellam vidit, eam sibi despondit, sine vlla deliberatione & consultatione: si nocte sponsalia contraxit, quod tempus fraudi maxime accommodatum, & matrimoniis contrahendis minime idoneum est. Nam & illum amore irretitum esse verisimile est. *consil. 6. matrimoniali Germanorum n. 18.* iuxta illud.

Nox & amor vinumq; nihil moderabile suadent.

Si constet vini plenum fuisse, ita tamen vt prorsus ratione non careret, qui promisit & inter pocula promissio facta sit. Idem dicendum, si phyltron puellæ propinauerit adolescens, vel è contra, & de eo constet quod de Sclero quodam refert Nizætas. Nam Sclerus cum puellam nubilem adamaret, ac eam sibi expeteret, per lenam ei malum persicum misit, quo puella in sinum recepto amore & libidine insaniens ab eo vitiatur. Puellæ vero cognati id facinus indigne ferentes, effecerunt, vt eius aspectu penitus priuaretur, quam impudice aspexerat. Nam Imperatoris Manuelis iussu excœcatus est, quod sub Astronomiæ professio-

fessione Magiæ operam dedisset. His & similibus de causis excusandum existimauerim, qui pœnitentia ductus à contractu recedere cupit. Interim tamen, nisi euidentissima subsint & concurrant indicia & argumenta, quibus palam fiat, eum qui nuptias promissit, amore victum & insanum promississe, audiendum non existimauerim. Nam alioqui hoc prætextu omnia sponsalia in dubium reuocari & infirmari possent, quod quis sese amore captum promississe affirmaret qui vbi deferbuisset, sese extricare cuperet.

§. 65. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia solui ob morbum contagiosum.
- 2 Si sanus nihilominus cum leproso matrimonium consummare velit an prohibendus à magistratu.

Nunc ad alia impedimenta transitum faciemus, quæ ratione causæ materialis existunt. Itaq; si alteruter coniugium morbo insanabili & contagioso, id est, vel lepra vel elephantiasi affectus sit, & id ignorauerit alter, vel in eum post sponsalia inciderit, alter ad nuptias consummandas non tenetur. Neq; hic distinguendum arbitror, an sponsalia verbis præsentis an futuri temporis concepta sint. Nam si propter contagium eiusmodi coniunctio vitanda est, & ei vitanda erit qui de præsentis contraxit. Ab eorum autem consuetudine qui hoc morbo infecti essent, abstinere Deus ipse iussit, lege per Moysen lata, qua leprosi hominum commercio exterminantur, & solitarie viuere iubentur. *Leuitic. 13. & 14.* quam ab Hebræis Persæ legem acceptam in suam Rempublic. inuexerunt, vt restatur *Herod. lib. 1.* Apud Persas, inquit, qui lepra aut vitilagine infecti sunt, eos urbem ingredi non conceditur, & cum aliis Persis consuetudinem habere. Dicunt n. illis hos morbos immisos, q. in solē peccarint, &c. Itaq; sic statuo sponsalia inter sanū & leprosum contracta, hæc ob causam dirimi posse, si tamē cōstet medicorum iudicio, vel morbū contagiosum & immedicabilem esse. Idq; lege Geneuensium expresse cautum est. 137. & constitutione Regis Friderici II. anno 82. promulgata, vbi & inter alia cauetur, si post sponsalia alteruter in eiusmodi morbum incidat, tempus præfiniendum esse, intra quod curetur ægrotus, & dispiciatur, num medicabilis sit morbus. Quod si ei mederi non possit, sponsalia dissoluenda esse: si quidem id alteruter cupiat. Imo constante matrimonio coniugium deserere leprosum posse, si quidem id ante nuptias celauerit coniunx, & morbo infectus idem cauit Et recte. Nam & Deus ipse hanc cōiunctionem improbare & impedire videtur, qui morbo immisso hominū commercio & consuetudine illū cui fides data est propter peccata eximit, & solitarie viuere vult. Quod & Ethnicis ignotū non fuisse Herodotus innuit. Quid, q. & iure Mosaico ei qui fœdā aliquā in vxore deprehendisset, repudiandi ius esset. Adde q. errore ductus consensisse videtur, qui leprosæ vel epilepticæ fidem dedit: nihil autem consensui magis est contrarium quam error. *l. si per errorem, de iurisdictione*

omn. iudic. Sed & culpandi maxime sunt parentes, item sponsus vel sponsa, qui quæue morbum cælauit, & fraude alterum circumuenit. Nam dolus & fraus nemini debent patrocinari, & huc facit textus, *in cap. i. quemadmodum in fine de iur. iurando*, cuius summa est, eum qui iuratus alicui matrimonium promisit, ducere cogendum non esse, siquidem mulier vel in lepram vel paralytin incidat. Et ita glossa accipit hunc textum, quem interpretes ad sponsalia de futuro restringunt, sed male. Nobis ad stipulatur Erasinus his verbis: Studium, inquit, ac diligentiam hominum non improbo, tantum illud admiror, nullum errorem fortunæ obstare, quo minus coeat matrimonium, sunt enim quædam fortunæ mala seruitute tristiora. Quis enim non malit cum seruo, quam cum leproso, aut scabie Neapolitana corrupto viuere? Et sunt quædam morum vitia morbis comitialibus aut lepris abominabiliora. Nec enim consentit puella que nabit ei, qui pro bono sanoque commendatus est, nequaquam factura, si sciret qualis esset, præsertim si dolo perperam circumuenta est puella. Lutherus distinguit, ut si sanus leproso sciens & volens fidem dederit, matrimonium consummare debeat, secus si ignorauerit vititium. Quod non placet: cur autem, statim explicabo.

- 2 Hic quæritur, † si sanus nihilominus cum leproso matrimonium consummare velit, nulla lepræ ratione habita, an à magistratu prohibendus sit? Et quamuis canones eiusmodi coniugia concedant: *extra de coniugio leproforum cap. 3. de leprosis, parte 27. concilii Lateranensis*: tamen si de vi morbi & contagio constet, magistratum eiusmodi coniugium, quo minus coeat, sua autoritate impedire posse existimauerim. Nec n. ferendus est, qui sibi ipsi interitum accersere conatur: iuxta illud I Cti, perire volens audiendus non est. *l. 13. de appellat. nibus*. Deinde quod Deus ipse has coniunctiones auersatur, qui leprosum solitariam vitam viuere iubet. Postremo & Reipublic. interest, ne nuptiæ coeant. Nam verendum est, ne eiusmodi contagium propagetur & latius serpat, & tandem vniversam ciuitatem inficiat & contamineat. Nam medicorum testimonio lepra hæreditariis morbis annumeratur, qui cum semine in liberos deriuantur, & longe lateque disseminantur, ut quicquid ex eo matrimonio gignatur, ad perniciem & pestem Reipub. nasci videatur, propter contagium, quo omnes inficiuntur veluti peste. Quo spectat illud Iuuenalis.

——— *Sicut grex totus in agris*

Vnius scabie cadit, & porrigine porci,

Vnaq; conspecta liuorem ducit ab vna.

Item.

Dum spectant cæsos oculi, lāduntur & ipsi,

Multaq; corporibus transiione nocent.

Ouidius.

Nam cum semen genitale ab omnibus corporis membris procedat à sanis quidem sanum, à morbidis morbosum, fiatque ut ex caluis calui gignantur, ex cæsis cæsi, & ut plurimum distortus distortum generet: Hippocrat. *lib. de aere.*
quis

quis dubitat, quin & ex leproso leprofus gignatur? Idque in primitiua Ecclesia diu obseruatum fuisse, ex rescripto Alexandri III. *quod extat concilii Lateranensis parte 38. capite quarto* colligitur, *de leprosis. vt sacerdos remoueatur si lepra cum laborare manifestum sit, cap. 1.* Et ne Ecclesiam accedat, qui ea macula sit infectus. Sed & ei alimenta præbeantur, & coadiutor detur, qui curam animarum habeat. *cap. vltimo.* Sed & parentes qui liberos propter diuitias in eiusmodi nuptias coniiciunt, prohibendi sunt, vt qui tyrannorum non parentum officio fungantur. Quibus etiam liberi bona conscientia reclamare possunt, & debent. Vnde contagioso nupta apud Alciatum, patri maledicit, eumque Mezentium nominat.

*Dii meliora piis, Mezentii? cur age sic me
Compellas? Emptus quod tibi dote gener,
Gallica quem scabies, dira & mentagra perurit,
Hoc quid nam est aliud, die mihi scue pater,
Corpora corporibus quam iungere mortua viuis:
Efferatq; Hetrusci facta nouare ducis?*

Alludit autem Alciatus ad ea quæ Vergilius *lib. 8. Aeneid.* de Mezentio tyranno Tyrrhenorum rege refert, qui nouo supplicii genere solebat viua corpora mortuis colligare, quoad ipsa quoque fœtore tabescerent & animam exhalarent: perinde facere scribit Alciatus patres illos crudeles, qui filias suas forma integra & bona valetudine, viris lepra, podagra vel Gallica scabie corruptis, hoc est viuis cadaueribus tradunt: Nam hoc voluit indicare voce mentagra. Est autem mentagra morbus, à mento sic dictus: nam à mento primum ortus, per faciem, collum, pectus, & manus, insolito quodam & fœdo fursure dilatatur, oculis tantum immunibus. Plinius *lib. 26. cap. 1.* De Mezentio hi sunt versus Vergilii.

*Mortua quin etiam iungebat corpora viuis
Componens manibusq; manus, atq; oribus ora
Tormenti genus, & sanis tabeq; fluentes:
Complexu in misero, longa sic morte necabat.*

quasi dicat, non minus torqueri mulierem sanam, quæ leproso coniuncta sit, ac si mortuum cadauer viuo iungatur. Qua de re etiam Capitolinus, qui refert Oppilium Macrinum reddidisse Mezentii supplicium, quod ille viuos mortuis illigabat, & ad mortem cogebat longa tabe confectos. Vnde etiam in Circo cum fauor publicus in Diudumenum semper fuisset acclamatum. Egregius forma iuuenis cui pater haud Mezentius esset. Quod & de Hetruscis refert Valerius Maximus *lib. 9.* Ac Hetrusci quidem parum feroces in pœna excogitanda, qui viuorum corpora cadaueribus aduersa aduersis alligata atque constricta, ita vt singulæ membrorum partes, singulis essent accommodatæ, tabescere simul patiebantur, amari vitæ pariter ac mortis tortores. Plura ad hanc rem spectantia videre licet apud Erasimum in colloquio quodam. De lepra autem vel elephantiasi constante matrimonio incidente, infra in suo loco in tractatu de nu-

ptiis dicetur. Nam ea matrimonium non dirimit. Et de lepra hæctenus.

§. 66. S V M M A R I V M.

An ob quosuis morbos contagiosos sponsalia dirimantur?

Sed an idem de aliis morbis contagiosis & insanabilibus & tetris horrendisq; dicendum, quales sunt scabies Gallica, seu Neapolitana, epilepsia vel comitialis morbus, phrenesis, paralyfis, phtylis. Et hic idem pene statuendum cenſeo, quod in lepra, vt ſcilicet ſanus inuitus eam, quæ eiufmodi morbo affecta ſit, ducere non teneatur. Nā cum ea ſit morborū illorum turpitudine & vehementia, vt alter alterius congreſſum refugiat & exhorreſcat, merito audiendus eſt is, qui à promiſſione diſcedere cupit: ſi quidem nulla corporum communicatio acceſſit. Idem de hydropo dicendum exiſtimauerim, ſiquidem de Medicorum ſententia inſanabilis ſit. De morbo comitiali vel epilepsia expreſſe ſentit Durandus *lib. 4. diſtinct. 27. quæſt. 3.* Et Hemmingius *fol. 165.* & conſtitutio Regis Friderici II. de ſcabeie Neapolitana, itemque Eraſmus, vt ex iis quæ paulo ante annotauimus liquet, & late in *libello de Chriſtiano matrimonio*. Arque hic vtrique conſulendum eſſe recte Beza ſcripſit, vt iuri ſuo renunciare vltro malint, quam vt vltcrius ad eam coniunctionem progredi velint, in qua vix ſit ſperandum, eos commodè victuros. Quod ſi alterutri id perſuaderi non poſſit, & alter matrimonium implere recuſat, dirimenda ſponſalia eſſe exiſtimauerim. Idque lege Geneuenſium expreſſe cautum reperiō. Et ita conſulti reſponderunt Theologi Wittebergenſes, vt refert Sneidevvinus in *commentariis ad T. de nuptiis*, idque probant Theodorus Bèza, Hemmingius. D. Beuſt. *fol. 18.* Et recte. Nam quem Deus huiufmodi morbo horrendo, & abominabili afficit, is ſciat ſe ad calibatū vocari diuinitus, & à matrimonio ineundo veluti ineptum & inhabilem auocari, ideoque rectius facere ſi cēlibem vitam inſtituerit, & Deo ſeſe ſalutemque ſuam commiſerit. Et ita ſentire videtur Viues, in *libello de officio mariti*, cuius verba adſcribemus. Magis illud prouidendum, ne quo laborent morbo, ex iis quos Medici hæreditarios vocant, qui à parentibus in liberos transfundantur, inter quos fœdi nonnulli, & qui officia vitæ impediunt. Ab his eſt diligentius cauendum, quam ab aliis vel leuibus, vel non perinde tetris atque abominandis. Quin ipſe, ſi quo laboras horrendo atque auerſando morbo, vellem ad eum modum vitæ tuæ rationes conſtituere, vt viuere cēlebs poſſes ſine delicto. Quam enim dulciſſimum eſt genuiſſe, tam eſt acerbiffimum, videre liberos graui morbo afflictoſ, quem ſæpe optemus, ſi fieri poſſet, in nos translatum potius quam in illis tanto cum dolore noſtro aſpicere, &c. Et paulo poſt. Hoc enim eſt boni & ſapientis hominis, nolle vt infortunium ſuum ad multos peruadat, ſed ſe vno concludatur. Quod ſi in amicos viros ea ſumus charitate præditi, vt accurate demus operam, ne ad illos mala noſtra contagione quadam ſerpant: quanto magis decet in liberos noſtros ad eum nos eſſe modum affectos?

Hoc

Hoc vero consilium putent patres datum esse, & sibi in eis coniugandis, ne tales videant nepotes & successionem gentis. Et libro de Christiana femina. Valetudinis maior est habenda ratio, tum propter domus & familiæ munia, quæ sanum rectorem crebro postulant: tum propter vxorem & liberos, quos morbo suo inficit, si sit contagiosus. Idque tanto accuratius cauendum, si teter sit morbus atque abominabilis, & ex iis quos medici hæreditarios nominant. Dixi pene. Nam etsi hi morbi tetri sint, horrendi & insanabiles, tamen si is sit vtriusque affectus & beneuolentiæ erga alterum, vt coniugium cupiant, impedien- dos esse non arbitror, dummodo à contagione nihil sit periculi.

§. 67. S V M M A R I V M.

Sponsalia an propter deformitatem possint dissolui.

HVic affine est quod Dd. tradunt, quod si post sponsalia alteruter in corpo- ris vitium incidat, quod deformitatem insignem afferat, sponsalia dirimi posse, veluti si cui nasus præcidatur, vel oculi extsculpantur, *textus cap. quemadmo- dum, de iureiurand.* intelligitur enim promissio vel iuramentum cum clausula vel conditione, rebus sic stantibus. *cap. cum, M. Ferrarien. de constitut. lib. 6. l. final. qui satisfacere cogantur.* Angelus in *summa*, & Duarenus. Et hæc recte dici existimo. Interim tamen propter morbum diuturnum, quo alteruter contrahentium la- borat, dummodo sanabilis sit, & minime contagiosus, vt quartana, hydrops, & id genus alii, sponsalia dissolui minime posse statuo. Itaq; recte tantum est con- stitutione Friderici secundi, vt si post sponsalia alteruter incidat in morbum contagiosum, vel alium tetrum & difficilem, tempus aliquod curationi præsti- tuatur, si interea æger sanari possit: sin minus, & morbus sit immedicabilis, re- cte dissolui posse sponsalia.

§. 68. S V M M A R I V M.

Sponsalia an dirimi possint si quis claudus, surdus, vel mutus fiat.

Sed si quis claudus, surdus, vel mutus fiat, & hic idem dicendum censent, quod hic à contagio nihil metuendum sit, & mutus & surdus ad coniuga- lem consuetudinem idonei sint, neq; quenquam inficiant. Eoque referunt di- ctum Augustini; quod in ius canonicum relatum est. *c. si vxorem 34. quest. 5.* Cuius summa est, vxorem sterilem, deformem, cæcam vel claudam, doloribus morbisue confectam retinendam esse. Ego tamen sponsam audiendam exi- stimauerim, quæ sponso post sponsalia claudus, muto, vel surdo facto nubere re- cusat, neque ei inuitam collocandam esse, præsertim si sanitatis nulla sit spes reliqua. Interim tamen expectandum esse annum vel biennium, *leg. sæpe, de sponsalibus.* vt constare possit, vtrum morbus sit medicabilis vel im- medicabilis. Imprimis autem si claudus quis factus sit, quod is ad socie-

societatem cōiugalem ineptus sit, & ideo ad cælibatum vocari videatur. Nana claudum vel claudam in matrimonium recipere, nemo non recusat. Herodot. *lib. 5.* refert, Amphioni natam fuisse filiam claudam Labdam nomine, quam nemo Bacchidarum (erant autem Bacchidæ, penes quos Corinthi regimen erat) ducere volebat, quam tamen Ection Echecratis, filius duxit.

§. 69. S V M M A R I A.

1 *Sponsa an repudiari possit ob medicamenta sterilitatis sumpta.*

2 *Steriles mulieres male audiuerunt.*

Idem dicendum si sponsa medicamenta sterilitatis sumpserit, idque liquido constet. Nam † & eam repudiari posse censeo: quippe cum ob sterilitatem etiam constante matrimonio vxores repudiatas esse tota antiquitatis historia ostendit. Anaxandridas vxorem alteram ducere coactus fuit ab Ephoris, quod prior esset sterilis. Herodot. Pausanias. Ariston repudiavit duas steriles vxores. Herod. Pausanias, item, Aegeus duas vxores steriles repudiavit, primam Metam Opletis filiam, alteram Calciopen Rhoxonoris filiam. Athenæus. Augustin. *de bono cōiugali c. 7. & lib. 19. contra Faustū.* Ac ob frigus & sterilitatem nuptias dissolui nemo nescit, & male audiuisse mulieres steriles, tanquam meretrices, quasi libi dinis caussa, malis venenis abortū procurarent. Interim tamen si quis sciens claudus, cæco vel alio vitio corporis affecto fidem dedit, tenetur, modo id vitium contagiosum non sit, maxime vero si claudus claudus, cæcus cæco matrimoniū promiserit. Nā & hic equalitas ad coniugii concordiam facit cum alter non habet, quod alteri obiiciat. Qua de re apud Erasimum memorabile extat exemplum, de quodam Britanno, qui tibiis esset contractis, ut sella veheretur, si loco moveri vellent. Is vxorem duxit cæcam, & rationem facti hanc reddidit, sic melius inter nos conueniet, inquit, feret claudus cæcam, nec erit quod alter alteri exprobet. Nec fefellit eum iudicium, conuictus fuit suauissimus, Deus eos prole numerosa beavit, vndecim scilicet liberorum, qui omnes sano corpore & vegeto fuerunt. Nam verissimum est quod prouerbio Græco iactatur, homines conciliari malis fortunæ, veluti exuli cum exule, cum ancilla seruo cæco cum claudus deformi cum lusco. Quo spectat Epigramma D. Pauli ab Eihen soceri mei in Ethicis.

Vxorem claudus cæcam ducebat, vterq;

Istius accepit commoda coniugii.

Cæca virum mulier claudum portauit, at ille

Portantis cæcum lumine rexit iter.

Mutua sic debet cum coniuge vertere coniunx

Officia, & tali gaudet amore Deus.

Epigramma ad imitationem veteris Poetæ Antiphili factū, quod eiusmodi est.

Ἄμφω πνεῖ, καὶ ἀλήμονες ἀλλ' ὁ μὲν ὀφείλει

ὅς ᾧ βιάσεται ἄλλον δ' ἄλλος ὑπηρεσίην.

Τυφλὸς

Τυφλὸς γὰρ χαλοῖτο κατωμήδων βάρεσσι ἄρεσσι
 Ἀτρεπτόν ἀθνεῖοις ὁμήκῳ ἀκροβάτει.
 ἢ μία διαμφοτέρεσι ἤκει φύσις ἐν γὰρ ἐκέρῳ
 τυλιπᾶς, ἀλλήλοισι ἐφ' ὅλον ἠέγνισαν.

Quod ita Aufonius vertit.

*Insidens ceco graditur pede claudus utroq;
 Quo caret alteruter, sumit ab alterutro.
 Cacus namq; pedes claudo, gressumq; ministrat,
 At claudus ceco lumina pro pedibus.*

Idem:

*Ambulat insidens ceco pede captus utroq;
 Atq; alterna subit munia debilitas.
 Nam cacus claudo pede commodat, ille vicissim
 Mutua dat ceco lumina pro pedibus.*

Quos etiam Morus varie vertit, & Politianus Græce. De Paralyse frigida-
 te exectione & impotentia, & aliis corporis vitiis, quæ & ipsa coniuges inha-
 biles reddunt, ad coniunctionem sexuum, quæ generandi causâ viuentibus
 data est, tractatu de nuptiis dicetur, quod ea ut plurimum matrimonio con-
 summato patefiant.

§. 70. S Y M M A R I V M.

Sponsa quamdiu teneatur expectare sponsum.

SED & absentia sponsi vel sponsa diuturna sponsalibus impedimento est.
 Quid enim si sponsus sponsam deserat, & alio sese recipiat? Certe liberum est,
 alteri aliam sibi conditionem quærere, *c. de illis. extra, de sponsalibus lib. 2. Cod. de
 sponsalib.* Sed quam diu sponsa sponsum expectare debeat, antequam alteri
 despondeatur, quæritur? Et iure Codicis triennium præfinitum est *l. 2. C. de re-
 pudiiis*, siquidem sponsus peregre profectus sit, & hinc inde vagetur, & non con-
 stet, ubi degat. Idem tempus præfigit constitutio Regis Friderici II. anno 82.
 lata, meo autem iudicio distinguendum est, de sententia Caii Iureconsulti *l.
 sepe de sponsalib.* Vtrum iusta & necessaria de causâ absit sponsus, an vero nulla
 de causâ, sed ut fallat, & sponsam ludibrio habeat. Priore casu non tantum an-
 num vel biennium sed triennium & ulterius, ut Caii verbis utar, expectabit,
gl. d. l. 2. de sponsalib. Causæ autem iustæ hæ sunt, valetudo sponsi sponsæue, &
 peregrinationes, legationes. Reipub. nomine, quæ ex necessaria causâ sunt.
 His adde captiuitatem, exilium, deportationem, vim. Quid enim si quis vi de-
 tineatur, & si quæ sint aliæ id genus causæ, de quibus iudex ex bono & æquo
 statuere. Item, si sponsus de voluntate sponsæ profectionem susceperit, & tam
 diu se abfuturum dixerit. Quibus casibus sponsa tantisper expectare tenetur,
 quoad reuertatur, vel de eius morte certissimus nuncius allatus sit, vel si com-
 modum videatur, ea loca ubi sponsus commoratur, adire potest. Non enim

A a a a

desertor

desertor est, quæ ex necessaria causa, & qui inuitus abest: item, qui volente sponsa abest. Nam is demum nocens & culpandus est, qui sua sponte nocens est, ut inquit Seneca, & id innuunt *cap. 1. 2. & 4. 34. distinct. q. 1.* Et hanc distinctionem sequitur constitutio Regis Friderici II. in verbis, *nisi iustis de causis impediatur. Om festemanden. Jete er vdi leugliche fersoldt forhedret.* Tradit Angelus in *summa*, si vero nulla eiusmodi causa subsit, an adhuc triennium sponsum expectare necesse habeat? Et ego ita sentio, siquidem non constat, ubi terrarum degat, vel utrum superstes sit, item, an reuertendi & nuptias consummandi animum habeat, & ita Ioannes Andreae sentit. Quod si constiterit, eum nullo impedimento aut de causa necessaria detineri, biennium saltem expectandum existimauerim, *l. 2. Cod. de sponsalib.* Quæ & Harmenopuli est sententia, si in eadem agat prouincia, si in remota aliqua orbis regione, triennium. Quod tempus si excesserit, posse puellam alteri coniungi, *lib. 4. tit. 1.* Quæ opinio etiam Cyni fuit, & æquitati maxime est consentanea. Sed si constet, eum animum reuertendi, sponsamque ducendi prorsus abieciisse, ita ut nulla spes sit, eum reuersurum (verbi gratia, si admonitus, rescripsit sibi non placere nuptias, eamque res suas sibi habere iussit) breuius tempus, hoc est, vnius anni sufficere existimauerim. In quam sententiam Panormitanus inclinare videtur, *d. c. de illis in fine.* Idque etiam in sponsalibus de præsentiloco habere existimauerim, quanquam Dd. contra sentiunt. Nam cum matrimonia propter desertionem diutinam dirimantur, quanto magis sponsalia? Idque propter periculum, ne mulier longa ista & diutina absentia commota, animum ad malas artes applicet, ut est natura hominum procliuus ad libidinem. Neque enim omnes Penelopæ similes existunt, quæ Ulissem viginti annos expectauit peregrinantem. Qua de re memorabile apud Herodotum exemplum exstat, *lib. 4. initio.* Scythæ cum 28. annos peregre abfuisent, & in patriam reuersi essent, vxores repperunt seruis iunctas visu orbatis (nam Scythæ omnes seruos excæcare solent) & armis vxores repetere coacti fuerunt.

§. 71. S V M M A R I V M.

Sponsam obuisse si quis credat & aliam sibi despondeat vtram retinebit?

Sed quid, si quis rumore & coniecturis verisimilibus adductus, & existimans sponsam obuisse, aliam sibi despondeat? Et dicendum, prima sponsalia posterioribus præferenda esse. Itaque secunda relicta, primam cui fidem dedit, retinere cogetur: Sed si secundam domum duxerit, nuptiis subsecutis & concubitu, matrimonium diuellendum minime existimauerim, iis rationibus adductus, quas supra *capite 12.* adduximus. Quod si autem prima ad eum redire, eique nubere nolit, a magistratu cogendam esse palam est: quod si nec hac ratione adduci possit, ut nubat, secundam eum ducere posse non dubitatur.

§. 72. SUMMARIA.

1 *Procedendi modus contra sponsum absentem.*2 *Formula sententia.*

NVnc videndum quis † procedendi ordo contra absentem seruandus sit. 1
Et persona quæ conqueritur, se sponsum vel sponsam alicubi reliquisse, & nescire num nupserit, percuntationibus diligenter inquirere & explorare debet, vtrum sponsus vel sponsa adhuc in viuis sit, & interim nullum coniugium tractare. Quod si ne tum quidem percuntationibus comperiat, vbi terrarum degat, vel vtrum in viuis sit, & aliquam duxerit, ibi tum res ad consistorium deferenda est, & petendum vt publice denunciatione in cœtu fidelium facta trinundino citetur, & præterea citatione publice valuis affixa, ter vocetur, vt ad diem certum sese sistat coram iudice causam allegaturus, cur hætenus diem ex die duxerit, & nuptias remoratus sit, interuallum autem citationum erit sex hebdomadarum, vel vnius mensis, plus minus, ita vt terminus integer sit quatuor aut quinque mensium, vel semestris, ne quid habeat absens, quod caussetur; sin comparuerit auditur: sin autem die præfinita non comparuerit sponsus vel sponsa, ab absente tanquam desertore libera pronuncietur, potestate ei facta alii nubendi. Vide tamen legem Geneuensem 140. 141. rectius hæc tradentem. Idem dicendum, etsi sponsalia iurata sint. Didacus. Interim tamen sponsæ eiusque parentibus iuramentum deferri potest a iudice, vt iurent, se nescire vbi locorum sponsus degat, sed & sponsi cognatis deferri posse existimauerim. Idque lex Geneuensis expresse tradit. Formula † 2 autem sententiæ ita concipi solet.

In Ehesachen N. Klägerinnen an einem/vnd N. Beklagten anders theils.
Nach dem N. jhr N. Catharinen die Ehe zugesaget/ vnnnd nach gehaltenen Verlobnuß an frembde entlegen Derter sich begeben / jr seythero nichts geschrieben/ oder zuentbieten lassen / vnnnd ob er wol auff Anruffen Catharinen/ an drey vnnnd mehr vnderschiedliche Dertern / allda er seine Wohnung vnnnd wesentlich Aufenthalt/vnd sonsten seine Freunde vnnnd Bekandten hat / von der Sangel vnd sonsten durch öffentliche Edict drey mahl auff gereume vnnnd gewisse Tage citirt/vnd peremptorie geladen worden/allhie für vns zuerscheinen /vnd anzuhören/welcher Gestalt seine Vertrauete ihnen seines Wegziehens vnd Aussebleibens halber beklagen würde/vnnnd seine Verantwortung vnnnd Entschuldigung dagegen einzuwenden vnd fürzubringen. Ist aber vnghehorsamlich außgeblieben/vnd nicht erschiene/auch Niemand seiner wegen einige Entschuldigung fürgebracht. Als sprechen wir Verordnere deß Consistorii zu N. daß Catharina auff Hauffen zu harren nicht schuldig sey / Sondern von ihm als einem Desertore vnnnd muhtwilligen Verlasser seiner Vertraueten / dafür er dann billich erkläret vnnnd erkandt wirdt / hiemit soll loß gezelet

Aaaa 2

vnd

vnd entfreyet/vnd sich ihrer Gelegenheit anderstwo zuverhelichen/ihr billich ge-
stattet vnd nachgelassen soll seyn/von Rechts wegen/1c.

§. 73. S V M M A R I A.

1 *Sponsalia an soluantur voto continentiae subsecuto.*

2 *Votum continentiae damnatur a Theologis.*

1 **H**Is etiam Canonistæ adiiciunt aliam sponsalium dissoluēdorum causam, nempe † votum cōtinentiæ virginittatis vel cælibatus, de quo etiam nobis, hoc loco aliquid dicendū est. Verbi gratia; Qui fidem mulieri dedit, paulo post immutatus, vitam monasticam eligit, & sponsæ valedicit, dissolui sponsalia Canonistæ vno ore affirmant, *c. non solum* 33. q. 8. & 27. q. 1. & tot. t. de conuersione coniugat. Idque apud Græcos & Romanos seruatum ostendit l. Deo nobis C. de Episcopis & Clericis, & Harmenop. lib. 4. t. 1. qui & inter plures alias causas hanc recenset qua sponsalia dirimantur, si quis, inquit, ad vitam monasticam transeat. Nicetas refert, Imperatoris Alexii Angeli filiam a patruo fuisse despōsam Stephano Triballorum Principi, Stephanum autem exiguo tempore in principatu exacto, monachum factum esse, in Papycio monte, sponsa repudiata. Artaxerxes Aspasiā quam filio Dario dederat in vxorem, postea ademit, & Dianæ Ecbatanis sacerdotem constituit. Quæ res maximas secum attraxit calamitates. Plutarch. in Artoxere. Comiola Toringa vidua Senensis locupletissima ciuis Messonensis, Rolando Petri Siciliæ Regis fratri captiuo, significari iussit, se λυτῶν pro eo soluturum, & carcere liberare eum velle, siquidem promitteret, se eam vxorem ducturum. Quod ille se facturum sancte recepit. Matrimonio per procuratores promisso, mulier Rolandum duabus auri vnciarū millibus redemit. Rolandus liberatus promissis stare noluit, quod Regio sanguine ortus, ciuem ducere sese indignum existimaret. Comiola Rolando dicam scripsit, & re ad iudices delata hominem cōuicit. Tandem ab amicis persuasus nuptias facere decreuit. Cumque amici conuenissent, vt de nuptiis trāfigerent, Comiola, quæ prorsus immutata erat & a nuptiis abhorreret, Rolandum ingratitude & ignauia accusare & obiurgare, qui beneficiorum prorsus oblitus, eam ludibrio haberet, cui vitam & salutem deberet, & tandem palam professā est, sibi nuptias illas cordi non esse, neque adduci posse, vt homini tam vecordi nubat, sed nuptiis spretis Deo virginittatem, opesque suas dicare. Fulgosius li. 5. c. 3. Idque etiam tunc locum habere existimant, vt etsi is, qui simpliciter vouit, postea iuratus alicui coniugium promittat, votum seruare cogatur & pœnitentiam agere debeat, quod iuramentum non recte præstiterit. Sed Theologi † recentiores contra sentiunt, & eiusmodi votum continentiae perpetuæ seu virginittatis prorsus impietatis damnant, & reiiciunt, tantum abest, vt sponsalia vel matrimonium eo dirimi velint. Rationes autem quibus ipsi nituntur hæ sunt, quod eiusmodi votum pugnet cum mandato & ordinatione Dei, qui hominem condicit ad societatem coniugalem, & disertis verbis præcepit,

præcepit, vt crescerent, terram replerent, & Reipub. Christianæ seminarium pie sancteque propagarent. *Genes. 3.* Non est bonum hominem esse solum, hoc est, extra coniugium esse. Item, crescite & multiplicamini, quæ verba quater in sacris literis reperiri notant Hebræi. Quibus significatur, eam esse Dei voluntatem, vt qui a vita cælibe abhorret, vel ad eam aptus non est, quod [*hizru mthgbr eliu:*] id est, concupiscentiam innatam sentiat inualescere, maritus fieri debeat, ne in transgressionem incidat, vt Hebræorum verbis vtar. Quo spectant sententiæ vulgo apud illos iactatæ: Nihil est bonum nisi mulier, cui-cunque non est vxor, is homo non est. Item, qui fructum ex se non edit, affirmatur effusori sanguinum. Qui habitat sine vxore, est sine bono, sine benedictione, sine cohabitatione, sine lege, sine pace, qua de re plura legere licet, in libro qui inscribitur Arba Turim. Idem vult Apostolus *1. Corinth. 7.* Vnusquisque fornicationis vitandæ causâ vxorem habeat. Item melius est, nubere quam vri. Et Athenæus ex auctoritate Hieroclis Philosophi tradit, genus hominum esse sociale, ipsius autem societatis elemētum quasi quoddam & principium coniugium, sine quo neque ciuitas consistere, neque domus perfecta esse possit. Qua de causâ & Homerus Myfas & Thraces sine mulieribus viuētes *αβίους*, id est, minime viuos appellat, vitamque cælibem dimidiatam reputat, & Prothesilai domum imperfectam nominat, quod absque coniuge esset. *Iliad. 11.* Et matrimonium semiperfectum appellant, quod caret liberis, beatū autem id censent, quod floret & germinat vndequaque, Clemens *lib. 2. Stromatum.* Quo spectat dictum Hieroclis *ὁ μὴ περὶ ἐν ἑσθλῶς γαμετὴς γυναικὸς, ἢ τῶν τέκνων ἄτερος* & *ἔστι τῆς ἀλθηναικῆς καὶ γνηζίας εὐνοίας.*

Sed & ipsa hominis creatio & forma corporis demonstrat, hominem a Deo ad coniugium, non ad cælibatum factum & destinatum esse. Itaque recte Lactantius *li. 6. c. 23.* Cum excogitasset Deus duorum sexuum rationem, attribuit ipsis, vt se inuicem appeterent, & coniunctione gauderent. Itaque ardentissimam cupiditatem cunctorum animantium admisit corporibus, vt in hos affectus auidissime ruerent, eaque ratione propagari & multiplicari genera possent. Quæ cupiditas & appetentia in homine vehementior & acrior inuenitur, vel quoniam virtutem soli homini dedit, vt esset laus & gloria in coercendis voluptatibus & sui abstinencia. Et paulo post. Sicut autem dedit nobis oculos Deus, non vt spectemus voluptatemque capiamus, sed vt videamus, propter eos actus, qui spectant ad vitæ necessitatem, ita genitalem corporis partem, quod nomen ipsum docet nulla alia de causâ, nisi efficiendæ sobolis causâ accepimus. Item: Nec aliam ob causâ Deus, cum cæteras animantes suscepto fœtu maribus repugnare voluisset, solam omnino fœminam viri patientem fecit, ne fœminis repugnantibus, libido ageret viros aliud appetere, eoque facto castitas gloriam non inueniret. Eodem spectant verba elegantissima veteris philosophi apud *Stobæum* a quo hæc Lactantius mutuatus esse videtur. Sunt nuptiæ maxime secundum naturam, si quicquam aliud. Quam e-

nim aliam ob causam opifex hominis primum quidem bipartito diuifit genus nostrum deinde genitalia ei bina adiunxit, aliud viri, aliud fœminæ, postremo cupiditatem vehementem vtrique iniecit conseruationis & coniunctionis cum altero, & ingens deliderium mutuum alterius vtrique concitauit, vt mas fœminam appeteret, fœmina marem. Nōne igitur fit euident, quod vtrunque sexum conuerfari iungique voluerit, & communi opera vitam instituire, seque mutuo iuuare & gignere, simul ac educare liberos, vt genus nostrum perpetuo esset. Arnobius *lib. 3.* Sed enim vt ad vsus certos, manus, pedes, oculi, cæterique constructio membrorum sua quæque in officia constituta est, ita conuenit credere, in sui muneris functionem comparatas esse has partes, 4. & 13. Idem *lib. 8.* Quid qui sanguine suo libat, & vulneribus suis supplicat? non profanus melius esset, quam religiosus, aut cui testa sunt obscœna demissa, quomodo Deum violat, qui hoc modo placat, cum si Eunuchos Deus vellet, posset procreare, non facere. Eadem tradit Lucianus in *Dialogo de amoribus*, & iisdem pene verbis, quæ adscribere superuacaneum est. Et Cicero de *finibus*. Consentaneum est naturæ, inquit, vt sapiens velit vxorem sibi adiungere, & ex ea liberos procreare. Qua de causâ gentes quæ sapientiæ laude claruerunt, naturam ducem secutæ, vitam cælibem maxime damnarunt, & pœnis afficiendam, e contra coniugium honoribus & præmiis honestandum existimauerunt. Et vt ab Hebræis primum initium faciamus, Moses sterile coniugium execratur, & maledictis annumerandum censet eum, qui semen, hoc est, sobolem in populo Israelitico nullam haberet. Et Lya despecta dicitur, quod sterilis essent. Quod si lex sterile coniugium damnat multo magis steriles damnat. Nam si natura culpanda est, multo magis voluntas eorum damnanda est, qui operam dant, vt steriles sint. Et inter alias pœnas & calamitates, quibus Deus populum suum afflixit, & hæc a Dauide numeratur & recensetur, quod virgines nuptialis gaudii expertes, in nuptæ manserint. *Psal. 78.*

Vrbibus innuptæ variis mansere puella.

§. 74. SYMMARIVM.

Cælibes a veteribus mulctati.

Sed & leges Persarum Græcorum & Romanorum, eos qui cælibes essent mulctabant, & veluti indignos ad honores non admittebant. Apud Athenienses festo quodam die cælibes a mulieribus circum aram tracti, flagris cedebantur, quo ex ignominia illata, ad dandam liberis operam excitarentur. Et Lycurgus lege lata ciues Lacedæmonios arceri iubebat ludis gymnasticis, & spectaculis, qui cælibes essent: imo hieme nudi cogebantur forum publicum circumire, & carmē in seipos probrosum canere, quo fatebantur, se meritis pœnas luere, quod in patrias leges deliquissent.

Præterea

Præterea nec ipsis natu minores assurgebant, neque cedebant loco, quod tamen apud Romanos nefas existimabatur, & morte piandum, si iuuenis vetulo non assurrexerat. Et scribit Plutarchus Periclide nobilissimo clarissimoque viro in theatro venienti, neminem locum dedisse, quod dicerent, ne tu quidem mihi qui cederet genuisti, Græce οὐδεὶς ἐμοὶ σὺτον ὑπείζαντα γέννηκας. Idque laudatum fuisse a Lacedæmoniis. Plutarchus *in vita Lycurgi*. Camillus etiam censor cælibes & oratione, & minis metuque mulctæ, eo compulsi, ut viduas quæ multæ erant propter bella matrimonio ducerent. *Plutarch.*

Quid quod & actiones seu iudicia publica eo nomine instituta erant apud Athenienses ἀγάμων siue ἀγαμίον δική, id est, crimen seu actio neglectarum nuptiarum aduersus eos qui vxores non duxissent, hoc est, cælibes. Apud Lacedæmonios ὀψιγαμίον & κακογαμίον δική aduersus eos qui sero duxissent vxores, vel quod non bene duxissent vxores κακογάμοι erant, qui propter diuitias affinitates diuitum quærebant, non autem virorum bonorum. Plutarchus *in Lyfandro*. Clemens *libro secundo Stromat.* Laconum legislator, non solum pœnam imposuit ei, qui vxorem non duxisset, sed etiam ei, qui vnam tantum, & ei qui serius duxisset, & cælibi.

Idem tradunt Athenæus, Plutarchus *in Lyfandro*, & ex eo Sigonius *de Republic. Atheniensium*, Bonfinius *de castitate coniugali*. Volaterranus *libro trigesimo*. Alexander *libro quarto capit. octauo*. Itaque & unicuique mulctam dixerunt, teste Stobæo. Primam ei qui vxorem non duxisset, alteram sero ducenti, tertiam & grauissimam illi, qui malam duxisset vxorem, quod ob eius prauos mores maritus male audiat, ideoque merito mulctandus sit, qui in se tam magni momenti sibi non prospexerit, & eam duxerit, cuius mores exploratos non haberet.

Ita Claudius Cornelius Sifentius, cum in Senatu culparetur ob vxoris vitam & mores, is hac excusatione vsus est, quod eam sciente & suadente Augusto duxisset. Cæsar ubi id audiuiisset verbum nullum prolocutus, curia se proripuit. Dion. Ephori Archidamum Regem mulctarunt, quod vxorem exigui corporis duxisset. Non enim nobis reges sed regulas procreabis, dictantes, Græce οὐδὲ βασιλῆς ἡμῖν ἀλλὰ βασιλίδια γυνάσσει.

Mulctam autem hanc definit Plato *de legibus libro sexto*. Cælibem post trigésimum quintū annum ætatis vult quotannis pendere centum vel septuaginta vel quadraginta drachmas, pro modo facultatum, si quis autem singulis annis mulctam non persoluat, decuplum debeat, eamque mulctam Iunoni sacram esse. Item in iuuenem cætu cælibem inhonoratum esse debere: Clemens *lib. 2. Stromat.*

Præclare Plato iubet vxoris alimentum publice pendere ærario eum, qui vxorem non duxisset, sumptus item, quos oportet dare magistratibus. Dionys. Halicarnassæus *lib. 9*. Prisca lege cogebantur vxores per ætatem viri ducere educareque liberos, quos & Romani secuti sunt.

Nam

Nam & hi multam dixerunt illis, qui cælibes viuerent. Vnde vxorium pependisse dicebatur, quod vxorem non haberet, æs populo dedit. Æs a cælibibus primi exegerunt M. Furius Camillus & M. Posthumius Cæsus anno ab vrbe condita 300. Festus. Idque expressis verbis tradit Valerius Maximus *lib. 2.* Camillus & Posthumius, inquit, censores, æra pœna nomine, quod ad senectutem cælibes peruenerant, in ærarium deferri iussi erant, iterum puniri dignos, si quo modo de tam iusta constitutione queri sint ausi, cum in hunc modum increparentur. Natura vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit, parentesque vos alendos nepotum nutriendorum debito (si quis pudor est) alligauerunt. Accedit etiam iis, quod infortuna longa præstandi huiusce muneris vocationem estis assecuti, cum interim consumpti sunt vestri anni, & mariti & patris nomine vacui. Ite igitur, & nodosam exoluite stipem vtilem posteritati numerosæ. Ita M. Valerius Maximus & Iunius Brutus Bulbus censores bona eorum, qui ad senectutem cælibes peruenerant, fisco tradebant. Tranquillus & Volaterranus *li. 30.* Idem tradit Nicephorus *lib. 7. c. 46.* Constantinus, inquit, absurdas apud Romanos leges, ne cælibes in adeunda hæreditate coniugibus æquarentur, neue præterquam propinqui quicquæ ex testamento lucrarentur: Præterea, vt qui liberos non procreassent, dimidia parte bonorum multarentur, abrogauit, ne scilicet qui cælibatum complecterentur, quod deteriore maritis essent conditione, minus eam sectarentur vitæ, quæ se in studiis Deo placitis sedule exercet. Quin & ii qui per continentiam in cælibatu vitam degunt, præcipuum quiddam præillis haberet sanxit, vt cælibes scilicet omnes, etiam impuberes, pro eo atq; eis visum esset, testari possent, contra consuetudinem, quæ olim apud Romanos obtinuerat, qui legestales condiderant, vt urbem seditionibus, bellis ciuilibus ante eiusmodi sanctionem exhaustam, ciuibusque orbatam, matrimoniis liberorumq; procreatione frequentiore redderent. Sozomenus *historia tripartita lib. 1. c. 9.* Et Tertullianus *lib. de Monogamia.* Aliud, inquit, est, si apud Christum etiam legibus Iuliis agi credunt & existimant, cælibes & orbos ex testamento Dei solidum non posse capere. De Augusto refert Zonaras *To. 2.* eum vitæ cælibi tam virorum quam fœminarum pœnas constituisse, coniugio autem & procreationi liberorum præmia proposuisse. Qu, enim Metellus censor censuit, vt ducere omnes omnino vxores, cogerentur liberorum procreandorum causa. Exstat oratio eius quam Augustus Cæsar quum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam in Senatu recitauit. Florus *li. 59.* Quæ oratio apud Dionem exstat *li. 56.* Nam cum Equites legem, quæ de cælibibus lata erat, antiquari vellent, Augustus seorsim cælibes, item eos qui mariti essent, in cõcionem conuocauit, & cum cælibes numero superiores esse vidisset, vehementer commotus est, & maritis collaudatis in cælibes inuectus est. Orationis summa hæc est. Dolere se tantam eorum esse multitudinem, qui nec virorum, nec ciuium, nec Romanorum nomine digni sint, quod neque viros, neque ciues,

ues, neque Romanos sese præstent, vt qui genus suum abolere, & nomen Romanum perdere in animum induxerint. Arque ea in re eos maximum flagitiũ committere, quod omnia alia crimina exuperet. Homicidas esse, qui eos non gignant, quos ex se nasci conueniebat: impietatis reos esse, qui nomina maiorum intermori sinant: sacrilegio sese obstringere, qui genera a Deo monstrata aboleant, eoque templa eorum atq; aras euertant: Patriæ proditores, qui eam sterilem reddendo funditus extirpent, dum habitatoribus eam orbent. Maiores eorum Romulum, Curtium, Sabinos, vitæ discrimina adiisse, & bellum pro nuptiis gessisse; eos nuptias pro nihilo habere, nulla alia de causa, nisi vt cælibes sint, exemplo virginum vestalium. Itaque si pudicitiam etiam non seruent, itidem vt illas, supplicio afficiendos esse. Quare poenitentiam eos agere, & ad nuptias animum adicere debere, vt deinceps laude non reprehensione digni videantur. Initio nascentis Reipub. Romanæ memini permissum fuisse negligere coniugium, neque sobolem, legibus ea de re latis, se autem multâ constituisse quod non parerent, vt eius metu in officio continerentur, præmia autem obtemperantibus, sed nec sic quicquam profecisse. Quod his omnibus licentiam illam extra matrimonium, & absque sobole viuendi, præferant coniugio, cum interim latronibus & immanissimis belluis nihil præstent, neq; eos tam cælibe vita capi, vt absque mulieribus viuant, & vt lecti sociam quilibet non habeat, sed licentiam libidini & lasciuia excercendæ quærere, se lege lata permisisse, vt teneras puellas & coniugio immaturas sibi desponderent, vt hac ratione eas ad nuptias impellerent, sed neque minando, hortando, neq; differendo, neque orando quicquam profecisse. Itaque se non videre, qua ratione Respub. stare & conseruari possit, nisi forte expectent, quod est in fabulis, vt ex terra aliqui exoriantur, qui Rempub. excipiant & tractent. Hortari itaq; vt insanire desinant, & secum reputent, urbem nullo modo saluam esse posse, nisi in locum eorum qui morbis & bellis absumantur, alii substituantur: Esse quidem in matrimonio molestias & difficultates, idque negari non posse, interim cogitandum, nullum esse bonum, cui non sit aliquid acerbi admixtum, quod si quis declinare velit, ne bonum quidem appetendũ esse, quando quidem ad virtutem & voluptatem veram perueniri non possit, nisi in ea paranda labor impendatur. Idque in coniugio in primis locum habere, vbi etiam quædam sint molesta, tamen plura esse bona, si hæc cum illis conferantur. Nam præter ea commoda quæ coniugium sua natura secum adferat, ipsa præmia legibus constituta maritis, ciues ad parendum adducere debere. Turpe esse eorum causa, propter quæ alii vitam suam amittunt, nolle mulieres ducere, & liberos alere. Arque de his cum illis ex postulare sese coactum fuisse, sperareq; eos iam persuasos, vt ciuium nomen retinere, ac virorum patrumque cognomen accipere velint. Quare si se diligant, ac patris nomen non adulationis sed honoris causa dederint, hortari operam dare velint, vt mariti patresque fiant, quo ipsemet id merito ac iure, gerere possit. Hactenus Augustus. Eadem pene

B b b b

uadit

tradit Clemens Alexandrinus *lib. 2. Stromatum*. Ignauus est & imbecillus animi & fugere conuictum & vitæ consuetudinem cum vxore & liberis. Cuius enim est amissio malum, eius omnino possessio bonum est. Ita autem se habet in reliquis. Atqui liberorum amissio, inquit, est ex supremis malis. Filiorum ergo possessio bonum est. Quod si ita est etiam matrimonium. Absque genitore, inquit, nunquam fuerit filius, nec absque matre filii conceptio. Patrem vero & matrem efficit coniugium. Item, si vxoribus ductis liberos non procrearent, hominum caritatem inuehent, & ciuitates dissoluent, & qui ex iis existit, ornatum: est autem eiusmodi eorum impietas, quod diuinam dissolunt generationem.

Sed quia de præmiis dicere cœpimus, & hoc notandum est, quod in honorem coniugii Moses constituit, vt qui recens vxorem duxisset, in bellum proficisci non cogeretur. *Deuteron. cap. 20*. Cauere enim voluit, ne nouus maritus in prælio cadat, nullo post se hærede relicto, miseret vero cum vxoris & sponsæ & viduæ statim futuræ, vt loquitur Procopius Gazæus, vel vt Clemens Alexandrinus: Ne dum auellimur a cupiditatibus ignauo & abiecto animo, demus operam militiæ, *lib. 2. Stromat.*

Ita & Græci & Romani præturas, quæsturas, consulatus, honores & magistratus iis qui mariti essent, dederunt, & plurium liberorum patres, in rebus omnibus & negotiis illis præferebantur, qui cælibes essent, & pauciores liberos haberent. Alexander *libro quarto. Geniali. capit. octauo*. Bonfinius *libro tertio, de pudicitia coniugali*. Quo spectant verba Clementis Alexandrini *libro secundo Stromatum*. Non permittunt legislatores maximos magistratus gerere iis, qui vxorem non duxerint.

Et Cornelius Tacitus *lib. 2. de prætore in locum Hispanii Galli, quæ mors abstulerat, subrogando, certamen incessit*. Germanicus atque Drusus Horterium Agrippam propinquum Germanici fouebant, contra plerique nitebantur, vt numerus liberorum in candidatis præpolleret, quod lex iubet: Idque & Hebræos secutos esse ex lege quæ in eorum Iurisprudencia exstat, colligitur, cuius hæc est summa. In Senatum non recipiendum esse senem decrepitum, nec Eunuchum, quod crudelis & immisericors sit, nec virum, qui nullos liberos habet, vt misericors esse discat; [*ain memdin hssnhdrin skn muslg bschnim vla fris schisch bu achfriuth vla schain lu bnim cdi schiha rchmn*:] Et Theophilus in constituendo tutore, inquirendum esse scribit, an vir sit bonæ frugi, an locuples, an vitæ pignora habeat, id est, liberos. Nam qui liberos habet, nouit quo pacto erga liberos affectus esse debeat, quibus in locum patris datus est, §. i. *de satisfactionibus tutorum vel curatorum*. Imo imperfectus homo censetur. Clemens *lib. 2. Stromat.* Qui caret liberis, est ea perfectione defectus, quæ est secundum naturam, vt qui suum successorem in locum suum non substituerit. Perfectus enim est, qui ex seipso fecit similem, vel potius quando illum idem fecisse viderit, hoc est, quando in eandem peruenerit naturam filius, cuius est quem genuit.

genuit. Reges quoque Persarum præmia subditis proposuerunt, propter sobolem, quæ ἄλλα πολυτελείαι Strabo vocat, vt hac ratione regnum populosum redderent, & nunquam deessent, quorum opera contra hostem vterentur. Herodotus. Apud Persas secundum bellicam fortitudinem præcipue digna censetur viro numerosæ sobolis procreatio, ex vxoribus iustis & pellicibus. Et qui plurimos ediderit liberos, ei rex quotannis munera mittit. Apud Lacedæmonios ius trium liberorum vacationem a militia tribuebat, per quatuor libertatem consequabantur.

Apud eosdem vir qui tres filios procreasset, ab excubiis liber erat, qui vero quinque a publicis officiis immunitatem habebat. Ælianus. Florentiæ etiam hodie vir duodecim liberos habens, immunis a vectigali efficitur, vt refert Volaterranus libro trigesimo *Philologias*. Ius etiam trium liberorum apud Romanos magni beneficii loco habebatur (quo spectant verba Plinii in epistola ad Traianum Scio Domine quantum beneficium petam) & tribuebat immunitatem a multis oneribus, & plurima concedebat, præcipuo quodam iure, & singulari, scilicet, vt mulieres res suas sine tutorum auctoritate administrare possent, & testamentum condere, Plutarchus in vita Numæ, vt viri ab omnibus muneribus ciuilibus & tutelis excusarentur.

Quod ius mariti, qui tres liberos non habebant, impetrare ab imperatoribus solebant, & difficulter obtinebant, vt ex Traiani epistola ad Plinium colligitur: Quam parce hæc beneficia tribuam, inquit, vtique mi Secunde charissime, hæret tibi, cum etiam in Senatu affirmare soleam, non excessisse numerum, quem amplissimum ordinem suffecturum mihi professus sum. Quo spectat & illud Martialis.

Nescio quid de te non belle Dento fateris,
Coniuge qui ducta iura paterna petis,
Sed iam supplicibus Dominum lassare libellis
Desine, & in patriam serus ab vrbe redi.
Nam dum tu longe deserta vxore, diuque,
Tres quæris natos, quatuor inuenies.

Ex quibus colligitur, quoties infælix aut sterile esset matrimonium, ius trium liberorum petatum esse. Itaque Plinius ad Traianum Suetonio suo ius trium liberorum petens, huic, inquit, ius trium liberorum necessarium faciunt duæ causæ. Nam & iudicia amicorum promeretur, & parum fælix matrimonium expertus est, impetrandumque a bonitate tua per nos habet, quod illi fortunæ malignitas denegarit.

Ex quibus omnibus efficitur, calibatam omnibus gentibus, quæ sapientiæ laude claruerunt exosum & damnatum fuisse. Quarum consensus & auctoritas non parum momenti ad veritatis inuestigationem habet. Nam quod ab

Bbbb 2 omnibus

omnibus hominibus probatur, id natura notum esse oportet. Quippe qui naturam ducem sequitur, nunquam aberrabit. Cum itaque cælibatus tanto odio & reprehensione laborat, ei utique tantum tribuendum minime videtur, ut spontalia subsequens infirmare debeat. Idque etiam ex collatione cælibatus & coniugii demonstrari posse videtur. Ideoque hæc duo inter se conferre oportet.

§. 75. S V M M A R I A.

- 1 Coniugium a Deo institutum.
- 2 Cælibatus lege vel mandato expresso non est institutus.
- 3 Sponsa voto continentia non liberatur a promissione facta.
- 4 Coniugium secundum naturam est.
- 5 Virgines vestales Romæ virginitatem seruare non potuerunt.
- 6 Virginitatis perpetuæ professio impossibilis.
- 7 Cælibatus in Germaniam quando introductus.

1 **C**oniugium † a Deo institutum est, & hominibus expresse mandatum, cæ-
 2 libatus † vero lege vel mandato expresso institutus non est, neque præceptus, sed ex non præcepto & sponte pro arbitrio suscipitur. Idque Apostolus, testatur verbis disertis. De virginibus, inquit, expressum Dei præceptum non habeo, consilium autem dō. Itaque recte vetus Theologus Maximus lib. 4. de charitate. *Τὰ μὲν τῶν φύσιν ἡμῶν κατὰ θεὸν προτιομένων, κατ' ἐντολὴν πράττεται τὰ δ' οὐ κατ' ἐντολὴν, ἀλλ' ὡς ἂν τις εἴποι ἐκούσιον προτιορῶν. ὅτι κατ' ἐντολὴν μὲν, τὸ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς. τὸ μὴ μοιχεύειν καὶ φόνευσιν καὶ τὰ λοιπὰ. οὐ κατ' ἐντολὴν δὲ τὸ παρθεύειν, ἢ ἀγάμια ἢ ἀκτημοσύνη, ἢ ἀναχώρησις καὶ τὰ ἐξ ἧς. ταῦτο δὴ τῶν λόγων ἐπέχουσιν, ἵνα εἰάν τις τῶν ἐντολῶν κατὰ θεὸν ποιῇ, ἀδελφεὶς μὴ δυνήσῃ μὲν. δὲ τῶν δόγων ἀγαθὸν ἡμῶν ἐξιλέωσθαι δὲ σφάλειν.* Id est, quæ a nobis secundum Deum fiunt, partim ex præcepto fiunt, partim non ex præcepto, sed ut sic dicamus, voluntaria appetitione. Ex præcepto fiunt, ut Deum & proximum diligamus, & inimicos amemus, ne adulterium committamus, ne quem occidamus & alia id genus plura. Cæterum non ex præcepto fiunt, virginitas, cælibatus, paupertas, vita eremitica, & alia id genus plura. Habent enim donorum rationem, ut si qua præcepta ex infirmitate implere nequeamus, per dona bonum illum dominum placare studeamus. Et Gregorius li. 15. moralium: Virginitas non est de præcepto. Item virginitatem magis obtulit quam imperauit Deus. Vnde recte ille Bonfinius lib. 4. de virgine. Quoniam diuinus ille figulus non ignorans vasculi fragilitatē quod efflaxerat, virginitatem in audientis potestate dimisit. Quo spectat illud: Non omnes capiunt hoc verbum sed quibus datum est. Item, si virginitatem imperasset, & damnaret nuptias hominum, videretur auferre seminarium, ynde & ipsa virginitas nascitur. Ex quibus colligi posse videtur, eum qui coniugium promissit, & sponsam habet, voto continentiae non liberari, quod is Dei mandatum expressum habeat, quo res promissa nititur, hoc est, coniugium,

gium, at qui continentiam vouit Dei mandatū non habet, sed *ἐκουσίαν μεσση-
ρον* & vt Apostolus loquitur, consiliū, & vbi consiliū datur, afferentis &
accipientis est arbitrium, vbi præceptum, seruiendi est necessitas. Nuptiæ au-
tem vt diximus imperantur, virginittis vero nulla sunt præcepta. Ideoque
plus valere debeat, quod Dei expresso verbo & mandato nititur & suscipitur,
quam quod sponte & pro arbitrio suscipitur.

Deinde coniugium † maxime secundum naturam est, ad quod appetitione 4
innata trahimur, ducimur & impeilimur. Quo spectat illud Ciceronis *de finib.
sup. allegat.* Consentaneum est naturæ, vt sapiens velit vxorem sibi adiungere,
& ex ea liberos procreare Clemens Alexand. *lib. 2. pedag.* Non coire autem ad
liberorum procreationem, est facere iniuriam naturæ, quam quidem magi-
stram adsciscere oportet, & quas adducit temporis discrimina, prudenter cō-
siderare, senectutem, inquam, & puerilem ætatem. His enim nondum con-
cessit, illos autem non vult amplius vxorem ducere. Votum autem continen-
tiæ perpetuæ, ex eorum numero est, quæ in nostra potestate sita non sunt, & a
nobis vix vel difficulter præstari possunt, quæ Græci *ἀδύνατα* vocant. Quo spe-
ctant verba Christi. Non omnibus datum est, qui potest capere capiat. Idque
indicat S. Maximus: Qui, inquit, virginittatem aut cælibatum honorat, ei ne-
cessè est, vt habeat lumbos præcinctos, & lucernam ardentem per precatio-
nem, & contemplationem & spiritualem charitatem. Quo spectat illud Igna-
tii *παρδνίας ζήρον μηδεν ἐπιθίτει ἐπισβαλὲς ἃ τὸ κτῆμα καὶ δυσφίλακτον, ὅταν κατ' ἀ-
νάγκην γίνεται.* Id est, virginittis iugum nemini imponito. Periculosa enim est
possessio, & custoditu difficilima, quando coactis imperatur, &c. Idque expe-
rientia omnium temporum testatur. Nam ne virgines †, quidem vestales Ro- 5
mæ virginittatem seruare potuerunt, quas tamen solum quinquennium a nu-
ptiis abstinere, & ignem sacrum custodire oportebat, & ab initio quatuor fue-
re postea propter sacrificiorum multitudinem Tarquinius ad quatuor duas
addidit. *Dionys. Halicarn. lib. 1. & 3.* qui numerus semper mansit. Numæ autem
temporibus triginta annos innuptas manere oportebat, post elapsū autem
annum trigesimum nihil vetabat, cui vellent nubere, idque aliquot fecisse i-
dem testatur. Primo decennio discebant quæ sui essent officii, altero ea exer-
cebant, tertio decennio alias ipsæ docebant Plutarchus. Ad exemplum autem
Romanorum Helena etiam, Constantini Magni mater, postquam sancta li-
gna crucis inuenta essent templo in sepulchro Domini extructo, Vestales vel
sacrificulas instituit, eisque e publico victum decreuit. Suidas *in voce ἐστὶς δεξ.*
Interim tamen ex tam paucis multæ propter stuprum admissum, capitali sup-
plicio affectæ sunt. Et quidem statim post constitutum sacerdotium. Amulii
filia Rea vel Syluia, mater Romuli & Remi, a patre Vestalis facta, grauida de-
prehensa & in carcerem coniecta est, vbi & vitam finiuit. Plutarch. Et sequens
ætas exempla vidit similia: Tuciā virginem Vestalem incestum commisisse
refert Plinius *lib. 28. cap. 2.* Sextilia item virgo in stupro deprehensa, morte pœ-

nas luit, & viua defossa est. Capronia virgo deprehensa, suspendio supplicium anteuertit. Minutia vestalis suspecta stupri, propter mundio rem cultum, ad portam Collinam via strata defossa est. *Liuius li. 7.*

Eo anno Minutia Vestalis suspecta, primo propter mundio rem iusto cultum insimulata, inde apud Pontifices ab indice seruo, quum de eo iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestatem hoste facto indicio viua sub terram defoditur, ad portam Collinam dextera via strata defossa scelerato campo ab incesto id ei loco nomen factum *Liuius lib. 5. ab vrbe condita.*

De Oppia & Flronia idem narrat. *Liuius lib. 22.* Nam altera sub terra defossa est ad portam Collinam, altera sibi ipsi mortem consciuit. De Opimia idem narrat Dionysius Halicarnassæus, his verbis: Interea dum hæc in castris geruntur, in vrbe obseruata sunt multa prodigia, quæ omnia eo tendebant, vt creditum est, offensos esse Deos. Quamobrem magna inquisitione secuta tandem indicium ad pontifices delatum est, vnam Vestalium ignis sacri custodum Opiniam amissa virginitate sacra polluere. Cuius criminis vera confessione quaestionibus expressa traduxerunt per medium comitium, dempta prius capiti corona suis manibus, viuaque defoderunt, in specu subterranea. Duos vero eius corruptores flagitii conuictos, statim necauerunt, verberatos publice, *lib. 8.* Idem narrat de Vrbina virgine Dionysius *lib. 9. his verbis.* Hac calamitate saeuiente, quidam seruus pontificibus indicat, vnam virginum Vestalium Vrbiniæ virginitate amissa, impure sacra pro populo facere, qui a motam a sacris, & in iudicio conuictam verberauerunt, traductamque per urbem viua defoderunt.

Ex incesti patratoribus alter sibi ipsi manus intulit, alter a pontificibus comprehensus in foro sub furca flagris cæsus ac necatus est. Atque ita demum pestilentia desuit. Hactenus Dionysius. Ita & Pinaria Marci filia in stupro deprehensa fuit. *Dionys. lib. 3.* Antonius etiam Caracalla Clodiam Lætam vitiauit, de qua etiam supplicium sumptum fuit, quamuis ipsa exclamaret, sese innocentem esse & virginem, & propter morbos corporis ad rem venerem inep tam. *Dionys. Niceus & Xiphilinus in Antonino.* Cornelia item virginum Vestalium maxima stupri conuicta, anno Christi redemptoris nostri 94. sublata est, vt refert Eusebius in *Chronicis.*

De Catilina narrant Salustius & Valerius, eum sacerdotem Vestæ stuprasse. Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, ob suspicionem elegantioris cultus ingeniumque liberius, quam virginem deceret, parum abhorrens a fama. Absoluta tamen Pontificum sententia, qui eam abstinere, colereque sancte potius, quam scite iusserunt. *Liuius li. 4. 2. & 22.* Et Plutarch. in libro *quomodo ex inimicis capiendum sit emolumentum.* Posthumia, inquit, quod solutior in risum esset, & liberius confabularetur cum viris, in crimen incestus vocata est. Quam tamen, cum comperisset Pontifex Maximus, eo crimine innoxiam, & liberalisset iudicio, Spurius Minutius admonuit, ne sermonibus leuioribus quã

viueret

viueret vteretur. Plinius *lib. 4. epist.* refert, Domitianum Cæsarem Corneliam Maximillam Vestalem viuam defodisse. Otto Iunius apud Senecam declamator de virgine Vestali quæ incesti damnata, & de saxo deiecta, & recreata ad pœnam repêtebatur: Fortasse se, inquit, pœnæ præparauit, & ex quo peccare cœpit cadere condidicit. Adde quod nulla pene Vestalis suspitionis expers fuit, quod & Arnobius notauit *libro octauo*, his verbis: Nisi forte apud istos maior castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum, cum pene in pluribus virginibus, quæ inconsultius viris se miscuissent, Vesta sane nesciente, sit incestum vindicatum, in residuis impunitatem fecerit non castitas tutior, sed impudicitia felicior. Vbi autem magis a sacerdotibus, quam inter aras & delubra conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in ædituorum cellulis, quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur, &c. Huc vsque Arnobius.

Idque testantur exempla. Crassus cum Licinia virgine Vestali rem habuisse dictus est. Et eius stupratæ causam dixit, cum illa a Plotio quodam stupri accusata esset. Plutarch. *in Crasso, & lib. quomodo ex inimicis emolumentum capiendum sit*. Huc facit quod Seneca refert *lib. 6. Declamation*. Virginem Vestalem hunc versum scripsisse.

Fœlices nuptæ, moriar nisi nubere dulce est.

Et ea de causâ in crimen incestus vocatam esse, & parum abfuisse, quin capite pœnas luisset. Itaque Athenienses & alii Græci sapientiores fuisse videntur, qui igni perpetuo conseruando, non virgines, sed mulieres grandæuas, & per ætatem ineptas ad cōiugium, præfecerunt. Et vt Vestales ethnicorum missas faciamus Christianorum virgines cælibes non minori infamia laborant plerisque in locis, vt & semper laborarunt. Quis enim ignorat, quod patrum nostrorum memoria de Vdalricho Episcopo Moguntinensi memoriæ proditum est, nimirum, eum cum in viuario Romæ piscaretur, sex mille capita infantum reperisse, eo tempore, quo Gregorius Pontifex sacerdotibus coniugium interdixisset, & cælibatum stabilire vellet. Vnde colligitur, quod supra diximus, difficilem, imo † impossibilem virginitatis perpetuæ professionem 6 esse.

Impium autem & temerarium est id vouere quod in tua potestate non est, neque in te situm, hoc est, continentiam, quam ignoras a Deo tibi esse datam, cum sit donum particulare, hoc est, quod paucis conceditur. Deinde vt ad tempus tibi datum sit, vt cælibem vitam agere possis, an idcirco certus es, te perpetuo tui similem fore: & tamen si votum perpetuæ continentiae esse velimus, requiritur, vt certo sciamus, continentiam nobis in perpetuum datam esse. Ergo adhuc dicendum est, cum quis matrimonium promisit, id consummare debere, neque voto continentiae excusari, hoc est, rei impossibilis & incertæ, & quæ in ipsius non est potestate sita, sed

sed a Deo pendet. Matrimonium ergo promissum voto continentiae subsecuto præferendum esse, nemo non videt.

Postremo coniugium disertis verbis omnibus mandatum est a Deo: Continentia vero particulare donum est, & a Deo paucis conceditur. Et quidē tria tantum genera hominum, qui ad cælibatum idonei sunt, *Matth. 19.* recensentur. Primo, qui natura inepti sunt ad cōiugium, vel quod ita nati sunt, vel quod natura abhorreant a nuptiis: Secundo, Castrati. Tertio, qui donum singulare habent, vt sine pollutione vitam solitariam viuere possint. Vnde constat paucissimis illud donum contingere, & rarissimos eosdemque semideos virginitatem seruare posse. Sed & paucis id concedi oportere, humanarum rerum ratio exigit. Nam si omnibus aut plerisque concederetur, exilium & interitum humano generi allaturum esset. Neque enim cælibes esse possent, si omnes cælibes essent. Coniugio enim dempto, honestam humani generis propagationem tolli necesse est. Itaque recte ille apud Ouidium de muliere, quæ sponte abortum fecerat.

Si mos antiquis placuisset matribus idem,

Gens hominum vitio deperitura fuit.

Quig, iterum iaceret generis primordia nostri,

In vacuo lapides orbe parandus erat.

Quod autem inter tot hominum myriades paucissimis conceditur, id sibi iure quodam singulari vendicare, & de se polliceri, temerarium est, & aduersus Deum contumeliosum, præsertim si ab eo fiat qui sponsam habet, cui matrimonium promissit. Nam eo ipso satis ostendit, se a nuptiis non abhorreere, neque continentiae donum habere, neque ad cælibatum diuinitus vocari. E contra coniugium recte promitti potest, ab iis qui sano sunt corpore. Itaque & promissum præferendum est continentiae voto subsecuto, tanquā res certa pro incerta. Incertam autem esse ex eo conuincitur, quod is qui coniugiū promissit, postea leui momento impulsus, continentiam vouet, & eo ipso satis indicat, se sibi non constare, & vt diximus a matrimonio non abhorreere, & dat existimandi copiam, futuræ vitæ consuetudinem, & quid ab eo in posterum expectandum sit. Quarto, matrimonii institutio auctorem habet Deum, matrimonii prohibitio doctrina dæmoniorum appellatur. *i. Tim. 4.* Is autem qui matrimonium promissit, idque propter cælibatū implere recusat, intercessionem suam matrimonio impedimentum obicit, idque suo ipsius arbitrio. Itaque id non ex Dei præcepto, sed ex doctrina dæmoniorum facere id videtur. Deus etiam quo sanctius esset nobis coniugium, aliqua ex parte plus honoris habuit matrimonio, quam virginitati. Nam iuxta Pauli doctrinam honorabile cōiugium in omnibus, & thorus immaculatus. Quamuis etiam virginitas, sua peculiaria ornamenta habet. Quinto, matrimonii institutio vna est & eadem & mansit vna & eadem quod suauissimis versibus expressit Stigelius.

Latitæ præsens dignatus adesse iugali

Coniugii

*Coniugii Christus, vincula sancta probat.
Quin etiam mensas donis regalibus ornat,
Dum vina è liquidis dulcia reddit aquis,
Inunc qui vita consumis calibe corpus,
Quod placeat Christo, viuere discis genus.*

ante & post diluuium, at cælibatus vsus nullus fuit, vt qui post Christum natum primum institutus & exortus sit, (neque enim in veteri testamento vestigium vllum extat, ex quo colligi possit cælibum cõuentus fuisse, aut monasteria, neq; vox apud Hebræos vlla. extat, qua monachus aut monialis exprimi possit) & variis hominum traditionibus iactatus & immutatus. Nec enim eius authores idem sentiunt, neque sibi constant. Nam in Synodo Nycæna decretum fuit, vt qui sacerdotes facti & mariti essent, vxores retinerent, qui vero ad sacerdotium aspirarent cælibes, cælibes etiam manerent. Nicephorus *lib. 8. cap. 19. & libr. 12. c. 34.* In Oriente autem omnes atque etiam Episcopi, si vellent, pro arbitrio suo, non aliqua legis necessitate coacti, cælibes viuebant. Multi vero contra vxores legitimas habebant in ædibus Episcopalibus, & liberos ex illis suscipiebāt, quas sibi matrimonio iunxissent: quæ consuetudo in Thessalonia & Macedonia & Græcia omni seruata fuit, & ab Heliodoro Tricensi Episcopo, cuius extāt amatorii libelli, inuenta esse dicitur, cui etiam propter illos libellos Episcopatus ademptus fuit, vt testatur Nicephorus. Imo & Græcorum Ecclesia hodie ius suum retinere dicitur. Ita & Synodo Nicæna, cum quibusdam videretur constituendum esse, vt Sacerdotes in sacrum ordinem electi, præter lectores deinceps ab vxoribus quas duxissent, abstinere deberent, solus Paphnutius Thebarum Episcopus intercessit & obstitit, quo minus id decerneretur, veneratione dignum esse matrimonium, neque castitate & pudicitia id vacare dictitans, eiusq; vsus legitimum demonstrans, vniuscuiusq; Episcopi cum vxore sua congressum esse *συνεσχόντων καὶ ἄλλω*: Synodum rogauit, ne eam legem ferrent. Graue enim vtrisque sacerdotibus & coniugibus eorum, atque vitæ parum pudicæ causam fore. Quam sententiam Synodus probauit, & id cuiusque arbitrio non necessitate conclusit, Paphnutium secuta, qui vxorem nunquam duxisset. Nicephorus *lib. 8. cap. 19.* Rufinus *lib. 10. c. 6.* Socrat. *lib. 1. cap. 11.* & Sozomenus. Et vir clarissimus Synesius Episcopus Cyrenaicæ regionis, à Theophilo Alexandrino Episcopo designatus: vxorem deferere noluit, vt ipse testatur, in epistola ad Euopium fratrem, his verbis: Mihi & Deus ipse, ipsaque sacra Theophili manus vxorem dedit. Quapropter omnibus prædico, testatumque esse volo, me illam prorsus deferendum non esse, neque cum illa clandestinam consuetudinem habiturum. Alterum enim minime pium, alterum minime legitimum est. Nicephorus *libro 14. c. 55.* Sed & in Galliam & Germaniam † anno Christi 1078. primum cæli- 7 batus à Pontifice Hildebrando inuectus fuit maximis totius cleri motibus, & dissensionibus, qua de re late Lambertus Schaffnaburgensis. Quæ omnia maximo argumento sunt, de cælibatu doctrinam varie iactatam & controuerfam, &

Cccc

nun-

nunquam à tota Ecclesia receptam fuisse. Nam in Græcia quidam cælibes viuebant pro arbitrio, alii mariti fiebant. Item à sacerdotibus perpetuum votum continentiae qui ordinandi erant, exigebatur, coniugatis autem vxorum vsum concedebant: quod quid aliud est, quam ostendere & ad vniū demonstrare, doctrinam de cœlibatu, nullis propemodū & incertis fundamentis inniti. Recte patres quicam rem in cuiusque arbitrio non necessitate concludendam existimauerunt, quod & Bonauentura notat & laudat. Quæ cum ita sint, nemo non videt, plus matrimonio quam voto continentiae tribuendum esse, & per consequens illum qui nuptias promissit, sese extricare & excusare non posse, quod virginitatem se vouisse dicat, cum sponte eam susceperit contra fidem datam: Idque qui mulierem sibi despondit, eam relinquere non possit, cum vxor sit quodammodo.

Sexto, in eo differentia conspicitur, quod qui continetiam vouerunt, si continere nolunt, mariti fieri possunt & debent: matrimonium autem ad tempus contrahi non potest. Quod si illi qui vouerunt, matrimonium contrahere possunt, quanto magis illi, qui nondum vouerunt, & matrimonium promiserunt, mariti fieri possunt & debent, quando post fidem datam continentiam vouerunt? Idque expresse tradidit Hieronymus in epistola ad Demetriadem de seruanda virginitate. Sanctum virginum propositum, & cœlestis Angelorumque familiae gloria quarūdam, non bene sese gerentium nomen infamat, quibus aperte dicendum est, vt aut nubant, si se continere non possunt, aut contineant, si nolunt nubere. Et Augustinus libro de bono coniugali, cuius verba citantur distinctione vigesima septima: quidam, inquit, nubentes post votum asserunt adulteros esse, ego vero dico vobis quod grauiter peccant, qui tales diuidunt. Et Cyprianus epistola II. si se ex fide Christi dicauerunt virgines, pudice & caste sine vlla fabula perseuerent. Si autem perseuerare nolunt, vel non possunt, melius est vt nubant, quam vt in ignem suis delitiis vadant. Nam cui licet quod plus est, quod minus est licere debet. Plus autem est contra votum matrimonium inire, quam post sponsalia inita & matrimonium promissum & votum factum à sponso, hoc est, quando quis sui corporis potestatem amplius non habet, matrimonium consummare.

Septimo, Deus etiam in innocentiae statu coniugium instituit & ordinauit. Vnde sequitur post lapsum quo caro per peccatū corrupta & deprauata est, eius vsum necessariū esse. Cælibatus autē multis post seculis inuectus est, & expressum Dei mandatum non habet, vt coniugium, sed traditio est humana, & vt Paulus loquitur, doctrina dæmoniorum, idque matrimonii primam & antiquissimam institutionem impedire non debet. Vnde sequitur, & sponsalia inita & mutua promissione firmata, per votum subsequens rescindenda non esse, cum iniuria & contumelia eius cui fides data est, & qui fidem dedit, vt quæ perfidia eum, qui promissum non seruat, ohnoxium reddunt. Sed & hac ratione

tionem conuinci potest, eum qui sponsalia contraxit, cælibem vitam eligere non posse, quod sponsus & sponsa obligatione maritus & vxor quodammodo sint & nominantur, & quod sponsalia *κατὰ τὸ* matrimonium constituent, vt supra explicauimus, ideoque sponsus quod suum non est sponsæ adimere non possit. Quod si ita est non recte sponsus sponsæ valedicere potest, quam semel elegit. Nam & ethnici *ἄγαυοι* seu cælibem non existimabant eum, qui sponsam haberet, argumento est, quod apud Euripidem in *Phænissis* legitur Hæmonis nuptiæ victimam prohibent. Non enim est cælebs, quamuis non attigit lectum, sed habet desponsatam, quasi sponsus non sit cælebs, vt qui maritus quodammodo sit, & ita sentit Lutherus his verbis, *Es ist eben so wol eine Ehe nach dem offentlichen Verlöbnuß als nach der Hochzeit / darumb sol das geistliche Rechte nicht gestattet haben / daß eines das ander verliesse vnnnd ins Kloster liesse / &c.*

His adde quod sponsalia contracta dirimi non possint absque infamia & contumelia puellæ cui fides data est, ideoque ea dirimenda non esse. Nam puella etiam si intacta sit, tamen suspicione non vacat, vtrum à viro integra sit, præsertim si aliquandiu sponsi consuetudine vsa sit, & vt Erasmi verbis utar, etiam si coitus non intercessit, potuerunt tamen alia multa intercedere, quæ nullus æquo animo in sponsa sua ferat. Deinde multos tangit suspicio, ne propter occultum aliquod vitium animi, aut corporis dimissa sit, quare cum alii per alium non debeat conditio iniqua inferri, non arbitror pugnaturum cum pietate si stabiliat Ecclesia, ne votum solenne spoliet maritum sponsa sua. Ergo adhuc statuendum est, votum sponsalibus rite peractis cedere debere. Deinde si Deus stupri solum causa matrimonium distrahi vult, merito dubitare quis potest, vnde voti solennis tanta vis sit & efficacia, vt ex coniugatis faciat cælibes, contra expressum Dei verbum, vide Erasmus *de institutione matrimonii lib. 6. & 7.*

§. 76. S V M M A R I A.

- 1 *Calibatus an prorsus damnandus & explodendus.*
- 2 *Calibem vitam Romani minime probarunt.*

Sed hoc loco † quærat aliquis an cælibatus prorsus sit damnandus & an vota de virginitate seruanda impia sint, & minime obligatoria? Respon. Virginitatem seu cælibatum probandum & prædicandum esse, suo tamen modo & ratione, ne cælibatum extollendo coniugium vituperemus, quod plerumque fecisse videmus, qui dum cælibatum in cælum laudibus euehant, coniugium vituperant & damnant, quasi alterum alterius luminibus officiat. Hinc factum est, vt apud Christianos minor habita fuerit matrimonii

Cccc 2 ratio.

ratio, quam par erat, quod priscos illos, vt Erasmi verbis vtar, admirabilis quidam ardor habebat cælibatus ac perpetuæ integritatis. Itaque complures extiterunt qui laudes virginitatis extulerunt, qui virginibus & viduis pie sancteque viuendi præcepta tradiderunt, erga coniugatos non fuit eadem sollicitudo. Recte Epiphanius in refutatione Montani: Sancta, inquit, Ecclesia, & virginitati suam gloriam tribuit & viduitatem laudat, & coniugium honore afficit, scortationem vero & adulterium & impudicitiam damnat. Nec enim duo mala sunt connubium & fornicatio, quorum alterum peius sit: sed duo bona coniugium & continentia, quorum alterum melius est, vt Augustinus loquitur in Iouinianum. Cui Arnobius adstipulatur his verbis: At nos pudorem non facie fed mente præstamus: vnus matrimonii vinculo libenter inhæremus cupiditate procreandi, aut vnā scimus, aut nullam plerique inuiolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quam gloriantur. Tantum deniq; abest incesti cupido vt nonnullis etiam ruboris sit pudica conuersatio, &c. Et Clemens Alexand. lib. 7 *Stromatum*. Qui enim fuerit perfectus, exempla habet Apostolos, & reuera viro ostenditur, non in eo, quod vitam elegerit monasticam, sed ille viros vincit, qui in matrimonio & liberorum procreatione, & domus cura ac prouidentia citra voluptatem & dolorem se exercet, & cum domus curatione est indiuisus a Dei charitate, & insurgit aduersus omnem tentationem quæ affertur per filios, vxorem & famulos, & possessiones. Ei autem qui domum non habet, magna ex parte euenit, vt non tentetur. Huc vsque Clemens. Quod his ve is Nazianzenus expressit: Nam etsi de cælibatu nullum neque Christi neque Apostolorum præceptum habemus, tamen eam nobis magnopere commendarunt, & consilium dederunt, vt si quis assequi queat, eam sectetur præmio sollicitantes. Sin minus satius esse contrahere, quam vri, & tamen melior castitas est virginalis, si cui illa concessa est, nam illa ad Deo seruiendum, ad bene beateque viuendum commodior, vt quæ omnis molestiæ expers, & curis vacua, vitam minimo cum incommodo transigit. Id autem ego de ea castitate & virginitate dictum velim, quæ omni ex parte absoluta est, hoc est, quæ animum & corpus immaculatum retinet ab omni cupiditate & appetentia, quæ homini natura inest. Et ita intelligendus diuus Paulus, qui nihil, ait, esse prius, melius nil cælibe vita. Gregorius Nazianzenus in dictum Euangelii. Bonæ sunt nuptiæ, sed nequaquam dicere habeo q̄ virginitate sint sublimiores. Nihil enim magnū quid esset virginitas, si non pulchro pulchrius foret. Nolite ægre ferre quæ iugo subditæ estis, oportet Deo magis seruire quam hominibus, attamen virgines & nuptæ inter nos colligamini, vnāque sitis in Domino, ac mutuo nobis ornamento. Non esset cælebs, nisi essent nuptiæ. Vnde enim in vitam hanc ingressa est virgo? & nequaquā coniugium pudicum, nisi virginem fructificat Deo. Itaque & Hebræorum iurisprudencia tradit, qui à lege propagandi & generandi neminem immunem esse scribunt, nisi qui se totum Deo tradidit deuonitq;, his verbis: [*vam ch bbbh nfschu bthurb vudbk bh cl imau vla nfscha aschh am bidu eun ybu*

vhua schla iba izru mthgbr] Id est, si quis animum adiiciat ad legem (hoc est, sacram scripturam) & ei intentus sit semper, & mulierem non ducat, is non peccat, modo cupiditas innata in eo non dominetur & praualeat. Ea autem castitas ab iis qui integra sunt valetudine & sano corpore vix seruari potest, nisi ex singulari Dei potentia, & diuina potius quam humana censetur. Ideoque in terris rarissime reperitur, & paucissimis contingit. Interim tamen negari non potest aliquos reperiri, qui extra coniugium caste viuere possint: Sed hi quia donū cœleste & supra humanam sortem habent eximium, nauigent suo vento, vt Lutheri verbis vtat. Ita Festus cœlibem dictum existimat, quod cœlo vitam dignā agat, vel agere debeat. Quintilianus *lib. 1. cap. 10.* cœlibes quasi cœlites quod onere grauissimo vacent, *ἡθὺς* Græci vocant, quamuis rectius à Græco *κοιλίᾳ*, id est, carens concubitu, vt *αἰγίλῃ* carens capra deducatur. Quod si vero corpus quis immaculatum retineat, interim flammis libidinum æstuet & vratur, ea castitas tantum abest, vt coniugali auteponenda sit, vt eam longe postponendam, imo ne castitatis quidem nomine dignam existimemus. Neque enim corpus castum esse potest, vbi eius pars potissima & dominatrix, hoc est, mens polluta est, & maculata, atque his melius est, nubere quam vri, Procopius Gazæus *24. Genesis.* Non enim corpus sed animus & vitæ institutum caussantur sobriam castitatem. Et virginitas integritas mentis est ab omni corruptione ac contagio. Mentis dico, quod eius præcipua pars & pene tota in animo sita est. Nam & mentem solam spectat Deus. Imo quidem nec virgo apud homines censetur, quæ animo contaminato corpus integrum seruat. Itaque Seneca incestam eam pronunciat, etiam sine stupro, quæ cupit stuprum. De qua Nazianzenus, *τάρκεσι παρθένῳ εἰμὶ, καὶ εἰ φέροιν ὃ σάφα ὀίδα* id est, corpore virgo sum, an mente sim, haud satis scio, *fol. 456.* Et illa virgo parum casta, cuius cum corpus integrum sit, animus tamen, fœdo libidinis æstu ardet. Procopius *cap. 24. Genesis,* & paulo post. Talem quærit Paulus, quæ scilicet corpore & spiritu casta sit, loquitur de Rebecca. Recte ille apud Ouidium *lib. 3. amor. Elegia 4.*

Si qua metu dempto casta est, ea deniq, casta est,

Quæ quia non liceat, non facit, illa facit.

Vt iam seruaris bene corpus, adultera mens est.

Nec custodiri, ni velit, vlla potest.

Nec mentem seruare potes, licet omnia claudas,

Omnibus exclusis intus adulter eris.

Et cum huiusmodi incommoditatibus conflictari plærosque qui continentiam vouerunt, dubium non est, quibus satius esset, relicta societate vitæ sociam sibi adsciscere, iuxta Dei mandatum, quam turpe quicquam in se admittere. Et ita saniores Theologi sentiunt. At in hanc sententiam descendere videtur Bonfinius in dialogo de castitate coniugali, quam Olympia Morata fœmina nostri seculi doctissima, hisce versibus expressit:

Quæ virgo est, nisi mente quoq, est, & corpore virgo

Cccc 3,

Hac

Hæc laudem nullam virginittis habet.

Quæ virgo est, vni Christo ni tota dicata est,

Hæc Veneris virgo est, totaq; mancipium.

Quos versus nos sic Græce expressimus:

πάρθενος ἔχει τὰ θυμὸν ἔων καὶ σώματι πάρθενος.

παρθενίας ἔδ' ἢ ἄξιον αἶνον ἔχει.

πάρθενος ἢ πρὸς μὴ χρίστω παρέδωκε σεαυτῇ.

παρθένος ἀφ' ἑδ' ἢ τοῦ ἀνδρὸς ποδὸν γίνεται.

Nazianzenus, *πάρθενος παρθένος ἴδι καὶ ὁμμοσιν καὶ κρυφίοισι μὴδε σὺν ἐις ἀγάπης ἀρετῇ καὶ κηδεμόνα ἀεισὸν ἔχεις ἀγάπῃτον ἀπόησον ἀνδρὸς ἀπάντας πρὸς ἡζύεις θανάτον φάρμακον ἔνδον ἔχει.* Id est, o virgo, virgo sis & oculis & occultis. Neque tibi adiungas virum curatorem, Christum habes amatorem, viros omnes respue. Quid proderit tibi venenum lethale intus alere? fol. 57.

Huic consentaneum est, quod Clemens Alexandrinus scribit. Sūma, inquit, ergo est, vel iungi matrimonio, vel omnino extra matrimonium purum & mundum esse oportet. libro secundo pedagog. cap. 3. Ex quibus etiam efficitur, viros principes, qui non pietatis affectu, sed vel familiæ vel bonorum conseruandorum studio sese obligari sinunt ad vitam cælibem, maxime culpandos esse. Nam promissiones omnes, quibus quis à matrimonio vel non nubendo arcetur, legibus improbantur. Qualis est illa Admeti apud Euripidem, promittentis, se nullam aliam vxorem ducturum. Et apud Ouidium.

Nec domina vlla meo ponet vestigia lecto,

Solus ero, quoniam non licet esse tuum.

Ita libertis remittebatur iusiurandum, qui promiserant, se vxores nunquam ducturos, modo nuptias recte contrahere vellent. l. adigere de iure patronatus. Idque quod vitam † cælibem minime probarint Romani. Et ita sentit Lutherus his verbis. Hodie multos inuenies, qui vellent nullos sibi liberos nasci. Atque hæc plus quam barbarica immanitas inter nobiles imprimis inuenitur, & principes qui sæpe à coniugio ea ratione abstinent, ne habeant posteritatem. Longe fœdius est, quod reperiuntur principes, qui se cogi sinunt, ne ducant vxores, ne familia augeatur vltra modum. Profecto digni, quorum memoria deleatur de terra viuientium. Quis n. hæc porcina portēta non excretur, sed ostendunt hæc quoque peccatum originis, alioqui generationem admiraremur, tanquam summum opus Dei, & maximum donum ornaremus meritis laudibus.

S. 77. S Y M M A R I A.

- 1 Religionis diuersitas num soluat sponsalia.
- 2 Matrimonium inter duos infideles contractum an subsistat.
- 3 Matrimonium inter fidelem & infidelem.
- 4 Infidelis quis accipi hic debeat.

- 5 Si tempore sponſalium vterq³ fuit fidelis, alter poſtea in hæreſin incidat.
- 6 Si tempore ſponſalium vterq³ fidelis fuit & poſtea alter in epicureiſmum prolatur.
- 7 Si tempore ſponſalium vterque infidelis ſit, alter paulo poſt fidem Chriſtianam ample-
xus fuit.
- 8 Matrimonium ſi contractum ſit inter infidelem & fidelem.
- 9 Auctoris opinio.
- 10 Fidelis ſi infidelem deſerat.
- 11 Forma ſententiæ.

INter cauſas † quibus ſponſalia diſſoluuntur etiam referunt religionis diuer-
ſitatem, de qua & nobis dicendum eſt. Multis autem modis in controuer-
ſiam venire poteſt, vtrum propter religionem ſint reſcindenda ſponſalia.

Primo ſi ſponſalia † inter duos infideles ſint contracta, & hic dubium non
eſt, quin rata ſint ſponſalia. Nam eſſi religione Chriſtiana imbuti non ſint, ta-
men illis diſcrimen honeſtorum & turpium natura inſitum eſt, vt matrimoni-
um, hoc eſt, vnius cum ſcæmina coniunctione, à concubitu promiſcuo diſcer-
nere poſſint. Itaque ethnici de coniugio reuerenter ſentiunt, idque laudibus
euehant. Imo leges ethnicorum de coniugio quæ in libris iuris ciuilis conti-
nentur, æquiores ſunt & ſanctiores, quam pontificum hac de re conſtitutiones
plæteque, idque nos ſupra multis in locis collatione legum facta planum feci-
mus. Deinde & matrimonium iuris eſt naturæ, quod natura omnia animalia
docuit. Itaque dubium non eſt, quin vera etiam matrimonia inter ethnicos fu-
erint, & indiſſolubilia. Nam vt teſtantur hitoriæ, quingentis annis nulla apud
Romanos fuerunt diuortia. Primum autem diuortium Caius Carbilus cum v-
xore fecit, quod diceret liberorum procreandorum cauſa ſe vxorem ducere.
Quanta autem ſeueritate in adulteros animaduertent, notius eſt quam vt de-
monſtratione egeat. Poſtremo cum ſolus conſenſus nuptias conſtituat, ſequi-
tur & infideles de nuptiis contrahendis conſentientes, recte nuptias inire.¹

Secundo ſi ſponſalia ſint contracta inter infidelem & fidelem qui ante nu-
ptias in hæreſin prolatur. Et hic idem dicendum eſt, nimirum rata eſſe ſpon-
ſalia. Nam ſi inter duos infideles, ſponſalia & nuptiæ recte contrahuntur, ſequi-
tur & ob alterius lapſum & infidelitatem ea dirimenda non eſſe. Gloſſ. in cap.
non oportet 28. quaſt. 1. Idem probat D. Thomas in 4. diſtinctione 39. quaſt. 1. articul. 1.
& textus in cap. decreuit, de hæreticis in 6. & Didicaus 2. parte capite ſexto numero 4.
Infidelem autem † hoc loco accipi velim eum, qui de plæriſque articulis fidei
Chriſtianæ non recte ſentit, & tamen fundamentum prorsus non abne-
gauit.

Tertio. Si tempore † ſponſalium vterque fuerit fidelis, alter poſtea in hæ-
reſin incidat, & nouum genus doctrinæ profiteatur, vt Harmenopuli verbis
vtar, libro quarto, T. 1. Quod ego de eo intelligo, qui fundamenta doctrinæ
Chriſtianæ & articulos fidei retinet, & Eccleſiæ membrum ſe profitetur,
ſed

sed tamen in quibusdam à vera Ecclesia dissidet, quales nostra ætate plurimos, videmus qui de sacramentis, libero arbitrio, de prædestinatione, &c. digladiuntur, & omnia suis disputationibus inuoluunt, vt quid sequendum, fugiendum sit, vix cõstare possit. Huc refero & Anabaptistas, qui & ipsi Christianos se profitentur, & sunt, etiamsi in multis de religione parum recte sentiant. Et quamuis Harmenopulus etiam ob hanc causam sponsalia dissoluenda existimat, ego tamen aliter statuo, idq; autoritate diui Apostoli qui non vult, vt fidelis infidelem, h. e. qui fundamentum abnegat, relinquat, eo ipso innuens, multo minus cum qui religionis fundamentum retinet, & sese Christianum profitetur, deferendum esse. *1. ad Corinth. 7.* Nam & semper in Ecclesia fuerunt certamina de rebus maximis, & hodie maxime feruent, quæ tamen eius momenti non sunt, vt propterea coniugem deferere liceat, quæ propter solum adulterium repudiari potest. Et ita Erasmus sentit, vt vir ferat vxorem, vxor virum, si forte alter per alterum corrigatur, inter quos non omnino conuenit de dogmatibus, de quibus hodie feruet per vniuersum orbem disceptatio. Refert Procopius de Amalarico Gotho historiam, quæ huc spectat. Amalaricus Gothus, quum vxorem duxisset recte de religione sentientem, & ipse Arrianæ hæresi deditus esset, non sinebat illâ legitimis & veris ritibus vti, nec pro patriæ & optima sua cõsuetudine Deum sibi propitiando colere. Vnde cum integerrima fœmina in vari mores concedere nollit, & contemptui haberi apud hunc cœpta, atque adeo vt de cætero ferendus nō videretur: Illa Theodeberto fratri vt sese habuissent enunciauit omnia, cui Amalaricus alioqui erat infensor. Qua de causâ Germaniæ gentes, Wisegoti; inimicitias inter sese contraxere, vtrinq; ac diuturno bello inter hos decertatum. Sed victus demum Amalaricus, cum magna suorum iactura occubuit. Theodebertus vero suis cum rebus omnibus sorore redempta, & Galliæ partem, quantamcunque sortiti fuerant Visigothi, recepit. Procopius libro 1.

6 Quarto si vterq; † tempore spõsalium fidelis fuerit, & postea alter in atheismum Epicureismum vel manifestam impietatem prolabatur, vel etiam Turcicam vel Iudaicam religionem amplectatur, hoc est, totum Christum cum sacris literis & Apostolorum symbolo abneget, & apostata factus sit? Et ne hic quidẽ sponsalia aut matrimonium dissolui existimauerim, nisi tanta eius sit impietas, vt in eum magistratus anima duertat, nam ii qui circumcidi apud Turcas se patiuntur, vel Christiani, quod fide abnegata Iudæi fiunt, capite plecti solent, vbi id constiterit, quod vbi sit de matrimonio omnis quæstio sublata est.

7 Quinto, † si cum vterq; initio sponsalium vel matrimonii contracti infidelis esset, alter paulo post fidem Christianam amplexus sit, & ne hic quidem spõsalia vel matrimonium dissolui posse putarim. Quamuis quidam existimant, si Iudæus sit maritus ab vxore Christiana facta deserui posse, idq; in Concilio Toletano constitutum, & in ius canonicum relatum est, *cap. Iudæi 28. quæst. 1.* Hac de causâ, quod Iudæi in veteris testamenti libris exercitati facile coniuges seducere

ere possint. Id tamen probare non possum, cum id pugnet cum Apostoli verbis, cuius plus apud me auctoritas valet, quam Pontificum hac de re constitutiones. Et hac de re memorabile exstat exemplum apud Paulum Diaconum. Temporibus Heracliani Imperatoris, vxor Regis Persarum Cæsarea Constantinopolim cum exiguo famulatio proficiscitur vt sacris Christianorum per Baptismum initiaretur, ab Imperatore humaniter excepta, & paulo post baptizata fuit. Rex Persarum infidelis, vbi id comperisset, misit qui vxorem repeterent, eaque de re Imperatorem qui ignoraret eam Reginam esse, sese excusare, quod diceret fœminam Persicam priuatam aduentasse, & baptizatam esse, eiusque videndæ copiam legatis petentibus fecit. Legati Reginae mandata Regis exposuerunt, & vt demum ad maritum rediret, obsecrarunt, Regina se id facturam negauit, & vt Regi renunciarent iussit, se ad eum redire nolle, nisi & ipse fidem Christianam amplexus esset. Rex Persarum ea re motus, ad Christianam religionem animum adiecit, & vna cum 60000. Constantinopolim profectus & baptizatus fuit. Et si autem illa negauit se rediturum ad maritum, tamen rem seriam nō egisse verisimile est sed, vt hac ratione Regem ad fidem Christianam conuerteret. Ideoque hæc techna prædicanda est, qua illa maritum lucri fecit. Interim tamen maritum deserere non potuisse, verba Pauli Apostoli ostendunt *1. Corinth. 7.*

Sexto, si matrimonium † inter infidelem & fidelem, qui religionem Christianam ex professo oppugnet, contractum sit: Veluti si Christianus Iudæam vel Turcicam mulierem ducat, aut e contra, an hoc religionis statu matrimonium dissoluendum sit? Et minime dissoluendum existimauerim, siquidem coniuncti sint matrimonio.

Sed quid si sponsalia tantum inita sint, & alteruter recedere cupiat a pactis conuentis, an audienda sit? Et audiendam existimauerim, si autem coniungi cupiant, & matrimonium consummare, ferendos esse. Et cur sic sentiam, mouent me Apostoli verba, qui coniugem infidelem deserendam non esse, disertis verbis scribit, nisi infidelis ipse consuetudinem & consortium refugiat, & conuictum recuset, *1. Corinth. 7.* Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc assentitur, & habitat cum illo, ne dimittat eam, quod si infidelis discedit, discedat, non enim seruituti subiectus est frater, vel soror in huiusmodi, sed in pace vocauit nos Deos. Ego dico, non Dominus: Quasi dicat, expressum ea de re non exstare præceptum, se tamen vt Apostolum Spiritu Sancto præditum hoc dicere, & præcipere, cuius apud me plus valet auctoritas, quàm Pontificum hac de re constitutiones, quæ tamen bono consilio sancitæ esse videntur. Et tantum abest, vt matrimonium illud impium esse videatur, vt Paulus disertis verbis affirmet, maritum etiam incredulum per vxorem fidelem sanctificari, & vxorem incredulam per maritum. Eodem spectant & illa verba eodem capite: Qui namque scis mulier an virum sit seruatura? aut qui scis vir an vxorem sis seruaturus? Cognouit illud Petri *1. Epist. 3.* Vxores subditæ sint propriis

D d d d viris,

viris, vt etiam si non credant verbo, per vxorum conuersationem absque sermone lucrifiant. Scribit Erasmus se nouisse aliquot viros, qui ingenue professi sint, se salutem animarum suarum debere coniugibus. Et legimus multos viros Christianos a fœminis ad pietatem conuersos esse vt a Domitia Flauius Clemens, qui fuit vnus ex Domitiani propinquis. Item Clodoueus Rex Franciæ a Clotilde, Hermogillus Gothorum Rex a Iugulde, & præterea multi alii, quorum meminerunt historiæ.

Huc accedit quod euangelium non abolet leges naturæ, neque politias, sed eis nos vti finit vt aliis rebus. Coniugium autem iuris naturæ esse interpretes vno ore statuunt, & quod omnibus gentibus inter se commune fuit, ideoque vt aliis rebus externis vtimur, ita & coniugio, neque enim vetitum est cum Iudæo Turca, ethnico, cibum sumere, colloqui, contrahere, transigere, ideoque nec matrimonium vetitum est, vt recte Lutherus disputat.

Et ante legem Moïsis & sub lege inter fideles & infideles fuisse connubiorum ius, ex eo colligitur, quod nulla lege prohibita reperiantur. Idque exempla testantur. Nam Moyses Madianitam duxit. *Exod. 1.* & Ioseph Ægyptiacam, Hester Assuero nupsit, *cap. 1. lib. Hester.* Moyses deinde lege lata veruit, ne cum Cananæis Israelitæ miscerentur, quos Deus perdere decreuerat, nisi se ad meliorem frugem reciperent. *Exod. 24. Deut. 7.* Itaque recte fecit Esdras, qui eiusmodi coniugia etiam consummata dissoluit, quæ tamen ipso iure nulla erant, vt pote contra Dei prohibitionem facta. *Esdra. 9.*

Vnde sequitur, illam prohibitionem generalem non fuisse, & per consequens aliarum gentium connubia illis permissa fuisse. Nam exceptio firmat regulam in casibus non exceptis, vt Iureconsulti loquuntur. Idque ex eo liquet, quod Israelitis captiuas ducere lieuit, etiam si infideles essent, vt omnes accipiunt verba quæ *Deut. 21.* exstant: fortassis quod captiua, cum in Domini potestatem peruenisset, facile ad religionem flecti posset.

Sed nec post Christum natum euangelio promulgato vlla exstat lex vel prohibitio, quæ fidelium cum infidele coniugium damnet ac vetet, nisi quod pontifices quædam ea de re sanxerunt, vt videre licet *distinct. 18. quest. 1. cap. ex his cap.* itaque cap. caue Christiane, quæ tamen prorsus damnandæ sunt vt postea dicetur. Itaque recte *Scotus & Paludanus* prohibitionem illam iuris humani non diuini aut naturalis esse recte tradunt *4. distinct. 39. quest. 1.* Et Augustinus in *lib. de fide.* Igneus interpretis iuris prohibitionem matrimonii cum infideli esse contra Pauli Apostoli doctrinam scribit, in *l. fideicommissum num. 45. ad Syllaniani. m.*

Et veterum scripta testantur, in ecclesia semper liberum fuisse ethnicam ducere, aut de religione dissentientem. Mater Augustini Monica ethnico nupta fuit, homini difficili & aspero, in eiusque coniugio perseuerauit, qui tandem vxoris castitate aliisque virtutibus & obsequiis motus, ad Christianam religionem transiit. Temporibus Tertulliani viduam gentili nupsisse, idque ab aliis

aliis retro factum esse, se recordari scribit idem Tertullianus. Idque de præcepto *Apost. lib. 2. ad vxorem*. Sed & patrum nostrorū memoria Calo- Ioannes Imperator Trapezuntinus filiam Despinam Vsumcassai Regi Persarum nuptū collocauit, ea tamen lege & conditione, vt vxori religionem Christianam colere promitteret, quod ille recepit se facturum, & seruauit, vixeruntque multos inter se annos coniunctissime, & refert Iouius, Bizarus, & alii qui res Persicas tractarunt. Interim tamen fateri cogimur eiusmodi coniugia inter infidelem & fidelem plena esse periculi, scandali & magnas secum adferre incommoditates, vt pessime suis rebus consulere videātur, qui eiusmodi nuptiis sese implicari sinunt. Nam verēdum est ne maritus infidelis vxorem de religione recte sentientem in suam sententiam, & sectam pertrahat, & ad idolatriam perducatur. Qua de causa & Moses vetuit, ne Israelitæ cum Cananæis cōiugio iungerentur. Deinde verisimile est, vix inter eos coalituram esse concordiam, qui de religione dissentiant, quod maritus vxorem in suam sectam pertrahere, e contra mulier virum ad se pellicere conetur. Vnde recte Ambrosius *lib. 1. de patriarcha Abraham. c. 9*. Quomodo potest congruere charitas, si discrepet fides? & ideo caue Christiane, gentili aut Iudæo filiam tuam tradere, caue, inquam, gentilem aut Iudæam, atque alienigenam, hoc est, hæreticam & omnem alienam a fide tua, vxorem accersas tibi. Prima coniugii fides castitatis gratia est, si idola colas, quorū prædicantur adulteria, si Christum neget, qui præceptor & remunerator pudicitiae, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis nisi ambo initiati sitis sacramēto Baptismatis; simul ad orationem vobis surgendum est, & coniunctis precibus obseruādus Deus. Haftenus *Ambrosius*. His adde quod eiusmodi matrimonia nec in timore Dei contrahi possunt. Neque. n. sacerdos eis recte benedicere neque infidelis coniunx benedictionis particeps esse potest. Quibus de causis recte pontifices qui legibus latis eiusmodi coniugia vitanda esse suaserunt, & pias & de religione recte sentientes ducendas esse præceperunt. Et quamuis sponsalia cum illis qui fundamentū fidei retinent, contracta, tolerari possint, minime tamē toleranda videntur, quæ cū Mahumetariis aut Iudæis, hoc est, personis ipsum fidei fundamentum abnegantibus contrahuntur. Et ita sentit Erasimus. Paulus, inquit, nō permittit mulieri liberæ, iamq; Christū professæ, nubere, nisi in Domino, hoc est, suæ religionis viro. Vnde miror hoc a quibusdā horū temporū scriptoribus tradi, fas esse cum Iudæo, cum Ethnico iungere matrimoniū. Iudæorū autem connubia imprimis damnantur, quod in lectione veteris testamēti exercitati, facile Christianis imponere possint. Idq; tradit *gl. 28. distinct. 1. c. 17. 28. q. 1*. Ideo Pontifex in concilio Vrbanensi statuit, vt siue Christiana Iudæo, siue Iudæus Christiano iungatur, a fideiū cōmunionē arceatur. Sed & magistratus recte in eum animaduertet, qui id fecerit. Interim tamē ratū manebit matrimonium. Idque non recte statuit concilium Toletanum *III. Canon. 26*. vt Iudæi cum Christiana matrimonium dissoluatur, nisi velit Christianus fieri, prius

tamen monendos esse, quod fidelis non possit in eius permanere coniunctione, quæ Iudaicam sectam colat. Sed nemo non videt canonem illum expresse repugnare Apostoli verbis, qui fidelem minime deferendum censet. Sed ut ut sit Hebræi sane adeo abhorrent a nuptiis [*ndrih*:] hoc est, alienigenarum qui fidem Iudaicam non amplectuntur, ut eam coniunctionem cum alienigena Sodamia & adulterio grauiorem & turpiorem dicant esse, ut Abenezira tradit in Decalogum. Itaque sic † statuo, magistratum leges ferre posse, & prohibere sub pœna capitis, ne eiusmodi matrimonia coeant, vel si nullæ leges sint, initio sponsalium intercedere posse, ne sponsalia aut matrimonium inter Christianam & Mahumetanum vel Iudæum contrahantur, ne quis iugum ducere cogatur cum infidelibus. Id tamen hac cum exceptione accipiendum est, nisi infidelis Iudæus promittat se Christianam religionem amplecti velle, idque non obscure præ se ferat. Nam tum spes est fore, ut fidelis infidelem ad religionem Christianam conuertat, quemadmodum Cæsaream Reginam Persarum fecisse supra tradidimus. Idque ea de causa statutum est, ne alter alterius contagio inficiatur. Eoque spectant verba Apostoli supra enumerata, *qui namque scis mulier, an maritum sis seruatura*. Quasi dicat, maximis periculis sese obicere, qui eiusmodi coniugia ineunt, sed tamen bene sperare & operam dare debere, ut infidelem lucri faciant. Deinde quod & magistratus constante matrimonio prohibere possit, ne maritus uxorem vel verberibus vel minis ad suam religionem cogat. Quid enim si uxorem maritus (quod Plinius in explorandis Christianis se fecisse scribit *lib. 5. Epistol.*) iubeat se præeunte Deos appellare, imagini Imperatoris & simulachris numinū thure & vino supplicare, & Christo maledicere: Vel ut Augustinus loquitur, simulachrum faciat maritus, idque uxorem colere iubeat: hoc casu iustam de viro quærendi causam habebit, & eam rem ad magistratum referendi, cuius est intercedere & prohibere, ne vis mulieri fiat. Interim tamen recedere non posse coniugem existimauerim, quāuis ita Augustinus sentiat *85. q. 1. c. non solum*. Et ita statuit concilium Laodiceum *cap. 31.* his verbis. Quoniam non oportet cum hereticis commiscere connubia, & filios vel filias dare, sed potius accipere, si tamen profiteantur Christianos se futuros & catholicos. Et *cap. 10.* idem statuit concilium Chalcidonense *act. 15. c. 14.* his verbis, sed neque copulari debet nuptura hæretico, Iudæo aut pagano, nisi forte promittat, ad orthodoxam fidem se orthodoxæ personæ fidem transferre. Altera exceptio hæc est, si ea conditione sponsalia ineantur, ut fidei liceat religionem Christianam colere, idque infidelis spondeat, & promittat, se fidei ad eam rem impedimento non fore, se religionis Christianæ exercitium liberum illi permittere velle, quale fuit pactum inter Regem Persarum Vsumcassauem & Despinam Imperatoris Trapezuntii filiam, & hac ratione huic malo occurreretur, ne viri a mulieribus, & contra mulieres a maritis ad idolatriam pertrahantur. Sin vero sine his cautionibus, magistratu inconsulto & ignorante, sponsalia contracta sint inter fidelem & infidelem, id est,

est Christianam & Turcam, sponsalia dirimenda minime existimauerim, etiam si non recte & bona conscientia constituta sint, sed tamen pœna vindicanda esse, ne impune eiusmodi quid tentasse videantur. Ideoque illi, qui tale quid fecerint, a magistratu mulctandi, & pœna quoque Ecclesiastica coercendi erunt, ut qui grauiter peccarint, quod cum hostibus religionis & apostatis contraxerint, eoque ipso satis ostenderunt magis sibi placere homines infideles & atheos quam Christianos. Itaque & leges ciuiles capitali supplicio afficiendos statuunt, qui tale quid in se admiserint, hoc est, cum Mahumetanis vel Iudæis apertis matrimonium contraxerint. Quod etsi duriusculum videtur, tamē ita lex scripta est, *l. ne quis Christian. C. de Iudæis. & ibi D. D. ex C. Theodosiano lib. 3. t. 14.* Eadem pœna statuitur in matrimonio cum gentili vel ethnico contracto, & in Hispania idem statuit lex Regia 4. *forit. 11.* Et Didacus 2. *par. cap. 6. §. 11.* Summa ergo horum est, sponsalia vel matrimonium inter infideles vel vnā infidelem & fidem contractum dirimendum non esse, nisi infidelis sine culpa fidelis consuetudinem & consortium, quam cohabitationem vocant, refugiat & discedat. Nam tunc bona conscientia dimittitur vxor, 28. *q. 1.* Et si propter desertionem matrimonium dissoluitur consummatum, multo magis sponsalia dissolui statuendum est. Atque hæc sacræ scripturæ & verbis Apostoli consentanea sunt. Et ita Synodi veteres statuerūt. Laodicensis c. 10. & 31. Chalcedonensis 14. c. Carthaginensis 24. ut supra ostensum est. Et Synodus Tridentina postrema: si quis dixerit propter hæresin dissolui matrimonium anathema sit. Synodus autem Constantinopolitana sexta contra statuit, nimirum inter hæreticum & orthodoxum nullum esse matrimonium, & fidem ab infideli discedere posse, si cum eo cohabitare nolit. Sed id prorsus cum Apostoli verbis pugnat. Interim tamen & inter patres plerique reperiuntur, qui contra sentiunt, ut videre licet 18. *q. 1.* qui coniugium cum infidelibus prorsus damnant, & dirimendum censent, his rationibus moti, quod ἀπιστία seu infidelitas sit stuprum vel fornicatio spiritualis, ut Tertullianus loquitur lib. 2. *ad vxorem.* Fideles gentilium matrimonia subeuntes, stupri reos esse constat, & ab omni communione fraternitatis arcēdos, ex literis Apostoli dicentis, cum eiusmodi nec cibum sumendum. Et Augustinus cap. *Idolatria* 27. *q. 1.* Crimen illud adulterio grauius esse statuit, ideoque matrimonium dirimere, *ex libro de fide & operibus c. 18.* Cyprianus *de lapsis* Ambrosius li. 9. *Epist. 70.*

Sed his respondere facile est, etsi crimen omnium maximum sit impietas vel ἀπιστία, tamen si ad matrimonium conferatur, adulterio maius non esse, quod adulterium coniugio maxime repugnet & aduersetur. Idque ex eo liquet, quod ex Christi sententia solum matrimonium dirimat adulterium. Itaque non recte inter se conferuntur impietas, hoc est, spiritualis fornicatio & adulterium, quod ad sponsalium vel matrimonii dissolutionem attinet. Nam & infidelis maritus esse potest, ut Apostolus testatur, 1. *Corinth. 7.* Adulter autem & maritus nemo simul esse potest, cum adulterio abrumptur matrimo-

monii vinculum. Itaque mirum non est, si eosdem non habeant effectus in causa coniugii, adulterium & spiritualis fornicatio, habet quidem idolatria speciem quandam fornicationis κατὰ π, non ἀπ' αὐτοῦ. Ideoque argumentum vel similitudo a fornicatione carnali ad spirituale non semper locum habet. Tertullianus videns Apostoli verba 1. Corinth. 7. sibi obstare, illa accipiēda esse dicit de iis, qui infideles inuenti sunt, antequam ad Christum conuersi essent, hoc est, de primo casu a nobis proposito. Si quis, inquit, fidelis vxorem habet infidelem, non dicit, vxorem ducit infidelem. Ostendit iam, in matrimonio agentem mulieris infidelis, mox Dei gratia conuersum cum vxore manere debere. Quod si de fideli ante matrimonium pronunciaffet absolute permiserat sanctis vulgo nubere. Sed & hic respondeo, si matrimonium cum infideli concessum est, sequitur & sponsalia concessa esse. Nam qui vult consequens, vult & antecedens. Deinde si vir infidelis sanctificatur per mulierem fidelem, nemo non videt id intelligendum esse, siue quis infidelem duxerit, siue in matrimonio infidelis inuentus, ad Deum conuersus sit. Postremo bene sperare debemus de infideli lucrificando, id tam de eo qui acceptus est, quā de eo qui accipi debet, intelligendum esse nemo non videt, adhibitis tamen illis cautionibus, quas supra adiecimus. 4. Apostoli verba in genere loquuntur de eo qui coniugem infidelem habet, ideoque restringenda non sunt ad illos, qui iā in matrimonio viuunt. Augustin. sentit, licere quidem fideli relinquere infidelem, sed nō expedire, ne occasionem lucrandi infideles negligere videatur fidelis, ideoque ea libertate vti debere. Vt itaque fratres in Christo acquirantur, vetat Apostolus fideles recedere ab infidelibus, 27. q. 1. c. iam nunc. Multa enim sunt facienda, non iubente lege, sed libera charitate, quæ sententia æquior est.

- 10 Sed quid si fidelem † infidelis deferat, & eius consuetudinem refugiat, an fidelis aliam ducere possit? Et quamuis hæc quæstio huc non pertinet, tamen leuiter attingēda est. Ambros. 1. Cor. 7. expresse tradit, fidelem si ab infideli deferatur, alii nubere posse, neq; in eo peccare. Idq; ego verū existimauerim, siue vterq; tempore sponsaliū infidelis fuerit, siue alter fidelis, siue alter infidelis, siue cum infideles essent, alter in hæresin prolapsus sit, & fidelem deferuerit. Nam semper fidelis desertione infidelis a seruitute seu obligatione matrimonii absoluitur. Idq; ostendunt expresse verba Pauli, quod si infidelis discedit, discedat, non est seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi. cap. simili modo 28. q. 1. Seruitutem appellat obligationem matrimonii, quæ seruitutis quandam habet speciem, vt initio huius libri explicauimus, quamuis contra sentiat Gratianus, & fidelem desertum ab eo qui apostata factus est non liberari vinculo existimat, vt aliam ducere possit. Ergo vt rem in pauca cōferamus, matrimonia inter vtrumque fidelem contracta, rata esse dicimus. 2. Sponsalia itidem inter fidelem & hæreticum, qui pietatis fundamentum retinet. 3. Sponsalia & matrimonium firmum esse inter fidelem vtrumque contractū, etiam si alter

alter postea constante matrimonio apostata factus sit. 4. Si cum ex duobus infidelibus tempore sponsalium alter constante matrimonio Christianam religionem amplexus sit, matrimoniū itidem ratum esse & firmum. 5. Matrimonium inter Turcam & Christianam contractum nūc non carere, sed tamen dissolui non debere, interim legibus latis prohibenda & vindicanda esse eiusmodi coniugia. Hæc autem matrimonia vno tantum casu dissolui posse, scilicet propter desertionem infidelis, qua fidelis a sponsalium vel matrimonii obligatione liberatur. Sententia ita formari solet.

Habt ihr mit Jungfraw N. mit Vorwissen ihres Bruders einer Ehe halben Handlung gepflegen/vnd es hat die Jungfraw ihr Vollwort vnd Willen in der Sachen auff ihren Bruder gänzlich gestellet: Da nun ewerm Bericht nach/der Bruder mit euch in ewer Vatterland gereiset/vnd euch daselbst/nach gethaner Erkündigung ewres Standes vnnnd Vermögens in beyseyn erlicher Leute sein Schwester verlobet vnd zugesaget/vnd die Jungfraw hat ihr folgendes/als ihr widerumb kommen/solches neben ihren Vormündē gefallen lassen. So mag solch Ehegelübde der Vrsach halben/das in Böhmen des Orts eine andere Religion dann in diesen Landen gehalten werden/Sondern Jungfraw N. ist solch Verlöbnuß mit Christlichem Kirchgang vnd Ehelichem Beylager zu vollziehen schuldig/von Rechts wegen.

§. 78. S V M M A R I V M.

Sponsalia propter status mutationem dissoluantur.

Aliam præterea adfert Harmenopolus ex constitutione Leonis causam, qua sponsalia dissoluantur, nimirum propter fortunæ ac status immutationem, hoc est, capitis maximam diminutionem, quæ nihil aliud est, quam prioris status immutatio, l. i. de capitis diminutione, quod accidit his, qui propter admissa crimina ciuitatem & libertatem amittunt, & serui pœnæ efficiuntur. Itaque si quis crimen aliquod capitale aut flagitium in se admittat, & post contracta sponsalia infamiam incurrat, sponsam audiendam existimauerim, quæ sponso nubere recusat, & sponsalia pacta dissolui cupit, modo id ante nuptias consummatas petatur, veluti si quis latrocinium, adulterium, homicidium, falsum, furtum, & aliud id genus crimen committat, & ignominiosus vel infamis fiat. Idque æquissimum esse videtur. Nam sponsa matrimonium promissit viro honesto & integre existimationis, & ea mente & intentione fidem dedit, quod viro honesto nubere vellet, eius autem status & conditio iam immutata est. Nam qui integre erat existimationis & famæ, labem sibi asperfit, & flagitiosus, infamis & detestabilis factus est, hoc est, ciuilitate mortuus esse videtur. Quare neque mulier cogi debet, vt ei nubat, qui supplicium vel laqueum meritis sit ob perpetratum scelus. Et ita sentit Erasmus: Si crimen, inquit, sit enorme, aut lex ciuilis capitis pœna liberat alterum coni-

coniugum, aut is liberetur in totum a matrimonio, qui vacat crimine: & pro mortuo habeatur, qui mortem meruit nisi recuset etiam innoxius a noxia distrahi. Et hanc sententiam nostram confirmauit Rex Fridericus II. constitutione edita An. 1582. sententia fol. 51.

§. 79. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia propter homicidium commissum dirimuntur.*
- 2 *Homicidas detestabiles & hominum consortio indignos existimauit antiquitas.*
- 3 *Extensio conclusionis posita.*
- 4 *Schelm verbi Etymologia.*

ET vt de homicidio † primum agamus, cum hoc delictum omnium sit maximum, puellam audiendam existimauerim, quæ a spōso post cædem perpetratam sese liberari cupit, siquidem illa affirmet & profiteatur, sese toto pectore ab illo abhorrere. Rationes autem cur sic sentiam hæ sunt, quod lege lata per Moſen, homicidas e medio tolli Deus præceperit, ne terra polluitur. Num. 35. Ne recipiatis pretium redemptionis pro vita homicidæ, qui ad mortem condemnatus est, sed omnino interfici debet, ne faciatis vt terra in qua habitatis fallat, sanguis enim eius facit, vt terra fallat, nec potest terra a sanguine qui effusus est expiari, nisi per sanguinem illius qui sanguinem fudit. Ne igitur contamineris terram in qua habitatis. Addunt Thalmudistæ, etiam si omnia totius orbis bona daret, tamen iudices iis flecti non debere, præcepto 161. idque repetitur præcepto 202. Non miserearis eius qui sanguinem innocentem effudit. Et Exod. 21. si aliquis volēs & callide machinetur proximo suo necem, ab altari illum rapies, vt interficiatur. Et Leuit. 24. & in aliis locis inculcata, ne iudices eam obliuioni tradant, quod delictum omnium sit maximum. Idque eleganter explicat Philo Iudæus. Qui inquit hominem occidit, homicida vocatur, sed reuera sacrilegus est, & quidem insignis, quippe qui sacrilegium maximum perpetravit, sublato e mundo re preciosissima sacratissimaque, quando nil Deo tam est simile, quam hoc sigillum pulcherrimum, expressum a matrice pulcherrima, ad exemplar ideæ rationalis effectum. Ergo quilibet homicida confestim pro impio sceleratoque habendus est, ob facinus perpetratum impium atque nefarium, & debet e mundo tolli vt maleficus, meritis enim plures mortes, exoluit se vnica. Nec iniquum videri debet, si quod prior ipse fecit, idem & ipse patiatur, &c. Hactenus Philo. Imo & Deus ipse ad pœnam trahit homicidas mirabili & imperuestigabili ratione, scilicet vt ex corporibus interfectorum sanguis erumpat & emanet, vbi ad ea homicida propius accesserit; si modo is, qui occidit cominus vulnus ipsum inflixerit, vt Ludouicus Bonauolus lib. 2. muliebrium tradit, & Philippus Melanchton in *Physicis loco de prouidentia* & Valeriolus in *observationibus* adfert rationes Physicas: tandem subiicit, sed magis (vt recte arbitrandum est) Dei iudicio id fieri cēsendum est. Plato lib. 9. de leg. scribit, animam occisi homicidam persequi. Verba Platonis sunt:

sunt: Qui hominem liberum interfecerit, non sponte, iisdem purgationibus vtatur, quibus is qui seruum interemerit. Et priscum mysterium non contemnat. Ferunt enim hominem vi interemptū qui libere vixit, homicidæ proximo post tempore succensere. Cumque propter violentam mortem, terrore turbationeque plenus sit occisus, homicidæ omnibus viribus terrere atque turbare maxime, si viderit homicidam inter suas more solito viuere. Quare opus est vt homicidæ propter hominem interfectum anno integro exul a patria omnique regione procul vitam ducat, *lib. 9. de legib.* Idem sentit Xenophon *li. 9. Cyropædias. 116.* Cyrum moriturum ita loquentem introducit: An necdum animaduertistis, quos terrores illorum animi quī vim & iniuriam passi sunt, homicidis inuitiant? quos scelerum vindices nefariis immittant. Idque verissimum putauit Marcellus Ficinus *cap. 5. de immortalitate animarū*, & Virgilius *li. 4. Aeneid.* Lucretius & Plutarchus de anima Cleonices, quæ Pausaniam a quo interfecta erat, vsque ad mortem non destitit persequi & compellare hoc versu:

Itō ad supplicium, dat maxima damna libido.

In vita Cimonis. Item in Cæsaris vita Plutarchus. Magnus tamen ille genius qui viuenti adfuit, mortui quoque cædem persecutus est, auctores eius terrarumque agens, & inuestigās eo vsque, dum nemo eorum superesset, sed quicunque in facinoris pactum vel factō vel consilio venissent pœnas dedissent, & iis quæ hominibus euenerint, maximam Cassi casus admirationem meretur. Is enim victus apud Philippos, eodem quo Cæsarem gladio sese peremit, &c. Sed & aliæ gentes quæ sapientiæ † laude claruerunt, vt Græci, homicidas de testabiles, & hominum consortio indignos existimauerunt, quod non tantum terram, sed & eos qui cum illis commercium haberent pollui putarent. Quo spectat illud veteris Philosophi apud Stobæum. Multis, inquit, legibus sancitum est, nō esse purum eum qui cum homicidæ commercium haberet. Xenophon *in Hierone.* A multis lata lex est, qua sancitur, vt ne is quidem purus habeatur, qui cum homicidæ versetur. *Τῷ μισθῷ φόνου μηδὲ τὸν συνόντα καὶ δαξέναι.* Quo fit, vt per suas patrias quisque ciuium tuto viuat. Et Simplicius *in Epicteto.* *ἰδιότι ἐὰν ὁ ἑστειρῇ ἢ μεμολισμένῳ καὶ τὸν συνατειβόμενον αὐτῷ μολινεῖται ἀνάγκη καὶ αὐτῷ ὡν τόλκα δεινός.* Id est: Scito, inquit, quod si sodalis pollutus fuerit, necessario pollui, etsi purus ipse fuerit, nam polluitur quod purum est, impuro commistum. Æschylus dicebat in omni negotio nullum esse praua societate maius malū, *ἐν παντί πρῶτον εἶναι ὁμιλίας καὶ κακῶν οὐδέν.* Qua de caussa nolebant veteres in vnum & eundem locum conuenire honestos viros & homicidas, & templis eos eiiciebant. Quo spectat oraculum Apollinis, quod apud Plutarchum existat, *μισθῶν δειρόποντα κατέκτανες, ἐξιδιναού.* Musarem cultorum interemisti, templo exito. Vide plura ibi. Sed & apud Turcas homicidis fana ingredi non licet *fol. 18. de rebus Turcicis parte 1.* Apud Græcos sacerdos ad sacrificia accessurus hoc primum præfabatur, *πὲς τῆς θεῆς.* Id est, quis hic? qui vero intererant sacris, respon-

Eccc debant

debant *πῶλλον ἢ ἀγὰρ*, quod est dicere, multi & boni: idque quod polluti homicidio, aut sanguine infecti humano sacris arcebantur, neue aras contingerent aut sacrificio interessent lege vetabantur. Idque ex Platone colligitur *lib. 9. de legibus*. Si homicida cum immundus sit, templa Deorum petere & sacrificare audeat, & tempore statuto non peregrinant interempti cognati, id ad iudices deferat, & de cæde accuset, &c. & Xenophon in *Hierone*. Homicidas a sacris arcent. Alexand. *lib. 4. cap. 7. genialium dierum*. Ita nec homicidas quisquam recto recipere voluit, Pausan. *lib. 2*. Ante Apollonis fanum ædificium quoddam est, quod Orestis tabernaculum appellant. Prius enim quam materni sanguinis maculam expiationibus Orestes elueret, de Træzeniis nemo eum recto recipere voluit. Sed in ea ipsa cella illum consistere iusserunt, ibique qui ei lustrationi præfuerunt, epulas ei præbuerunt, quantisper rite expiatus est. Ad eum vero lustrandum & alia februum genera adhibita dicunt, & aquam ex Hippocrene. Dionysius *lib. 8*. Matricida diceris, filiorum interfector, vxoris pernicies, patriæ malus genius. Nec ad sacra, nec ad epulas, nec ad domesticum larem admittet te quisquā iustus ac pius ac ne ipsis quidem carus eris, in quorum ista facis gratiam. Verba sunt Minutii ad Martium.

Sed nec auditoria ubi ius dicebatur subire homicidis fas erat, imo causam dicere sub dio cogebantur. Qua de causâ areopagitæ sub dio iudicabāt, quod nollent iudices & homicidas, vel qui de cæde accusarentur, sub eodem tecto versari. Idque tradit Sigonius *lib. 3. cap. 3*. Euripides.

Non sinebant in conspectum venire:

Neque in occursum, si quis forte reus esset sanguinis.

Idem statuit Plato *lib. 9. de Republ.* de iis qui parentes pulsassent. Quisque inquit, parentes pulsasse conuictus erit, perpetuo exulet, deinde a sacris omnibus arceatur. Quod si non obtemperauerit, sed ciuitatem & templa inique coinquinet, quicumque magistratus de ea re certior factus, & confestim id facinus non punierit, maximarum iniuriarum reus habendus est. Ita Tarquiniis expulsis Romæ Senatusconsultum factum est, ut lustraretur ciuitas, quod populus necessitate coactus esset ciuilis cædis auctor fieri: Quasi nefas esset sacris interesse, & participare victimis, nisi exemptos piaculo solemnibus lustrationibus. Dionys. *Halicarn. lib. 5*. Imo qui ob homicidium supremo supplicio affiendi erant nolas & tintinnabula gestare cogebantur, ne quis inter eundem illorum contactu sese piaculo obstringeret. Zonaras *fol. 32. Tomo. 2*. quod a patribus acceptum esse verisimile est. Nam & Deus signum reatus in Cain posuit, quod iis qui illud aspicerent metum & terrorem incuteret. Quale autem fuerit signum, non exprimit Moyses *cap. 4*. Interpretes sentiunt, conscientia terrore consternatum fuisse Cainum, & toto corpore tremuisse. Idque ex Basilio colligitur. Ebriosus, inquit, maledictionem Cain sponte sibi attrahit, tremens & incerto motu nutans ac vagans in omni vita. in *homilia contra ebriosos*. Suidas idem sentit. Post condemnationem, inquit, Cain deterius vixit.

Nam.

Nam obitus quidem vitæ malorum affert requiem, sed in metu & dolore viuere infinitarum mortium sensum adfert. Tremens igitur & gemens Cain, quasi a dæmone occupatus, in epilepsia vitam suam omnem exegit; signo eo a quodam accepto, ne interficeretur. Vltionem autem siue peccata Caini dicas septem inuenies, siue quæ de eo Deus dixit, & ne sic quidem aberrabis a sententia. Nam in Caini facinoribus inest inuidia, ob Abelum ipsi prælatum 2. dolus cum fratrem secum abire in campum iussit. 3. Cædes additamētum malorum. 4. Fratris cædes, quod primus homicido malum vitæ exemplum reliquit 5. quod ipse Cain patefecit, si me, inquit, eieceris e terra, & a vultu tuo occultatus fuero, grauissimum supplicium est, 6. separatio a Deo, sanis hominibus. 7. Quod pœna non occultatur, sed signo manifesto omnibus denuntiata est per tremorem & gemitum, omnis igitur, inquit, qui te nunc occidere ausus fuerit, malis te huius vitæ liberabit, tuumque supplicium tollet. Quare, inquit, posuit Deus signum in Cain, ne quisquam qui eum recepisset, occideret. Suidas. Quamuis verisimilius sit, fuisse signum aliquod visibile, quod qui aspicerent, scirent tales personas esse piacula, & a sacris, foro ac consortio humano arcēdos esse, donec publica expiatione rursus recepti essent, & vt a peccando & a patrandis cædibus detererentur. Scribit Suidas, moris fuisse apud veteres, si quem per insidias occidissent, & cædem expiaturi essent, vt extrema cadaueris amputarent, & torquem ex illis particulis confectum de collo suspendere. Vnde patet, quantum crimen sit homicidium & quam execrabiles apud veteres fuerint homicidæ, vt quorum omnes refugerint consuetudinem, vt merito audienda sit puella, quæ homicidæ nubere recusat, vt quorum etiam congressum meretrices respuant. Apud Lucianum mulier meretrix a milite, qui ex militia sanguinolentus domum rediisset, se toto pectore abhorere profitetur. Nam cum eam miles ad concubitum sollicitaret, & duplam mercedem offerret, illa respondet, non potero cum viro cædibus polluto cōcumbere. Homo deuotus & execrabilis es, & cruor ex capite illius barbari, quod in lancea fixum portabas, in te distillabat. Egone igitur vt talem virum amplectar? Absit o Charites, neque enim iste talis carnifex est melior. Et paulo post: audiens totum Leoniche, nauseo atq; horreo, ipsas istas vmbas videre mihi videor. Ex quibus eōstat, quā detestandū apud veteres hoc delictū fuerit. Ita & Ouidius mulierem increpat, quæ cū homine sanguinario consueuerat.

*Ecce recens diues pacto per vulnera censu,
Præfertur nobis, sanguine factus eques.
Si nescis caput hoc galeam portare solebat,
Ense latus cinctum, quod tibi seruit erat.
Leua manus minime serum male conuenit aurum
Scuta tulit dextram tange cruenta fuit.
Qua periit aliquis potes hanc contingere dextram.
Hæc ubi mollities pectoris illa tui est.*

Ecce 1 Certe

*Cerne cicatrices veteris vestigia pugnae,
 Quasitum est illi corpore quicquid habet.
 Forsitan & hominem quoties iugulauerit ipse
 Indicet: hoc fessas tangis auara manus.
 Lib. 3. amo. elegia. 7.*

Expiabant autem homicidas veteres Ethnici hoc modo, vt is qui cædem perpetrasset, & pollutus esset, bis septem vicibus inundationibusque vestes ablueret aqua, & his piamentis ab inmunditia emaculari sese arbitrabantur. Alexand. lib. 4. cap. 13. Exempla expiationis necis humanæ apud Herodotum lib. 1. exstat, vbi meminit Crœsi nuptias filio suo facientis. Cum autem, inquit, filii nuptias Crœsus in manibus haberet, aduenit Sardeis quidam calamitate præditus, manibusque impuris, natione Phryx. Hic cum ad Crœsi ædes accessisset, gentilique instituto rituque patrio postulasset, sibi vt liceret expiamenti optati compotem esse, Crœsus eum expiauit. Est autem Lydis Græcisque ritus expiandi similis. Postquam autem Crœsus legitima iustaque lustrationis peregit, videnam ille, & quis esset, percontari institit. Et paulum infra. Gordii, inquit ille, filius sum, cui Midas parens fuit. Adrasto mihi nomen est, qui quia imprudens germanum meum interemi, ad te accessi, sum enim & a parente eiectus, & omnibus fortunis exutus. Hactenus Herodotus. His ad stipulatur Macrobius lib. 3. cap. 1. Saturnal. Violatum cum se nosset Æneas, multa cæde pollutum, ait:

*Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates,
 Me bello e tanto digressum & cæde recenti,
 Atrectare nefas, donec me flumine viuo*

Abluero. Vnde constat diis sacra facturū corporis ablutione purgari. Apollonii autem interpres alium tradit expiandi ritum. Qui dolo cædem perpetrassent, summas quasdam interempti partes amputabant, & a collo suspendebant. Deinde etiam hausto interfecti sanguine in os expuebant, idque Iasonem postquam Absyrtum occidisset, fecisse scribit, sed addit quod maxime notandum est. ἡ δὲ τοῖς ἀντέντη δολικταῖς αἰδέσθαι. Id est, modo fas sit auctoribus, cædes dolo perpetratas expiare, quasi dicat, frustra expiationes illas adhiberi. Quo spectat illud Ouidii lib. 2. Fastorum.

*Ab nimium faciles, qui tristia crimina cædis
 Fluminea tolli posse putatis aqua.*

Idem narrat Suidas. Solent, inquit, in occisorum capitibus abstergere enses, quasi remouentes piaculum cædis, vel quod propter expiationes extrema interfecti amputabant, & de axilla eius suspendebant, vt scilicet viribus destitueretur ad vsciscendum homicidam. Vel quod ii qui bellum ciuile gesserāt, interemptos mutilabant, ab omni parte corporis aliquid resécantes, ne quo deinceps incommodo ab iis afficerentur, & extrema illa inter sese connexa de se metipsis suspendebant, his se viuis illis eripere conātes, ne quid in posterum mali.

malī ab illis paterentur; citat versus Sophoclis. Huius autem ablutionis, quæ aqua fiebat, morem ex veteri testamento permanasse dubium non est. Nam & Deus ipse præcepit, vt si homo interfectus esset, & auctor cædis ignoraretur, iudices qui in loco propinquiore essent vitulo cæso manus abluerent *Deut. 21.* Et vallis illa inculta relinquebatur, hoc est, nec arabatur, nec sementum recipiebat. *Præcepto negatiuo 166. & ibi Riccius.* Ita & qui mortuos saltem tetigissent, aut domum vbi cadauer iaceret ingressi essent, immundi erant & poluebant tabernaculum domini, nisi aspersi essent, & ea de causa morte pœnas luebant, quanto magis illi, qui morti causam præbuisent, & occidissent. Vide Ricc. fol. 152. l. *Leuit. 21.* Suidas. Mos fuit elato cadauere, defuncti propinquos lustrationis ergo lauari. Ad quem morem etiam haud dubie Pilatus respexit, cum manus ablueret.

Ex his efficitur, puellam quæ nuptias homicidæ sibi desponsi refugit, & sponsalia dirimī cupit, dissentienti causam grauissimā habere, eique iudicem æquiorē esse debere, si toto pectore se ab eo abhorre, & nullo pacto adduci posse sancte affirmet, vt in eius complexum veniat, quod nos aliquoties accidisse scimus. Quod tamen ego de illo homicida vel sicario accipiendum existimauerim, qui dolo cædem perpetravit, vel insidias, coniurationes fraudulentas molitiones fecisse, & voluntate sua cædem patrassē conuictus fuerit, secus si casu cædes commissā sit, vt si per imprudentiam quis aliquē occidisset, ferro e capulo elapso, vt Moses. *Deuter. 19.* statuit, vel, vt Simplicius in *Epieteturum*, qui coniecto in latrones iaculo amicum occidit, vel qui iure meritoque aliquem occidit, vt qui Tyrannum vel alterum interemit: Sigonius de *Repubblica Atheniensium*: vel vim inferentem occidisset, cum moderamine tamen inculpatæ tutelæ. Qua de re late Doctores, in l. vi vim, de iusticia & iure. Quæ de homicidio diximus, eadem ¶ de omnibus aliis criminibus grauioribus & capitalibus quibus infamia irrogatur, accipi volumus, qualia sunt crimen læsæ Maiestatis, veneficium, adulterium, falsum, plagium & furtum. Nam & fur infamis est. l. non potest de furtis l. consensu Cod. de repudiis. Idque expresse de furto statuit Rex Fredericus. Apud veteres Romanos scuti amissio Tacitus lib. de moribus. Germanorum: Scutum reliquisse præcipuum flagitium. Nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas est, in cuius locum hodie successit crimen militis desertoris, hoc est, in prælio fugientis. Neque enim vt Plutarchus recte disputat, is qui cecidit & vulnerauit aliquem, tantum profuit, quantum is qui pedem retulit, ac fugit, nocuit. Itaque apud Græcos desertores non tantum omni magistratu arcebantur, sed & affinitatem, cum iis contrahere ignominiosum erat.

Addit Plutarchus, iudem impune ab obuio quouis feriuntur, squalidi & humiles circumeuntes, centones discolors induti, barbæ partem radunt, partim tondent, in *Agésilao*. Apud Germanos adhuc pœna manet, vt ignominiosi sūt, in *Schelman* ¶ *weiden*, quam ego vocem a *Schildt* hoc est, a scuto dedu-

Etiam existimo Schelmen quasi Schiltmen / hoc est, qui scutum deferuerint vel Scholdmen / der geschulten sey. Ergo sic statuendum, honestæ personæ cōcedi posse repudium, si is cui fides data est delictum vel flagitium in se admiserit. Hac facit, quā & eisdem de causis iure ciuili diuortium conceditur. Idque expresse statuit Theodosius *l. consensu C. de repudiis* his verbis. Si qua igitur maritum suum adulterum aut homicidam aut veneficum, vel certe cōtra nostrū imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatū inuenerit, si sepulchrorum dissolutorem, si sacris ædibus aliquid subtrahentem, si latronē vel latronum susceptorem, vel abactorem, aut plagiarium, vel ad cōtemptum sui domuiue suæ ipsa inspiciente cū impudicis mulieribus (quod maxime etiā castas exasperat) cōerum ineuntem, si suæ vitæ veneno aut gladio aut alio simili modo insidiantem, si se verberibus quæ ingenuis aliena sunt, afficiētem probauerit, tunc repudii auxilio vti necessārio ei permittimus libertatem, & causas dissidii legibus comprobare. Quæ de sponsa diximus, eadem etiā de sponso intelligenda sunt, nam & eisdem de causis sponsam a spōso repudiari posse censemus, idque eiusdem legis verba ostendunt: vir quoque pari fine clauderetur, nec licebit ei sine causis apertius designatis propriam repudiare iugalem. Nec vllō modo expellat, nisi adulteram, vel veneficam, aut homicidā, aut plagiariam, aut sepulchrorum dissolutricem, aut ex sacris ædibus aliquid subtrahentem, aut latronum fautricem, aut extraneorum virorum se ignorante vel nolente conuiuia appetentē, aut ipso inuito sine iusta & probabili causā foris scilicet pernoctantem, vel circēsis vel theatralibus ludis, vel arenarum spectaculis in ipsis locis, in quibus hæc adsolent celebrari, se prohibente, gaudentem, vel sibi veneno, vel gladio aut alio simili modo insidiatricem, vel contra nostrum imperium aliquid machinantibus consciam, seu falsitatis se crimini immiscentem inuenerit aut manus audaces sibi probauerit ingerentem. Tunc enim necessārio & discedendi permittimus facultatem, & causas dissidii legibus comprobare. Etsi autem his de causis matrimonium dissolui minime existimo, sed quibusdam tantum, vt in tractatu de nuptiis dicetur, tamen ob quamlibet harum sponso vel sponsæ repudium mitti, & sponsalia dissolui posse sentio. Idque veteres secutos esse, historiæ testantur. Imperator Philippus Princeps sapiens, moderatus, & magnanimus, filiam Kunegundam Comiti Palatino Ottoni Wittelsbachio fratri illius, qui primus Dux Bauariæ exortus est, desponderat. Otto post sponsalia contracta, familiarem quendam Ducis Bauariæ dolo interemit. Cumque propter cædis commissæ scelus, magnam incurrisset infamiam, ipsi quoque Philippo exosus fuit, vsque adeo, vt filiam quam ei promiserat, in matrimonium dare negaret: indignum filiæ nuptiis dictitans eum, qui iniusta cæde pollutus, & humano sanguine contaminatus esset. Filiam autem Wenceslao Ottocari Boemi regis filio nuptum collocauit. Otto repulsam passus vindictæ cupidus Imperatori interitum parabat. Cumque die quadam Bambergæ Imperator sibi venam incidi curasset, & paulo post

post sese quieti tradidisset, Otto ingressus conclaue, in quo Imperator quiescebat, gladio stricto ei guttur præcidit, grauiter etiam vulnerato Henrico Truchelio, qui solus Imperatori aderat, & Ottoni exitum præcludere tentaret: Ex quo vulnere Imperator mortuus est, anno 1208. 10. Calend. Iulii. Parricida vero præsidio Egberti Episcopi Bambergensis & Marchionis de Andechs euasit, sed paulo post ab Henrico Kalidino Philippi Marschallo Ratibonæ, in casa quadam obruncatus est, vt Naucerus & alii referunt. Ita & Gobryas filiam Regi Assyriorum dare noluit, qui se eade contaminasset. Historia nota est ex Xenophonte. Assyriorum Rex filiam suam, Gobryæ viri nobilis & primarii filio nubere voluit, ea spe vt filia Gobryæ ipsius filio vicissim nuberet.

Accidit, vt venatum irent, ex Regis mandato Regis filius & Gobryæ filius, cumque vrsam & leonem prostrauisset Gobryæ filius, & se strenuum præbuisset, Regis Assyrii filius ab inuidencia victus cuidam astanti hastam eripuit, & Gobryæ filium confodit. Itaque Gobryas illi Regi exorto filiam dare noluit. Verba apud Xenophontem hæc exstant. Filia mihi est, eaque virgo, quam a Gobryæ militibus vnice diligo coniugio matura. Eam me ante hac Regi nunc rerum potienti, putabam vxorem alere. Verum modo me ipsa filia multum plorans suppliciter orauit, ne se fratris interfectori tradam; quæ quidem mea quoque est sententia, lib. 4. Cyropadias. Rex autem postea Babylone expugnata interemptus est.

§. 80. S V M M A R I A.

1. Homicidium si sit remissum an nihilominus repudiari possit.
2. Homicidii pœnam princeps remittere non potest.

Sed quid si homicida ꝑ vel alterius criminis reus condemnatus a principe sit restitutus, qui illi delictum condonarit, an venia impetrata illi sponsa nubere cogatur? Et cum restitutus sit, ad omnia restitutus esse videtur. Nam generalis restitutio, veluti in integrum te restituo, omnia iura complectitur, l. 1. & l. vltima §. vltim. Cod. de sententiam passu. l. 1. eodem. ff. veluti patriam potestatem ius agnitionis aliaque id generis. Quod si specialis sit, & iura quædam continet, ultra non valet l. 1. §. in insulam C. eodem.

Ego tamen sponsam cogendam non esse existimo, vt sanguinario infamato vel ignominioso nubat restituto, idque quod crimine condonato & venia impetrata, non aboleatur infamia, sed semper adhæreat infamato, non secus vt lepra leproso, & illum comitetur quocunque se conferat.

Deinde quod ꝑ princeps non possit homicidium condonare vel pœnam remittere, quod Deus puniendum esse expresse iubet, non magis quam si de lege diuina dispensare vellet, cui princeps subiectus est. Itaque hic cum Danao sentio, facti æstimationem esse in potestate iudicis, pœna-

pœnæ autem detractionem aut imminutionem, in eo facto & delicto, quod lege Dei expresse pœnam & supplicium meretur, non esse in potestate cuiusquam hominis ac ne totius quidem orbis Monarchæ, *Ethices lib. 2. cap. 13.* Recte Demosthenes *contra Aristocratem*. Plurimum profecto interest, vtrum irrogandæ mulctæ ius penes legem sit, an vero in potestate inimici, adde hominis. Quod si capitis pœnam luit magistratus, qui contra principis vel superioris leges dispensat & indulget, qua ratione principi permissum esse dicemus dispensare, & delicta quæ Deus impunita esse non vult, condonare, vt homicidium quod solo homicidæ sanguine expiari Deus expresse mandauit. *Deuteronom. 13.* Non paret illi oculus tuus, neque cum eo misericorditer ages. *Exodi. 21.* Morte morietur, id est, ei delictum non condonabis. Et ante Mosis legem latam legimus, *Genesis 9.* Quicumque effuderit humanum sanguinem effunderetur sanguis illius. Quibus etiam respondet dictum Christi, quicumque acceperit gladium, gladio peribit.

Deut. 19. Ne parcat ei oculus tuus sed excindas sanguinẽ innoxium ex Israel, vt bene sit tibi. Et *Numer. 36.* Ne recipiatis pretium pro vita homicidæ, qui ad mortem condemnatus est, sed omnino interfici debet. Item, ne polluat is terram in qua habitatis, sanguis enim facit vt terra a sanguine eius qui effusus est, expiari nisi per sanguinem illius qui sanguinem effudit non possit. Ex quibus verbis constat, quoties homicidium vel aliud crimen impunitum relinquitur, toties hære in Republica religionem, quæ si non fuerit expiata, Deum offendi, & de tota illa regione supplicium sumi, &c. Nam hac indulgentia gratiæ, Deo ipsi fit iniuria, de cuius lege homines dispensant, & remittunt. Est enim peccatum quod contra legem Dei committitur & Deum ipsum respicit. Itaque postquam Deus iniuriam sibi illatam tanti æstimat, vt illam morte expiari velit, impium est & contumeliosum, de alienæ offensæ & contumeliæ æstimatione & pœna contra ipsius Dei prohibitionem expressam dispensare velle: vt recte Danaus disputat. Adde quod & criminis sese participem facit, qui ad scelera conuiuet, eaque condonat. Recte Agathius. Ἰσὸν τῷ πλημμελεῖν τὸ μὴ καλῦναι τοὺς πλημμελῶντας. Ea de causa Deus tam sæpe verbis disertis præcepit, vt scelera puniantur, ne populus totus consensione & conuiuendo se sceleris contaminet, & reum faciat & ita omnes luere cogantur, quod ab vno vel pluribus est commissum. Neque enim sacrificium acceptius Deo fieri potest, hominum sceleratorum supplicio. Apud Euripidem in *Oreste* sapientissimæ est Tyndari oratio, grauiter reprehendentis eos, qui homicidas pecunia mulctant, & ὑποφόνεια accipiunt, & ea consuetudine bestiali & homicidiali, vt Euripides loquitur, occasionem præbent, vt homicidia homicidiis cumulentur, vt quæ pecunia redimantur pro arbitrio priuatorum. Verba Tyndari hæc sunt.

Interrogabo te hoc Menelæe,

Si interficiat aliquem tua coniunx,

Et illius filius rursus interficiat matrem,

Et

*Et natus ex interfectore illo cadem cade
Soluat, finis malorum quousq, procedet?
Recte posuerunt maiores olim hac:
Non sinebant in conspectum venire,
Neq, in occursum, quisquis forte reus esset sanguinis:
Sed expiabant exilio, non vicissim occidere sinebant.
Semper enim vnus foret cadi obnoxius,
Extremam contaminationem accipiens manibus.
Ego defendam quantum possum legem.
Bestialem hunc, & homicidalem morem
Tollens, qui semper terras perdit & vrbes.*

Recte Arnobius lib. 7. Multitudo peccantium crescit, cum redimendi peccati spes datur, & facile itur ad culpas vbi est venalis ignoscentium gratia. Huc etiam spectat dictum *Genesis 4.* Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu vestra. Quod si autem tota Respub. vnus sceleris contagione polluitur, necesse est vxorem quæ homicidæ vel homini felerato nubit imprimis pollui, vt quæ cū eo in vnum corpus coalescit, & criminis commissi quodammodo particeps fit, quem detestari & ad pœnam rapere debebant. Itaque apud Stobæum recte ille viro, inquit, aut muliere iniustitiam à ciuitate notatis, neque auxilium debet quisquam, neque conuersari, quod similis illis fiat, qui cum illis conuersatur. Et de his hactenus.

§. 81. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia ratione affinitatis soluuntur.*
- 2 *Species facti ex Blondo.*
- 3 *Sponsalia dissoluiuntur si pater sponsi vel sponsæ mille aureos in dotem dare promississet & illam pecuniam soluere non posset.*

Ratione etiam affinitatis dissoluiuntur sponsalia veluti si sponsus ante sponsalia inita vel post cum consanguinea sponsæ rem habuisset, & ea abusus esset. Tunc enim propter affinitatem, licet meretriciam, sponsalia rescindenda esse æquum est, etiam si sponsa à pactis recedere non cupiat. Idque iure canonico bene cautum est, 27. q. 2. cap. si quis sponsam & toto titulo, de eo qui cognouit consanguineam vxoris suæ c. ex literis. Congruit constitutio Regis Friderici II. Anno 82. edita, hoc addens, neutram ducere debere qui id fecerit, & puniendum esse pro delicti qualitate. Nam cum alteri affinis esse cepit, post sponsalia maritus esse non potest. Ita matrimonium diremptum fuit inter Richardum de Sagio, quod ante contractum matrimonium rem habuisse diceretur, cum vxoris suæ consobrina. Historia supra recitata est. Et sponsalia item inter Henrici I. Angliæ Regis filium, & Adelam Ludouici Galliarum Regis filiam inita, rescilla fuerunt quia pater sponsam filii compressisset. Imo matrimonium rescindendum pontifices statuerunt, quod cum mariti prioris consanguineis initum esset, qua de re facti

F f f

species

² species † apud Blondum extat, lib. 3. *Inclinationis Roma* de Mathilde, quam Henricus III. Imperator Henrici III. filius apud Panormum urbem vicit, illa mortuo marito Godofrido Azoni nupsit Marchioni ex familia Esthensi. Nuptiis factis & concubitu consummatis rescivit Mathildis maritū mortuum Azoni cognatum fuisse, & eo quidem consanguinitatis gradu, ut iure Pontificio ei nubere minime posset. Illa hac re vehementer commota & perturbata, iē ad Gregorium Pontificem retulit, qui in hæc verba rescripsit. Gregorius Episcopus Mathildi salutem. Qualiter testib. & sacramentis in præsentia natura probatum sit te habuisse virum consanguineum Azonis, te etiam & Azonem Marchionem in quarto consanguinitatis gradu consanguineos esse, ipsi iidem, qui causæ interfuerunt, poterunt tibi referre, unde quia Marchionē Azonē sacramento constrinximus, nullā deinceps sine licentia nostra conuersationē maritalē habere, tibi etiam ex parte beati Petri præcipimus, ut consortio suo omnino te auferas, & de perpetrata iniquitate ita benigne pœniteas, quatenus gratiam Dei valeas recuperare, & tanti tamque turpissimi incestus infamiam declinare. Quod si fortassis præiudicio te peti existimas, atq; sacramenta de consanguinitate vestra improbare posse confidis, damus tibi audientiam in proxima Romana Synodo. Sed an recte hic pronunciarit Pontifex in tractatu de nuptiis disputabitur. Interim tamen grauiter in eum animaduertēdum esse, qui post sponsalia inita cum sponsæ consanguineam clam habuerit, quidam censent quod & mihi probatur. Nam & fidem datam non seruauit, & adulterio sese contaminauit, cum coniugem sibi pactus ad aliam sese applicauerit, ideoq; perfidiæ & adulterii pœnas dare debeat. Cognatio enim dissoluit sponsalia. Quid enim si alicui quis promittat matrimonium, & post sponsalia eam sibi sanguine iunctam esse compererit? Verbi gratia, in primo gradu lineæ æqualis, & in secundo gradu lineæ inæqualis. Idque vsque adeo verum esse censent, ut etsi quarto gradu affinitatis sponso iuncta sit, iustam causam sponsalibus renunciandi habeat. Ita ut nec id quod pœnæ nomine promissum est, debeat, nec quod datum est, repeti possit *consil. 24. matrim. Germanor.* Publica enim honestas impedit, quo minus sponsæ mortuæ sororem matrem aut consanguineam despondere aut ducere liceat, vel e contra, ut sponsa sponsi mortui fratri aut filio aliisue eius cognatis nubere non possit. Idque apud Hebræos, Græcos & alias gentes vsitatum fuisse demonstrauimus, & iure ciuili expresse cautum est. *l. si quam mihi ff. de ritu nuptiarum*, qua de re latius in tractatu de nuptiis dicitur.

³ Aliam adferunt † dissoluendorum sponsaliorū causam, veluti, si pater sponsi vel sponsæ mille aureos in dotem dare promississet, & illam pecuniam soluere non possit. Nam & tunc sponsus à promissione liberatur. Ioannes Andreæ *cap. de illis, de conditionibus apposis*, nam sub modo vel conditione promissio facta censetur, quæ si impleta non fuerit, extinguatur obligatio, qua de re supra late *capite sexto*. Quibus consimilia pene tradit Harmenopulus *libro quarto T. 1. dissolui posse sponsalia si res sponsi vel sponsæ hypothecæ nomine obligatas*, aut publi-

publico alicui muneri obstrictas esse compertum sit, idque alter alterum celauerit. Nam & matrimonium non debet esse sine patrimonio. Alterum adferet fœmina, nempe matronæ virtutes, & facultatem pariendi filios: alterum vir, scilicet bona quæ ad vitam sustentandam sunt necessaria. Et homo inutilis, qui pecuniam nullam possidet, seruituti aptior est, quam coniugio. Itaque quoties talis emergit causa, quæ si tempore sponsalium patefacta fuisset, spõsus vel sponsa in matrimonium nunquam consensisset, iudex propensior ad dirimenda sponsalia esse debet, vt his casibus. Nam constat persuasionibus vanis inductum & opinione falsum esse, qui coniugium pactus est. Quare æquitas postulare videtur, vt ad contrahendum matrimonium cogi non debeat, ne inuitus eam ducere cogatur, quæ pollicitationibus fictis eum ad consentiendum impulit.

§. 82. SUMMARIUM.

Sponsalia ob inimicitias capitales dissoluuntur.

OB inimicitias etiam capitales dissolui posse sponsalia interpretes censent. Quid enim coniugio magis repugnat quam odium & maleuolentia, quod amore & beneuolentia conciliari oportet? Itaq; si iudex adeo exulceratos animos eorum esse viderit, qui sibi matrimonium repromiserunt, vt verisimile sit, nunquam inter eos coalituram concordiam vel nuptias illas materiam cœdibus vel adulteriis daturas, vel certamina excitaturas, inter vtriusq; coniugis consanguineos & propinquos, iudex ad dissoluenda sponsalia propensior esse debet. Et ita Lúci rescriptum accipiendũ esse censent Panormi. & Duaren *c. requisit*, de sponsalib. de cuius intellectu nō satis conuenit inter interpretes, & ita sentiunt Hostiensis & Angel. *in summa*. Interim tamen iudex non ob quaslibet rixas concedet repudium, sed causas diligenter examinabit. Quid enim si leuissimis de rebus inter sese altercari cœperint, & vnum aliquod verbũ inter eos litem conciuerit? certe repudium hic concedere æquum non fuerit. Itaq; hic iudicis partes erunt, operam dare, vt in gratiã redeant, & illam partẽ quæ dissidio causam præbuerit, & per quam stat, quo minus matrimonium coeat, cogere, vt contentione & odio deposito ad nuptias animũ applicet. Idq; exemplo veterũ Romanorũ qui coniuges inter sese dissidentes in templum Deæ viri Placæ conuenire iuebant, q̃ in palatio sitũ erat, vt ibi inter sese q̃ vellent, loquerentur, & omnẽ ex animo iracundiam euomerent, quod vbi fecissent tandem concordēs domũ redibant. Valerius Maximus. Dea viri Placa appellabatur, non vxorem à viro placandam, sed virum ab vxore. Quo spectant versus Ouidii.

Has Venus è templo multo radiantibus auro

Lata videt lites, Appiadesq; Dea.

Item lib. 2. de remedio amoris.

Turpe vir & mulier iuncti modo, protinus hostes,

Nam istas lites Appias ipsa probat.

Ffff 2

Qua

Qua de re Cælius Rhodiginus, *lib. 12. lectionum antiquarum*, idque tum demum admittendum existimauerim, si vterque animo exulcerato cupiat à pactione discedere, & eam rem apud iudicem vrgeat. Aliud dicendum si alteruter nuptias nolit, alter velit. Nam alioqui hac ratione fenestra aperiretur ad omnia sponsalia dissoluenda. Quis enim sponsalia dirimere cupiens, inimicitias aut lites non susciperet, si eo modo sese extricare posset, & à sponsalibus liberari.

§. 83. S V M M A R I V M.

Sponsalia soluuntur nuptiis cum alia subsequens.

Sed & sponsalia vel matrimonium promissum per matrimonium subsequens, nuptiis consummatum soluitur. Veluti si quis post contracta sponsalia aliam uxorem sibi desponderit, & domum deduxerit, sponsalia dissolui dubium non est, rato manente matrimonio, quod tamen vix fœlix & expers molestiæ fore statuo, vt Hemmingii verbis vtar. Qua de re supra late.

§. 84. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia dissoluuntur lapsu temporis præfiniti*
- 2 *Facti species huic rei conueniens a nemine ante hac ficta.*

Item dissolui sponsalia lapsu temporis seu termini, qui contractui præfinitus est, Doctores tradunt *cap. sicut de sponsalib.* Sed nemo est, qui facti speciem huic rei conuenientem fingat. Ego id ita accipiendum esse existimo. Si quis filiam alicui præmittat, vt eam intra annum vel biennium vel Calend. Iuniis ducat. Vel si mulier ita matrimonium promittat. Ego tecum contraho matrimonium, modo illud intra biennium consummaueris, neque post biennium illa promissione teneri volo, si nuptiæ subsequatæ non fuerint: dubium non est, quin si per alterum steterit, cui promissio facta est, quo minus nuptiæ fiant, alter obligatione liberetur, quia ex quo ab alio non completur contractus die & termino præstito, alter per quē non stetit, resilire à contractu potest, & alii nubere. Exemplum de Phærora supra attulimus, qui filiam Phæseli filio se daturum promisit, pollicenti se intra diem 30. illam ducturum, & cum ille amore ancillæ teneretur & nuptias non pararet, intra tempus definitum, Phæraras illi filiam dare recusauit. Zonaras Neque hic requiri existimo, vt alter ea de re monitus & interpellatus, dicat se nolle nuptias, quod Didacus sentit. Nam contractus hic, vt tradit Panormitanus recipit conditionem quandam, hanc scilicet, promitto & ex ea promissione obligari volo, si tu die dicta & præfinita contractui satisfeceris, sin minus, obligari nolo, veluti inquit, si centum in festo Paschatis Mæuius Titio promittat, ea lege si librum Titius daret in festo Paschatis, & is librum non dedisset, sequitur post Paschatis festum Mæuium amplius obligatum non esse. Panorm. *c. sicut ex literis, de sponsalib.* Sed hæc sponsalia vel pactiones sub modo vel conditione contrahi videntur, ideoque his annumeranda sunt, & de illis iudicium

iudicium faciendum vt de reliquis sponſalibus ſub conditione vel modo. Nam quibuſcunq; verbis concipiantur, ſub conditione contracta eſſe cenſentur, niſi nodū in ſcirpo q̄rere velimus h.e. ſi nuptiæ factę fuerint, die dicta intra terminū præfixum, & ita accipiendum eſſe capitulum, ſicut oſtendunt verba, niſi certum terminum, infra quem dictam Paulinam in vxorem duceret, præfixit, nec per eum ſtetit, quo minus ad ſtatutum terminum matrimonium conſummauerit, hoc eſt, Petrus promiſit ſe Paulinam ducturum in vxorem intra biennium, & niſi infra illum terminum Paulina nupſiſſet, ſe amplius obligatum eſſe nolle, illa noluit nubere, & tempus elapſum eſt, Petrus aliam duxit, abſoluitur. Nam in hoc contractu terminus appoſitus eſt ab vtroque & vtriuſque reſpectu, ideoq; ad finiendam obligationem adiectus eſſe videtur. Quare tempore lapſo ſi per alterum ſtat quo minus impleatur contractus alter non tenetur amplius, quia expirauit obligatio. Quæ & Ioannis Andreæ fuit ſententia. Et id de ſponſalibus ſub conditione contractis intelligendū eſſe diximus. Nam ſi pure contracta ſint ſponſalia, deinde inter ſponſum & ſponſam vel parētes de die nuptiarum conueniat, iſque præterierit, non recte dicimus idcirco obligationem, quæ ſine vilius diei conditione contracta erat, expiraſſe. Idque bene notat Anthonius de Butrio & Abbas, quem alii ſequuntur, vt Didacus *part. 5. c. 5. num. 8.* licet Præpoſitus contra ſentiat ſed male.

§. 85. S V M M A R I V M.

Sponſalia per interdictum Eccleſiæ differuntur.

Sponſalia etiam differuntur per interdictum Eccleſiæ, quo quis nuptias contrahere prohibetur, quoad liſ finita ſit, iſ, qui alteri matrimonium promiſit, *cap. cum Apoſtolica. de ſponſalibus, & conſilio matrimoniali 35.*

§. 86. S V M M A R I V M.

Sponſalia ſuſpendi ſi præiudicialis quæſtio incidat.

Item ſi incidat præiudicialis quæſtio, quæ prius terminanda ſit, ſponſalia ſuſpenduntur, veluti ſi puella compreſſa dicat, ſibi fidem de coniugio datam eſſe, & poculum abortionis à ſtupratore propinatum fuiſſe ad tollendum partum qui in vtero ſit, vel ſterilitatis medicamenta data. Certe hæc quæſtio criminalis tanquam præiudicialis, primo expedienda & diiudicanda eſt, antequam de matrimonio cognoſcatur: Quippe de crimine potius iudicare oportet, quod tanquam maius, minori merito præfertur. *2. q. 10. c. non eſt credendum, & ibi bona gloſſa in §. aliquando & toto T. de ordine cognitionum, c. 1. & ibi gloſſa magna.*

§. 87. S V M M A R I A.

1. *Sponſalia diffamatiue ſuſpenduntur.*
2. *L. diffamari beneficium & eius pactica.*
3. *Forma ſententiæ.*

Eff 3;

His

- 1 **H**is adlice † & hunc casum quo sponsalia suspenduntur & impediuntur. Si quis Titium, qui vxorem ducturus est, traducat, & apud viros bonos deferat, quod sponsalia cum alia contraxerit. Nam & hic sponsalia impediri nemo non videt. Ideoque diffamatus ad tollendum impedimentum beneficio legis diffamari vti potest & debet, ne si id negligat existimationem & famam neglexisse videatur, quæ tamen viro bono negligenda non est, *cap. nolo 12. quest.*
- 2 **S**umma, vt diffamatus † iudicem adeat, illique exponat & queratur se à Mœuio traduci & diffamari, quod matrimonium filix suæ promiserit, qui hac ratione sponsalia, quæ cum virgine contrahere decreuit impedire & distrahere conetur.

Itaque se petere vt citationem decernat, & Mœuio diem dicat, quo in ius venire & causas criminationis proponere & demonstrare cogatur, sub pœna perpetui silentii. Atque ei petiti iudex citationem denegare non potest, cuius forma iam in libris formulariorum & tractatu doctoris Beustii reperire licet. Reus autem in ius vocatus venire, & causas diffamationis & suggillationis exponere & deducere cogitur. Bartol. *l. filia de accusatoribus*. fitque actor quoad causam principalem, & diffamatus reus. Blarerus late *d. l. diffamari, C. de ingenuis manumissis*. Delatore (vel diffamatore vt vocant) comparente queritur Titius diffamatus, sese iniuria traduci & deferri, quod filix suæ fidem dederit, petitque à iudice vt Mœuium iubeat obtrectionem & suggillationem probare, aut imposterum maledictis & obtrectionibus abstinere. Quod si tum diffamator neget se diffamasse Titium, Titio incumbit probatio, cui si probatio defuerit, absoluitur Mœuius, & in expensas condemnatur Titius. Sin autem diffamator in ius vocatus sermonem quem de Titio sparserit, probare non poterit. Iudicis partes sunt, illum in expensas condemnare, & perpetuum illi silentium imponere. Quod si diffamator in ius vocatus non veniat (nam & id ei liberum est) contumaciæ pœna plectitur, hoc est, silentium ei imponitur, ne imposterum Titii famam suggillet & criminetur, & qui diffamatus est, securus redditur, vt sine impedimento sponsalia vel nuptias contrahere possit, metu in quo versabatur amoto, propter obtrectionem & suggillationem Mœuii. Qui effectus huius citationis præcipuus est. Deinde vt calumniis occurratur delatoris, qui in ius vocatus, voluntatem suam declarare cogitur, an agere velit vel ab accusatione desistere. Innocent. *cap. cum nobis, de election. Batrig. c. cum inter de exceptionibus*.

Interim tamen vnâ citationem non sufficere Doctorum est recepta sententia, sed si reus in ius vocatus non veniat, denuo, hoc est, secundo citandum esse, antequam ei perpetuum silentium imponatur, & diffamatus securus reddatur. Idque ratione optima nititur, quod cum silentii impositione via agendi

agendi diffamatori præcludatur, ideo hic properandum non sit, cum magni sit res præiudicii, & nemini ius suum temere auferendum sit, & ad poenitendum properat, cito qui iudicat, Du fol iuge brieue sentence.

Citationis autem secundæ hæc summa erit, vt quando quidem Mœuius in ius vocatus non venerit, Titium de eius contumacia questum esse, & actione aduersus eum instituta petiisse, vt ei silentium perpetuum imponeretur. Id tamen adhuc se impetrare non poruisse parte altera inaudita, qua de causâ se denuo illum in ius vocare, vt si sua interesse putauerit, ad diem octauum Octobris in iudicio adsit, causam dicturus, cum illa præmonitione, vt siue veniat siue non ad partis petitionem sententiam latam iri, quæ iuri & æquitati sit consentanea. Quod si ne tum quidem ad diem præfinitum diffamator veniat, ad audiendam sententiam citari debeat, citatione in hunc modum conceptra. Cum bis in ius vocatus non venerit, sed contumax factus sit, ea de causâ iudices sententiam concepisse quem ad diem Octobris nonum publicare constituerint. Quare se adhuc eum, & quidem peremptorie vocare & citare, vt ad diem adsit, vel procurator ipsius ad audiendam sententiam, & hoc sibi prædictum sciat, sese siue veniat, siue non veniat hanc litteram terminaturos & quod æquum sit decreturos esse. Vbi dies illuxerit reo dictus, & ille sese non stiterit, ad petitionem actoris sententiam iudices pronunciant, cuius hæc † formula esse potest.

In Sachen legis diffamari, N. N. Klägern eines / vnnnd N. N. Beklagten Janders / vnnnd seiner Tochter dritten Theils / erkennen wir verordente des Consistorii auff eingebrachte Klage vnnnd vngheorsam Außbleiben des Beklagten / vnnnd allem fürbringen zu Recht / Demnach Beklagter sampt seiner Tochter / den Klägern bey ehrlichen Leuten hin vnnnd wider angegeben vnnnd außgetragen / auch Klägern selbst vorweißlich außgerichtet hat / als solte er seiner Tochter N. die Ehe versprochen haben / dessen doch Kläger nicht gestendig / auch auff sich ersigen zulassen nicht bedacht / vnnnd derwegen Beklagten vnnnd seine Tochter für diesem Consistorio mit Rechte fürgenommen / die auch ordentlich citiret vnnnd vorbeschieden / ihre Klage so sie eintze zuhaben vermeineren / fürzubringen vnnnd außzuführen / auch folgendes auff vngheorsames Außbleiben durch öffentliche edicta angeschlagen vnd peremptorie citiret worden / Sie aber weder durch sich / noch ihren gevollmächtigten Anwalde erschienen / So wurde Kläger von des Beklagten vnnnd seiner Tochter vermeinter Forderung billich entbunden vnnnd loß gezehlet / wie wir dann ihnen hiemit absoluiren vnnnd loß erkennen / vnnnd sol Beklagtem ein ewig Stillschweigen solcher Sachen halben außgelegt seyn / daß er derwegen künfftiglich nicht zu hören / als wir ihm dasselbige hiermit aufflegen / Erlauben auch vnd geben noch de Klägern / sich mit einer andern seines gefalles gebürlicher weise vñ nach Christlicher ordnung einzulasse vñ zu verhält

vermählen/vel quod magis placet, vñnd sol Klägern mit einer andern sich einzu-
lassen vñnd zuvermählen hiemit vnbenommen vñnd frey stehen oder seyn/von
Rechts wegen.

§. 88. SYMMARIA.

1 Luctu suspendi sponsalia.

2 Luctus viduis quare præfinitus.

1 **S**ed & luctus † matrimonium impedit promissum & suspendit, quo minus id
ad exitum perducere consummarique possit. Nam vidua marito mortuo intra
annum luctus nubere prohibetur. *l. 1. & l. liberorum, de his qui notantur infamia*: Et
quidem duabus de causis id tempus luctui præfinitum est, vt recte Græci nota-
runt. Harmenopulus *lib. 4. T. 6. & lib. 4. T. 1.* Primo ne fiat sanguinis turbatio, vt
2 Ictus loquitur *l. liberorum*, Græce σὺ γυναικὸς τῆς γυναικός, hoc est, seminis † confusio,
q̄ fiet si marito mortuo statim mulier alteri nuberet. Quid n. si inter bimestre
vel trimestre vidua alteri copuletur, q̄ se grauidam ignoret? dubitatio illa existat
necesse est, vteri partus tribuendus sit, priori ne an posteriori, cum mulier septimo
octauo, nono, decimo mense pariat ex Medicorum & Iurisconsultorum senten-
tia, idque notius sit, quam vt demonstratione egeat. Gellius *lib. 3. cap. 16.* qui ve-
teris Poetæ Cecilius versus recitat. Insolet ne mulier decimo mense parere? pol-
lono etiam, septimo atque octauo. Qua ex re quantum mali oriatur nemo nō
videt, nimirum vt filius prioris mariti posteriori, vel econtra posterioris priori
supponatur, & vt verus ac legitimus hæres hæreditate paterna defraudetur, suc-
cedat autem falsus & adulterinus in ea bona, quæ alteri iure naturæ & gentium
debentur. Itaque recte veteres nuptias illas quæ eiusmodi incommoditatibus
materiam præbent improbarunt & immaturas appellarunt Græce ἀώεως. *l. 1. C. de secundis nuptiis, Nouella 22. Plin. lib. 4. epist.* Nuptias lugētis, nuptias senis, quo-
rum alterum immaturum alterum serum est. Item nuptias festinatas. Suetonius
cap. 69. in Augusto de Liuiæ nuptiis loquens quasi dicat præcoces vel præcoquas
id est, præproperas.

Altera ratio est, quod marito mortuo vxor reuerentiam debet, ideoq; luctui
aliquod tempus impendere conueniat, ne si statim ad secundas nuptias trans-
uolet, prioris mariti amorem & memoriam ex animo prorsus deposuisse videat-
ur, quod matronas honestas non decet. Seneca. Oblivisci suorum ac memoriā
cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse paucissime, inhumani
est. Item Viues. Maximum argumentum impudici animi est & sæui, non plorare
maritum extinctum. Idq; viduis apud Homer. Minerua exprobrat *Odyf. 1. 5.* Nosti
enim, inquit, qualis in fœmineo pectore mens est. Illius cui nupserit vult do-
mum ditare & iuuare. Nec priorum filiorum aut defuncti viri nuptias meminit.
Et Seneca *lib. 8. epist.* Annum ad lugendum constituere maiores non vt tam diu
lugerent sed ne diutius. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retra-
ctis

Etis à rogo, vix à cadauere reuulsis, cui lachrymæ in totum mensem durauerint, &c. Qua de re exemplum extat apud Plutarchum *in vita Lycurgi*. Lycurgi fratre mortuo vxor fratris vterum gerens, Lycurgo nunciari iussit, se paratam esse, ad abolendum fœtum, vt ipsi nubere posset, regnum Spartæ obtinenti. Lycurgus simulauit sibi placere consilium, sed tamen non esse corpus beneficio lædendū sed curaturum, vt infans quem peperisset statim è medio tolleretur. Cum filius editus esset, filium ad se recepit & educari iussit, & in solio Regis deponi, &c. Quod cum per se turpe est, tum leuitatis & incontinentiæ opinionem apud viros graues parit. Neque enim festinatæ illæ nuptiæ à stupri & veneficii suspitione absunt vt recte quidam scripsit. Argumento sunt verba Suetonii *cap. 1. in vita Claudii*, Liuiæ cum Augusto grauida nupsisset, intra mensem tertium peperit, fuitque suspicio ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Atque hac suspitione vt liberentur, luctus tempus expectare debent, & Charites exemplū sequi, cuius elegantissima est apud Apuleium *lib. 6. de aureo asino* oratio ad Thrasylum eius nuptias ambientem, statim à morte mariti Leoptolemi. Adhuc, inquit, mei charissimi mariti facies pulchra illa in meis diuersatur oculis, adhuc odor cinnameus ambrosii corporis per nares meos percurrit. Adhuc formosus Leoptolemus in meo viuuit pectore. Boni ergo & optimi consules, si lūtu legitimo fœminæ necessarium concesseris tempus, quoad residuis mensibus spatiū reliquum compleatur anni. Quæ res tum meum pudorem & tuū salutare commodum respicit, ne forte immaturitate nuptiarum indignatione iusta, manes acerbos mariti ad exitium salutis tuæ suscitemus. Hucusque Apuleius. Valeria Messalina Sulpitii coniux, cum interrogaretur à fratrib. post mariti mortem, & ætate esset integra, & corpore sano, & eleganti forma, an iterum nubere veller? Minime vero inquit illa. Nam Sulpitius mihi semper viuet. Itaque recte illa apud Ouidium.

Perpetuoq; mihi sociatum fœdere lecti

Non patitur miseri funera flere viri:

His consentanea sunt quæ in Nouellis traduntur, animam defuncti nuptiis repetitis contristari. Huc accedit quod etiam necessarios & amicos quos dileximus lugere honestum sit, idque ex charitate, qua ergo illos afficimur. Nam inhumanitas quædam est non virtus, funera suorum, iisdem oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem, inquit, Seneca, *lib. 10. epistol.* Item in libello de consolatione ad Albinam. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex charissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est, & nulla nimis inhumana duricia, optimum interpretatem & luctum temperamentum est, & sentire desiderium & opprimere. Christiana fœmina memoriam mariti non velut mortuū sed absentis colet, maiore veneratione & pietate quam fletu. Viues. Idque apud gentes omnes vsitatum fuisse veterum scripta testantur. Ioseph patrem suum luxit 40. diebus, vt ex verbis *Genes. c. 50.* colligitur: & impleti sunt super eo 40. dies, vbi Procopius Gazæus Ægyptii, inquit, illum numerum

Gggg

ia

in lugendis & ad sepulturam præparandis mortuis obseruarunt. Penes Iudæos in vlu fuisse 30. dierum spatium satis comprobant exempla Aaronis, Moïsis, quibus elugendis 30. dies dati sunt, vt patet ex Numeris & Deutero. Et Abraam vxorem suam Saram defleuit, & Dauid Saulem, & puella captiua parentes lugere iubetur 30. dies antequam nubat. *Deuter. 22.* Idq; prophana gentes secutæ sunt. Romæ post cladē Cannensem Senatusconsulto 30. dies luctui p̄stituti fuere. *Liuius lib. 2. Decad. 3.* tradit Alexander *lib. 3. c. 7. genial. dier.* Quod si cognati lugendi sunt, multo magis decet viduam ægritudinem ex mariti interitu conceptam ostendere, vt quæ scire debet, non modo dimidium animi sui periisse, sed ipsam totam sibi ereptam & extinctam, & non solum mente sed rebus ipsis & factis testari, imprimis autem continentia, in qua hodie luctus consistit. *l. decreto, quibus ex caus. maiores,* vt quæ non cognatum sed cui corporis membrum amiserit.

§. 89. S V M M A R I V M.

Habitus lugubris

ITaq; olim matronæ lugētes aurū atq; purpuram deponebant, atq; cū eluxissent denuo sumebant. *Liuius lib. 4. de bello Macedon.* Atras autem vestes induisse qui lugerent parentes cognatos vel vxores, ex veterum scriptis deprehendere licet. Vnde & atrati dicuntur, funebri vel lugubri veste induti. *Cicero in Vatin.* Cedo quis vnq̄ cœnauit atratus, id est, funebri veste indutus. *Macrobi. lib. 3. c. 15. Saturnalior.* Crassus vir cēsorius murenam in piseina domus suæ mortuam atratus tanquam filiam luxit. Neq; id Crassus erubuit, sed vltro etiā (si Diis placet) gloriatus est censor piam affectuosamque rem fecisse iactans. Item pullati, h. e. pulla vel atra veste induti, qua in luctu vti solent. *Cicer. in Vatin.* Atqui illud scire cupio, quo consilio feceris, vt in epulo Q. Ariti familiaris mei cum toga pulla accumberes. Item, quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla. Et *6. in Verrē.* In hac officina maiorem partem diei cū tunica pulla sedere tolebat. *Nicetas de Alexio Commeno,* neq; vlla matrona, inquit, quandiu is imperauit, ob maritum interfectum pullam vestem induit. Cui contrarium est albatu, id est, albis vestib. ornatus. Nā olim veteres diebus festis albas vestes sumebant & induebant. *Cic. in Vatin.* Quum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus Q. Aritius albatu esset, tu in templum Castoris tecum C. Fidulo cæterisq; tuis furiis recepisti. *Horat. Serm. 2. Festos albatu celebret.* Plutarchus. Simul vt in luctu atras vestes sumpserunt. *in vita Pompei.* Item, in luctu virorum præstātium, equorum mulorumque iubas & crines totondisse ex Plutarcho colligitur, *in Alexandro,* ac tybiarum musices vsum inhibuisse.

§. 90. S V M M A R I V M.

Luctus solennia qua in habitu consist. bant remittebantur, sed non luctus in continentia consistens.

ATq; hæc luctus solennia, quæ in habitu consistebant, facile eius remittebatur, sed non luctus in continentia consistens. Idq; ex Festo colligitur. Deponebatur

nebatur luctus publicus, dedicatione ædis, quū lustrum censoribus cōdebatur, aut publice votū soluebatur. Priuatus, cū liberi nascerentur, cū honos in familia veniret, quū pater, liberi, aut vir aut frater ab hostib. redirent, cum puella de spōderetur, cum propinquior quis cognatione, q̄ is qui lugeretur natus esset, quum in sacro Cereris cōstitissent, &c. Quæ omnia de squalore & habitu lugubri accipienda esse recte Valla scripsit, nō de cōtinentia, q̄ mulier seruare debet. Neq; enim mulieri idcirco nubere licebat, intra tēpus luctus, purpurā atq; aurū sumere, & lugubrē vestē deponere licebat. Idq; Gordianus Imp. statuit *d.l. decreto*. Decreto amplissimi ordinis luctu fœminarum diminuto, tristitia habitus, ceteraque huiusmodi generis insignia mulierib. remittuntur, non etiam intra tempus quo iis elugere maritum moris est matrimonium contrahere permittitur. Illud ad Theutonum, cuius nos hic reliquiæ sumus laudē pertinet, q̄ Tacitus refert. Apud Germanos, inquit, veteres, tantū virgines nubunt, & cū spe votoq; vxoris semel transigitur, sic vnum accipiunt, quasi vnū corpus, vnamq; animā: nec vlla cogitatio vltra nec longior cupiditas, ne tanquā maritum sed tanquā matrimonium ament. Vnde colligitur, illorū vxores post mortem mariti in perpetuo luctu vixisse, nec vnq̄ rursus viris nupsisse. Qua de caussa etiā Cymbrorū & Theutonum vxores post præliū ad aquas Sextias commissum, quo pene omnes cæsi sunt, Marium orauerunt, vt se dono mittere vellet virginib. Vestalib. sese nō minus quā illas virilis concubitus expertes victuras, idq; eo facilius, quod vt dictū est, maritis mortuis, non denuo nubere, sed perpetuo lugere solebant. Sed cum id à Caio Mario impetrare non possent, mori maluerunt, quam adulterio aut stupro pollui. Itaque nocte sequenti, omnes se laqueis præforarunt. Romæ adhuc videre licet trophæa Marii de Cymbris in via Flaminea.

§. 91. S V M M A R I A.

- 1 Tempus luctus.
- 2 Hebræi viduas tres menses expectare iubent.
- 3 Connanus refutatur.

Nunc de tempore † luctus dicendum, quod viduis leges præstituerunt. Hebræi vt ex eorum pandectis constat, viduas † tres menses expectare iubent, 2 antequam mariti defuncti fratri vel alii nubant, quo certo cognosci possit, vtrū prægnantes sint. Quo spectant verba [*vlo thchloz vlo thithibm ischh aed schihoa loh 3 schdoschim mmitbath beloh schemo hia meubereth*] id est, vidua non exuat calceamentum, neq; nubat cognato viri, antequam menses tres elapsi sint, ne forte grauida sit. Vnde colligitur prægnantem duci non posse, & tempus luctus expectandum esse, saltem trium mēlium, quo explorari possit, num vacua sit mulier an vero vterum ferat. Romani veteres decem menses luctui præstituerunt, quod tanto spatio muher concipiendo vterum ferendo occupata sit, & q̄ longissimum id sit pariendi tempus & legitimum. Quo spectat illud Poetæ.

Gggg 2

Mares

Mares longa decem tulerint fastidia menses.

Idque Numam primum constituisse Plutarchus author est. Luctui etiam, inquit, habita ætatum & temporum ratione, modum præscripsit, nimirum pueros minores triennio non lugendos, maiores natu non plures menses lugere, iis quos vixissent annis permisit, usque ad denarium numerum, neque amplius ulli ætati cenceßum. Itaque longissimum luctus tempus decimo mense fuit terminatum, ac tamdiu etiam mulieres à morte maritorum viduæ permanebant. Quod etiam Ovidius 1. *Fastorum* expressit his verbis

Quod satis est vtero matris dum prodeat infans.

Hoc anno statuit, temporis esse satis.

Per totidem menses à funere coniugis vxor

Sustinet in vidua tristia signa domo.

Et lib. 3.

Adfuetos igitur numeros seruauit in anno,

Hoc luget spatio sæmina mæsta virum,

Item.

Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus,

Seu quia his quino femina mense parit:

Loquitur autem de anno Romuli quod decem tantum mensibus constabat, atque id spatium temporis aliquot seculis, & Ciceronis etiam ætate à viduis obseruatum fuisse ex Ciceronis pro Cluentio oratione constat. Vbi Cicero Cnei Maggii vxorem increpat, quod prægnans à marito iussa apud socrum habitare quoad peperisset, Oppianico quinto post mense nupserit. Quæ mulier, inquit, obtestatione viri, decem illis mensibus, ne domum quidem ullam, nisi socrus suæ nosse debuit, hæc quinto mense post viri mortem, ipsi Oppianico nupsit. Quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt, erant enim non matrimonii dignitate sed sceleris societate coniunctæ. Et Seneca de consolatione ad Albinam. Maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, ut cum pertinacia muliebris mœroris, publica constitutio deciderent, non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Plutarchus. Matronis petentibus ut liceret Coriolanum lugere, concesserunt luctum decem mensium, quo parentes liberos fratresq; prosequi mos erat, idque tempus longissimi luctus Numa definierat. in vita Coriolani Dionys. Halicarnass. lib. 5. Matronæ vniuersæ eum sicut prius Iunium Brutum de posito auro atque purpura per integrum annum luxerunt, non aliter, quam in luctu domestico, &c. Loquitur de Valerio Publicola. & lib. 2. Romani priuatim ac publice luxerunt hominem scilicet Martium: ac eorum matronæ sicut in domestico luctu posito auro ac purpura ornatuque cætero, at eo amictu sunt usæ per annum integrum: Dionys. lib. 9. Menennius qui publicis impensis à Senatu. funeratus fuerat, & à matronis honoratus luctu annuo. Et de illo etiam anno accipienda sunt verba Liuii lib. 2. Magnū decus morti Bruti publica mœstitia attulit, & eo ante omnia insignius, quod matronæ annum eum ut parentem luxerunt. Plutarchus de Publicola.

blicola. Mulieres quoq; cōmuni sententia seorsim inita totum annū cum luxerunt. Quæ res magno ei honori atque decori fuit. Et paulo post. Non aliter quā si filium, fratrem patremue, omnes communem amisissent. Verba etiam Senecæ & Apulei supra recitata. Nam Valentinianus & Theodosius primi id tempus auxerunt, & duos menses adiecerunt, idque *l. 2. C. de secund. nupt.* disertis verbis traditur. nimirum se parū temporis post decem mēsiū spatium adiecisse, duos sc. menses, ita vt 12 mēses, h. e. annum integrū viduæ luctui impendere debeant. Cuius rei rationem hanc adfert Connanus, quod cum mulier etiam vndecimo mense parere possit, ideo etiam longius tempus præscribendum fuisse, idque. D. Adrianum in iudicando securum esse, teste Gellio *lib. 3. cap. 6.* qui scribit, fœminam bonis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in 11. mente post mortem mariti peperisse, factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mē-sibus gigni hominem non in vndecimo scripsissent. Sed Driūm Hadrianum causa cognita decreuisse in 11. partum edi posse, idque ipsum eius rei decretum nos legimus. In eo decreto Hadrianus id statuere se dicit, requisitis veterū Philosophorum & Medicorum sententiis. Huc vsque Gellii verba. Ego tamen 3 Connano. subscribere non possum, idque quod partus sub initium vndecimi mensis editus legitimus censeatur, & si sub finem edatur, iustus non sit, vt Iustinian. *Nouella 39.* statuit, idque in iudicando securum esse Hadrianum verisimile est. Itaque mihi verisimile non fit, Imperatores Theodosium & Valentinianū ad longissimum tempus pariendi respexisse. alioqui ad decem menses dies aliquot adiecissent, non duos menses integros.

Deinde quod Iureconsulti ex his quæ vno aliquo casu accidere possunt ita non constituent. Nam ad ea debet aptari ius, quæ & frequenter & facile, quam quæ perraro accidunt, vt loquuntur Pomponius & Celsus, *l. 3. & 4. de legib.* Et antiquos Romanos. Varro dicit non recepisse huiusmodi, quasi monstrosas raritates, sed nono. mense & decimo, neque præter hos alios partionem mulieris secundum naturam fieri existimauisse. Cels. *lib. 3. c. 16.* Probabilius est, Valentinianū & Theodosium qui religione Christiana imbuti fuerunt, ex sacris literis duos hosce menses adiecisse, idque necessarium omnino fuisse. Nam mulier decimo vt plurimum mense, hoc est, quadragesima hebdomada, vt Gellius loquitur *lib. 3. cap. 10.* parit, & post partum ex instituto legis Mosaicæ *Leuit. 12.* secedere & sola esse iubetur septem diebus primis a partu, quibus adeo immunda & polluta cēsetur, vt nemini cum ea versari liceat, & ne quidem marito: sequentibus autem triginta diebus. in cruore purificationis manere, quoad purgetur, nec sacrum quid tangere, mariti etiam congressum refugere debet, vt *Habrai* tradūt. *Thal-* mudistæ addunt, ad mulierem virum neque accedere, neque digito tangere eam debere, antequam menstrua hebdomadam integram fluere desierint. Et qui ante id tempus id fecerit, capite puniendum. Imo non permittunt vxori cū marito in vestibis dormire aut in communi mensa prandere, nec digito marito

Gggg. 3. eam

eam tangere *c. negatiuo 3.* Quia in re lex infirmitati mulierum consulere voluit, spatio dierum 40. præstituto, ad vires quæ partu exhaustæ & attenuatæ essent recuperandas. Idque etiam conditionem & naturam fœminarum postulare, res ipsa ostendit. Itaque & hodie apud omnes propemodum gentes Christianas, puerperis quies sex hebdomadarum plus minus conceditur, quibus valetudinem curent, pedem extra domum non ponant nec euagentur.

Idq; secuta est ecclesia prima, quæ inter domini natalem & festum purificationis dierum 40. interuallum cōstituit, hoc est, hebdomadas sex plus minus, & eo ipso indicare voluit id temporis spatium puerperis præstitutum esse, ad sanitatem recuperandam, & corpus curandum & purificandum. Quod si ergo tempus pariendi longissimum & purgationis coniungatur, 12. plus minus menses conficiet. Quid enim si mulier paulo ante mortem mariti conceperit & 10. mense peperit & purgationi tempus sex vel septem hebdomadarum impēdat ex lege diuina, quæ sub pœna mortis id constituit: nemo non videt, annum pene integrum absolui, antequam nubere possit. Atq; ea res Imperatores mouit, vt spatium illud luctus duobus mensibus auxerint, quod id longissimum sit. pariendi & purgandi tempus. Et Canutus Daniæ Rex ante annos quingentos lege Anglis lata idem sanxit his verbis: Mulieres viduæ bis senos menses exigunto, atq; tū demum cui volent nubant. Sin quæ ante annum nupserit, dote mulctetur, fortunis omnibus à priore marito relictis priuetur, eaque omnia cognatione proximus habeto, Guilielmus Lambertus in *Archæonomia*.

§. 92. S V M M A R I V M.

Tempus luctus etiam hodie retinendum inter Christianos.

ET si autem Moïsis lex ad nos nō pertinet, & pœnæ seueritas sublata est, tamē in ritu purgationis manet genus, h. e. ipsa naturæ ratio, lege confirmata, quæ tanti facienda est Christianis, vt eo tempore, nec maritus vxori molestus esse, & vxor se marito excusare debeat, si petat q̄ petere non decet. Dierum tamen numerus à Moïse præscriptus non ita p̄cise seruatur. Et hanc legem etiā inter Christianos retinendam esse & obseruandam, ex iis quæ diximus planum est. Itaq; recte Genēuenses eam veluti antiquatā in suam Rempu. receperunt, constitutione edita, ne vidua alicui matrimonium promittat, antequam sex à mariti morte menses elapsi sint, idque sub pœna arbitraria; nisi veniam à Senatu impetrauerit. cap. 107. Quod si promittere fas non est, multo minus nubere.

§. 93. S V M M A R I A.

- 1 Qui mariti lugendi sint.
- 2 l. liberorum, ff. de his qui not. infam. explicatur.
- 3 Viri ignominiosi non lugendi.
- 4 Luctus tempus continuum.

Interim